

Skripta jsou určena těm studentům fakulty architektury i fakulty stavební, kteří se výrazněji zajímají o dějiny naší stavební kultury, posluchačům postgraduálních kurzů i dalším zájemcům. Rozšiřují příslušné kapitoly v naší dnes základemní práci J. Petráně a kol. Dějiny hmotné kultury I (SPM Praha, 1985).

Naše práce vychází především z poznatků, získaných přímým průzkumem historických staveb nebo jejich zbytků, z nichž a také z logiky vztahů mladších staveb - nich zásadně k těmto objektům je o nich možné získávat informace. Smyslem těchto statí je tedy nejen poučovat resp. předkládat k diskusi poznatky o stavební problematice středověku, ale zejména vychovávat ke schopnosti pozorovat, srovnávat, porozumět, vyvozovat i domýšlet.

Autofi

Z P R O B L É M Ů S T R E D O V Ě K É H O S T A V I T E L S T V Í

Milada Ředová-Štiková

Z P R O B L É M Ů S T Ř E D O V Ě K É H O S T A V I T E L S T V Í str. 5

Milada Radová-Štiková

S T A V E B N Í P R O M Ě N Y A T Y P Y S T Ř E D O V Ě K É H O D O M U . . . 17

Milada Radová-Štiková

R O U B E N Á K L E N B A 23

Jiří Škabrada

1. R O U B E N Á K L E N B A V E S T Ř E D O V Ě K Ý C H O B Y T N Ý C H S T A V B Á C H 25

1.1. Nepřímé a přímé pozůstatky

1.2. Příbuzné konstrukce

1.3. Doprovodné znaky

2. S T Ř E D O V Ě K Á V Y O B R A Z E N Í 47

2.1. Viditelná roubená klenba

2.2. Roubená čelní stěna

2.3. Příbuzné konstrukce a doprovodné znaky

3. L I D O V É S T A V B Y 76

3.1. Teoretické předpoklady srovnávací metody

3.2. Varianty roubených kleneb

3.3. Lepenec

4. J I Z B A 99

L I T E R A T U R A 118

MZK-TK Brno

#829983431*

Aryno 138 155

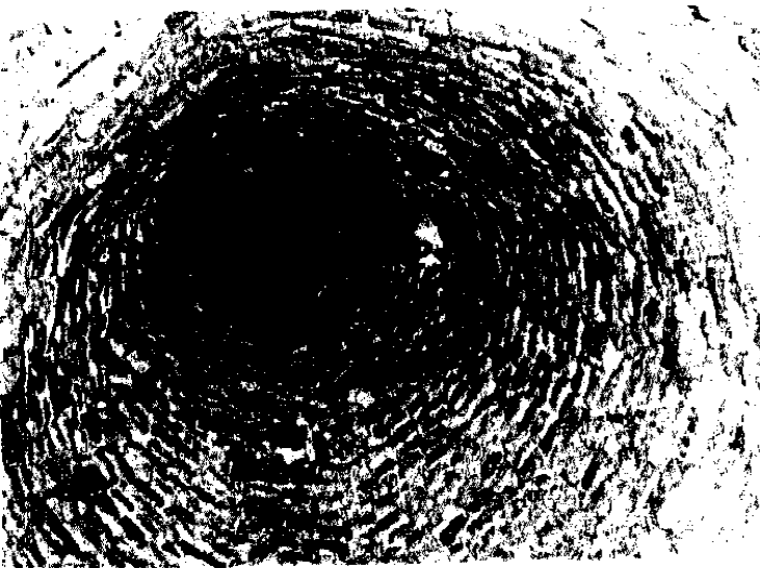
Celý raný středověk se udřívá v západní a jižní Evropě pozdně římské způsobu zedění. Do našich zemí se dostávají, přinášeny cizími staviteli, ve zjednodušené formě a v méně náročném provedení. Obvodové zdívko zakládaných staveb zděné na vápenou maltu je prováděno jako "MORE ROMANO". Právě takové jsou první klenby, jimiž jsou chráněny válcové oltářní prostory - apsidy. Že koncem 9. století byl zaklenut také válcový prostor kruhové svatyně - rotundy, je prokázáno nejnověji (1990) u kostelíka sv. Petra a Pavla na hradišti Budči s dosud existující nejstarší kopulí. Proto lze mít zato, že i starší kostelík, první toho druhu v Čechách, rotunda sv. Klimenta na hradišti Levém Hradci, s vnitřním průměrem téměř o 3 metry menším než je rotunda na Budči (9 m), byl rovněž klenut. Uspokojivě nevyřešen zůstal způsob, jakým měl být uzavřen prostor větší (13 m) rotundy sv. Víta na pražském Hradě z první čtvrtiny 10. století, která je doložena jenom úseky svého základového a obvodového zdiva.

O závislosti raně středověkých staveb na pozdně antické kultuře zpravují rozměry a tvar v roce 1974 objeveného souměrného půdorysu dávno zničené čtyřapsidové stavby v areálu bývalého sázavského kláštera. Při nutně geometricky pojímaném vyměřování základů hraje poměr apsid - 10 římských stop - značnou roli. Čtyřnásobek poloměru pak udává úhlopříčku hlavního prostoru vybudovaného nad čtvercem. Na tomto příkladě, jehož půdorys je v oblastech románské a byzantské architektury dosti častý, je ukázán postup jeho výtčení, jaký pravděpodobně mohl být užít tehdejšími zeměměřiči za pomoci pouhé šňůry s kolíkem. Starší než sázavská centrála je podobný útvar, rovněž jen s doloženým půdorysem, pohřební kostel ve Stoličném Bělehradu (Szegeferhervár) v Uhrách z konce 10. století a poněkud mladší a menší, dříve zachovaná stavba založená kolem roku 1160 v Řezně při domu jako pohřební kaple biskupa. Uvedený způsob užití modulu - poloměru apsidy - má širokou platnost, jak bylo svého času ukázáno na půdorysech velkomoravských staveb.

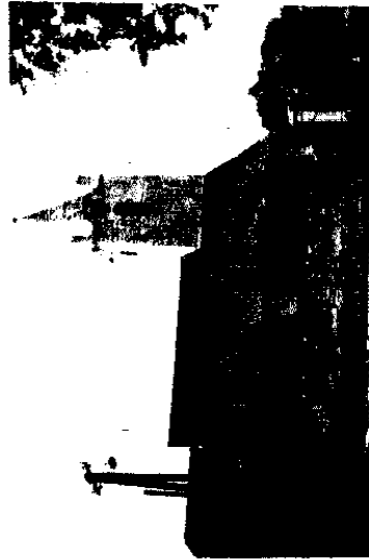
Velmi stará, dá se říci pravěká, byla zkušenost kamenného stavitelství, zejména ve středověku, při tvoření jehlančovitých nebo kuželovitých plášťů staveb "na sucho" (= bez malty) pomocí vodotěsně vrstvených přečnivačících kamenů, jejichž nepatrné přečnívání zajišťují horní vrstvy směřující k vrcholu, ke konečnému uzavření kužele či jehlanu. Tohoto způsobu bylo v románské době i později, až do 16. století, využíváno také u nás i pro cihelný materiál a s použitím malty. Z lomových kamenů vázaných maltou, z tesaných kamenů a později z cihel jsou stavěny tyto nespalné vršky věží opatřené římsou nebo žlabem a odvodem dešťové vody chrlíči.

Románské věže stojící při nižších zděných částech stavby bývaly již tehdy od těchto odděleny svíslou tzv. dilatální sparou procházející, jak bylo archeologicky potvrzeno až do základů. Dilatační spára je i u dnešních staveb nutná a má-li být účinná, prochází základy. Dodnes se užívá dilatální spáry v podobných situacích, kdy na nízkou stavbu navazuje vysoká stavba a kdy obě různé působí svou vahou na základy.

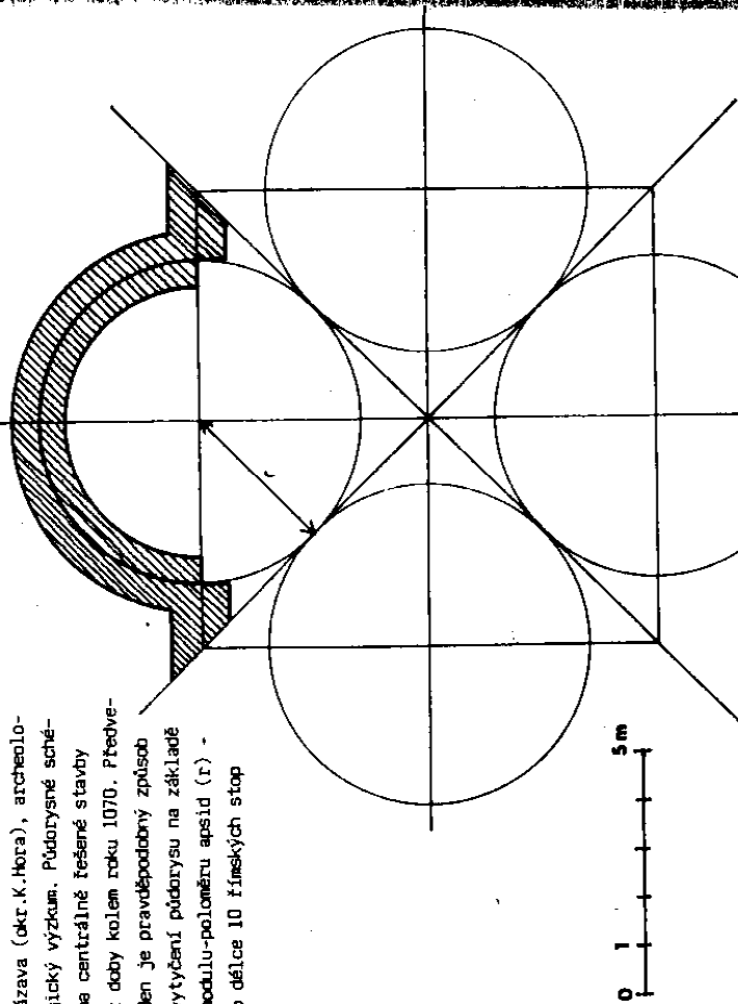
Protože úloha tohoto rázu přicházela už v románském stavitelství často, zejména u kostelů s věží, docházelo tu k různým řešením vztahu věže a zdiva lodi stavby - vitelky více méně vyhovující. Tím nejspornějším způsobem patřícím vyspělé románské stavební dílně či škole, k jaké náležela i stavba stahovského kláštera po polovině 12. století, je usazování přílehlající věžní zdi oddělené dilatální sparou

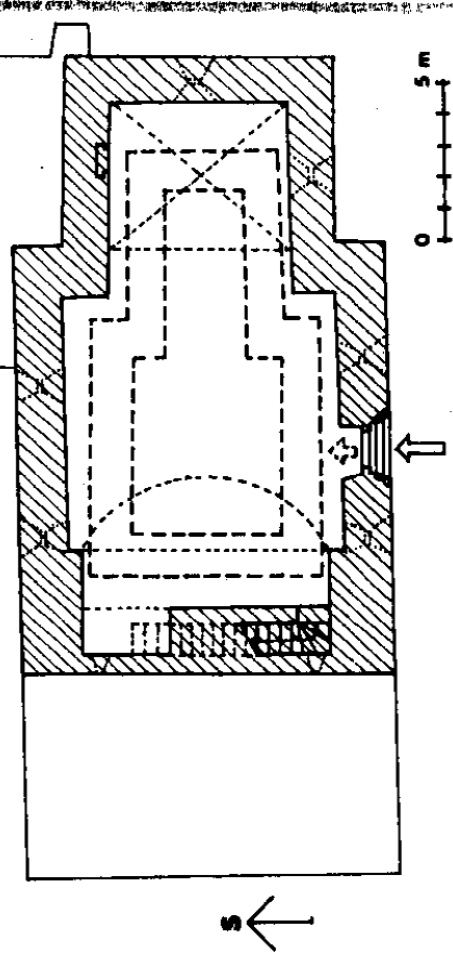
Samorín (okr. Dunaj. Strada). Zakončení věže ve tvaru kužele zděného s přesahováním cihel. Způsob užívání od 12. do 16. století

Sázava (okr. K. Hora), archeologický výzkum. Půdorysné schéma centrálně řešené stavby z doby kolem roku 1070. Předveden je pravděpodobný způsob vytyčení půdorysu na základě modulu-poloměru apsid (r) - o délce 10 římských stop

Zahrádka u Ledče n. Sáz., kostel sv. Víta. Půdorysný vztah pozdně románského kostela k jeho předchůdci. Obvyklé využití zdi starší stavby se u mladšího kostela neuskutečnilo; což vede s dalšími skutečnostmi k názoru, že starší stavba doložena základovým zdívkem nad zemí zděná, ale dřevěná

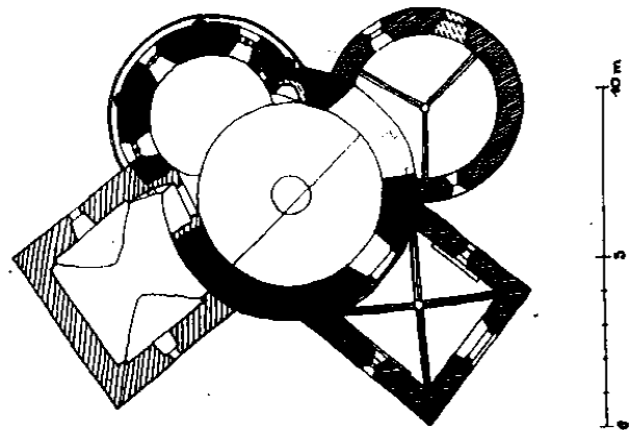
od zdivu lodi, na vynášení klenutých oblouků. Na takové vynášení klenuté oblouky se stavěly i štítové zdi přiléhající k jiným již postaveným zdím. Tento úsporný způsob štěpící stavební materiál byl užíván hluboko do 16. století.

Klenutých oblouků pad zdívkem lépe řečeno oblouků vynázejících zdivo se užívalo též k překračování málo únosných úseků základové půdy. Je přirozené, že ke zřizování kamenných mostů se výhrad klenutých oblouků rovněž využilo, i když hlavní problém tkvěl nejen ve větším rozponu oblouku, ale v zakládání pilířů do dna řečiště. Zkušenosti ze staveb mostů přicházely k nám a jejich staviteli a to z míst, kde se přímo navzovalo na římskou stavební techniku. U Juditina mostu v Praze (1162) se uvažuje o mostních stěvkách, kteří před tím pracovali na stavbě románského mostu v Řezně. O mostu v Roudnici se ví, že jeho stavbu završil v letech 1330-40 a lidí zapracovával mistr Vilém z Avignonu. Pražský most, nyní Karlův, následoval po polovici 14. století ze vedení Petra Parléře. Užito bylo rovněž půlkruhových oblouků.

Je již v podstatě zděných staveb, že jejich fungování je děledobé, že mnohé přežily do dalších období, byly adaptovány a přestavovány. Toto zacházení se starými stavbami přináší s sebou vždy technické problémy, které se stávají po bok problémů novostaveb své doby. Úvedme dva příklady otavění románského zdiva probouráním. Velký otvor do válcového těla rotundy u Molubicích u Kraup byl probourán pravděpodobně v pozdní gotice, kdy šlo o otevření přistavěné boční kaple do hlavního prostoru. Oblouk je 3 m široký a 4 m vysoký. Podchytávání zdiva nad otvorem týkalo se též podchytávání příslušného zařízení klenby kopule rotundy. Na románské severní věži kostela sv. Jití v Praze, jejíž přízemí bylo přistupné jen portálem z lodi, byl proveden ve 14. století příliš odvážný čin tím, že zbývající tři strany věže byly otevřeny v přízemí třemi gotickými oblouky a nad nimi byla ještě provedena křížová žebrová klenba přenázející klenební tlaky do čtyř koutů věže. Věž se stala průchozí. Nastaly změny v zatížení základové půdy, věž stála místo na obvodovém zdivu na čtyřech pilířích, z nichž dva vnější byly nárožní. Vzniklé přetížení základů věže zejména dvěma vnějšími pilíři mělo za následek její vychylování, které zastavilo a věž stabilizovalo až novodobé hydraulické zařízení. Podobnou úlohu, ale zcela úspěšně, řešili při otvírání přízemí gotické radniční věže v Kadani v době gotiky.

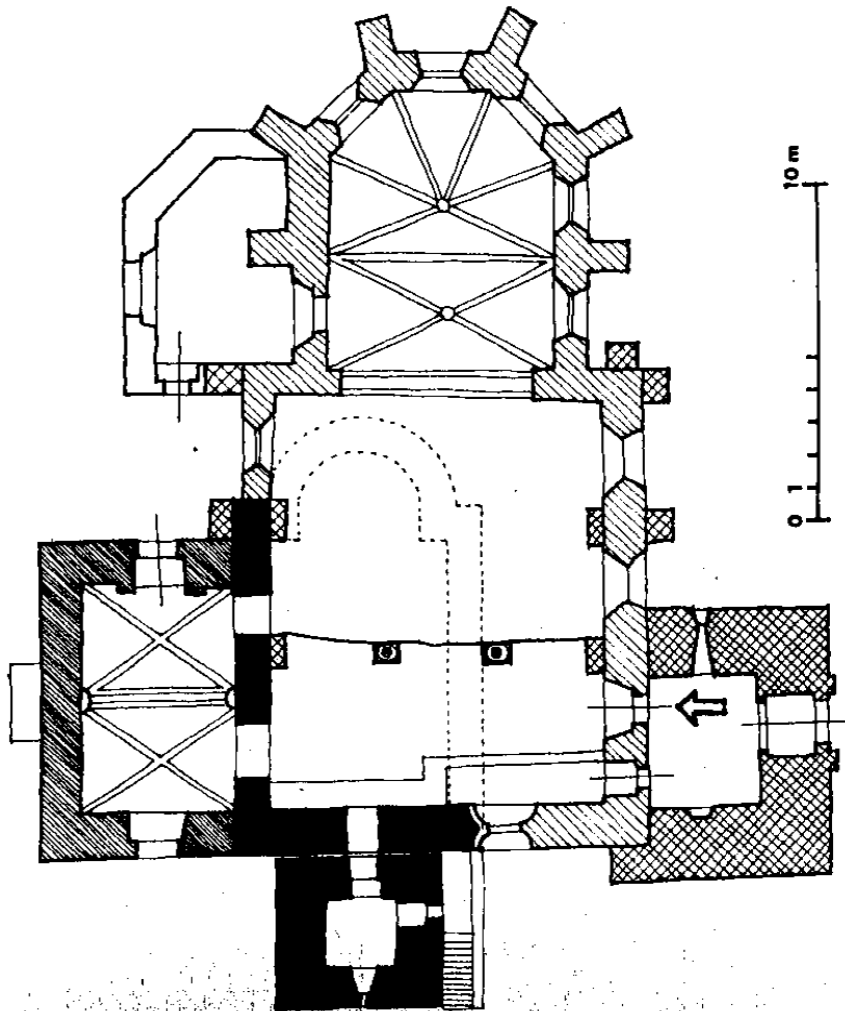
Gotická stavba střežává se často s existencí staršího předchůdce, jehož měla nahradit zčásti nebo úplně. Důvodem byla zpravidla drobnost staré stavby, tedy její malé rozměry, a stavební materiálu, tedy dřevo, nahrazeného předchůdce. Pře-stavovalo se tak, aby starší stavba fungovala po dobu stavby co nejdéle, až do chvíle, kdy její zbourání a odklizení bylo nezbytné. Archeologické nálezy dokládají totiž, co některé písemné prameny o postupu stavby, totiž že nová stavba obestavuje starou. Tak se nám jeví nalezený půdorys stavby konce 10. století uvnitř kostela ze začátku 13. století ve Vrbcanech u Č. Brodu a tak se jeví půdorys kostelníka, nepochybně dřevěného, jehož základové zdivo na hlínu se našlo uvnitř pozdně románského kostela v Zahrádce u Ledče n. Sáz. Tato situace, kdy měřičům při rozřešení nové stavby překážela stará stavba, mohla komplikovat úlohu a je možné, že některé nepravděpodobnosti půdorysů středověkých staveb, vychýlení podélných os dlouhých kostelů, můžeme právě tímto okolnostem přičíst.

Holubice u Kralup, kostel Narození P. Marie, Původně prastá rotunda s apsidou zaklenutá kopulí s lucernou. V době gotické byla válcová loď v místech původního vstupu probourána otevřena širokým obloukem do nově zřízené boční kaple ve tvaru apsidy. Tato byla později zaklenuta pomocí 3 žebrových vycházejících z vysekávaných kapes ve zdi. Chrámová předsíň byla přistavěna ještě ve 13. století; o dvě století později zvýšena o patro, stala se zvonící

Půdorys románského, později několikrát rozšířovaného kostela sv. Gotharda v Brozanech (okr. Litoměřice). Věž románské části není svázaná s přílehlým zdivem věže, vykazuje spáru. Zvětšení románského kostela ve 14. století se dělo obestavováním ze dvou stran. Zbylá severní zeď byla otevřena po probourání dvěma oblouky do přílehlé kaple připojené již v 2. pol.

13. století

Také nově založená města ve 13. a 14. století nerozkládala se vždy tam, kde byla zcela volná plocha. Doložená existence románských kostelů v některých městech (Čáslav, Mělník, Kouřim a další), v Praze nadto ještě románských domů, ukazuje že trvala a do jisté míry překážela staré zástavbě. Mnohá nepravdivost městského plánu je vysvětlitelná dožíváním románské osady.

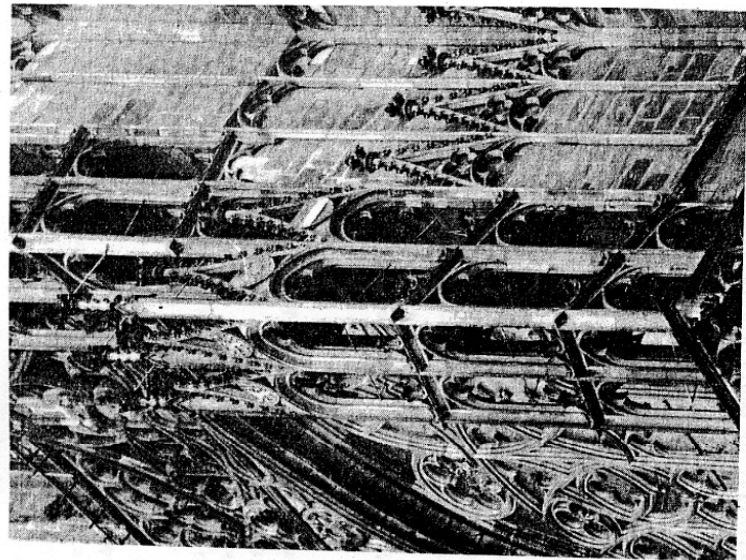
Nelze se dočkat všech otázek, týkajících se výstavby měst a domének o jejich počáteční fázi. Vedením sňůry vyměřené tržisté na příklad, nezachovalo se v původních liniích a stavebních čarách. Dříve nebo později, v Praze a v Jihlavě na samém konci 13. století, předsouvala se u většiny našich měst stavební čára o 3 až 6 m dovnitř tržního prostoru. Postupně zřizovaná domovní průčelí se o tuto šířku vysouvala svými patry a štíty nad veřejný průchod, jímž bylo domovní loubí. V mnohých městech byl tento proces volnější a ke zděným průčelím na obloučcích loubí docházelo až na sklonku gotiky nebo v době renesanční, řízeným způsobem nebo naproti tomu ojedinelé a nedůsledné.

I tam kde loubí nebylo, ukázalo se stavebně-historickým průzkumem, že se stavební čára předsunula oproti staršímu stavu patrně ve sklepech. Při mladší zděné výstavbě nehražující starší, nejspíše požárem zničenou, zakládaly se zdi předsunutím do veřejného prostranství. I tyto mladší úpravy původní stavební čáry narušily většinou logiku půdorysu prvotního vytýčování města a plynulého vyústění jeho ulic do tržisté.

Ostré skalnaté hřbety, na něž se stavěly stavby sídel i chrámů, mění v gotice 14. století svůj vzhled nejen novostavbami, ale násypy a opěrnými zdi. Jímž se vyrovnávají nádvou a okolí. Vedle pražského hradu jmenujeme okolí kostela sv. Barboly v Kolíně s mohutným násypem pro nový katedrální chór, podobně jako okolí kostela sv. Barbory v Kutné Hoře a nádvouí hradu Strakonice. Velké přesuny zeminy vykazuje města. O Praze se dnes píše, že výškové rozdíly mezi románskou a gotickou úrovní přesahovaly někde 4 m. Výškové rozdíly tu byly i když ne tak velké, jak bývaly na základě výstupních portálů ze sklepů mylně uváděno. Terén byl hlavně nerovný a svažující se k řece.

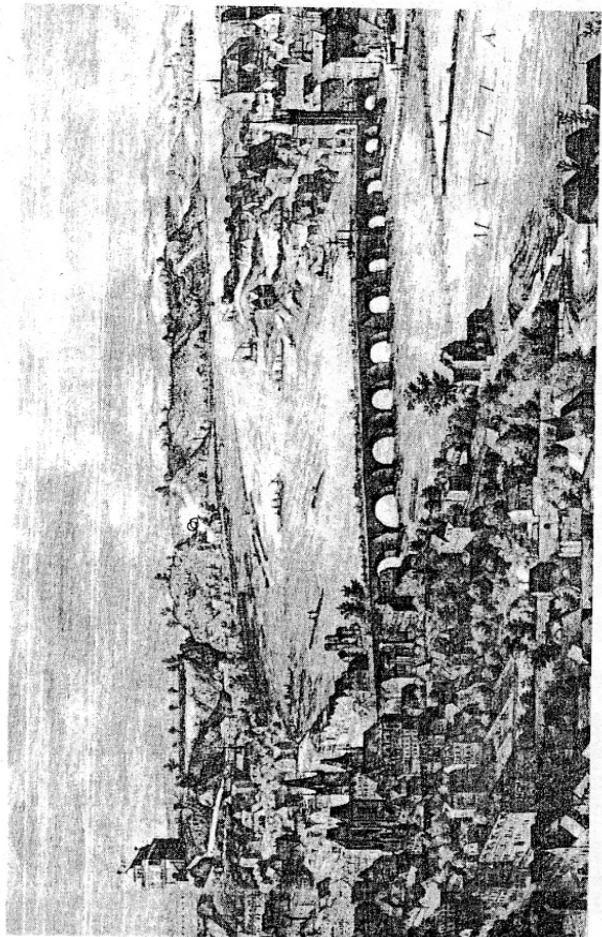
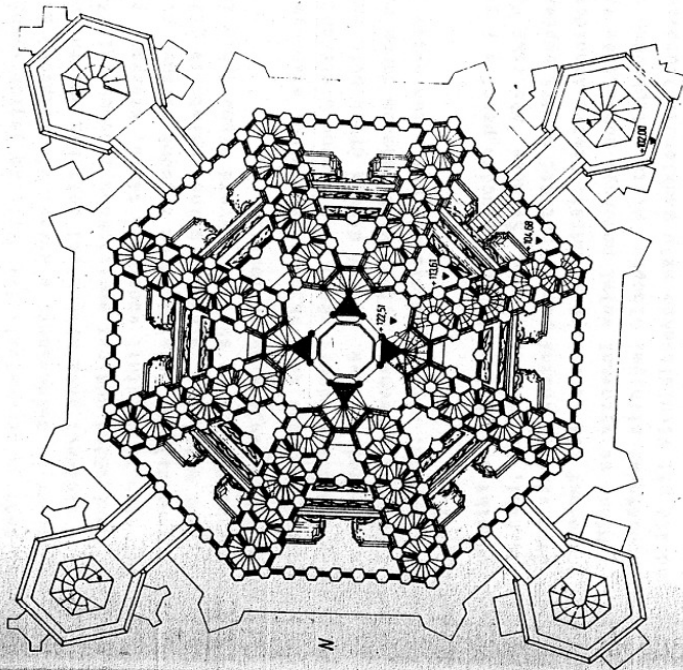
Znalosti z hornictví jistě posloužily při podchycování starých zdí, jež měly být otevřeny širokými oblouky. Hornické zkušenosti vedly též k rozšiřování středních městských domů o prostory hloubené do skály či spraše. V 15. a 16. století i později vznikají tyto chodbovitě prostory a jsou tak časté, že lze říci, že patří k vybavenosti města.

Vrchol gotické stavební techniky, výsledek stoletého tříbení stavebních zkušeností v zakládání, ve stavbě obvodového pláště, pilířů, v převádění tlaků žebrových kleneb na obvod stavby a další a další, to vše reprezentuje katedrál. Technické problémy, které nastávaly vývojem konstrukce a daným materiálem, byly řešeny empiricky a zkušenost hrála velkou roli. Záznamy o ní jsou řídké a patří až sklonku gotiky, týkají se jednotlivostí. Jisté bylo snahou cizídomstevních tovaryšů získat co nejvíce zkušeností na velkých stavbách katedrál a u znalých a proslulých mistrů. Díla velkých mistrů, pokud se zachovala, jsou dodnes obdivována pro architekturu i pro stavební techniku. Rozeznáváme pozdější díla, velkou stavbou ovlivněná, někdy méně obratná. Obvykle však těžko odhadujeme, jak se velké dílo v činnosti mistra připravovalo, co předcházelo a co bylo podnětné pro velký čin

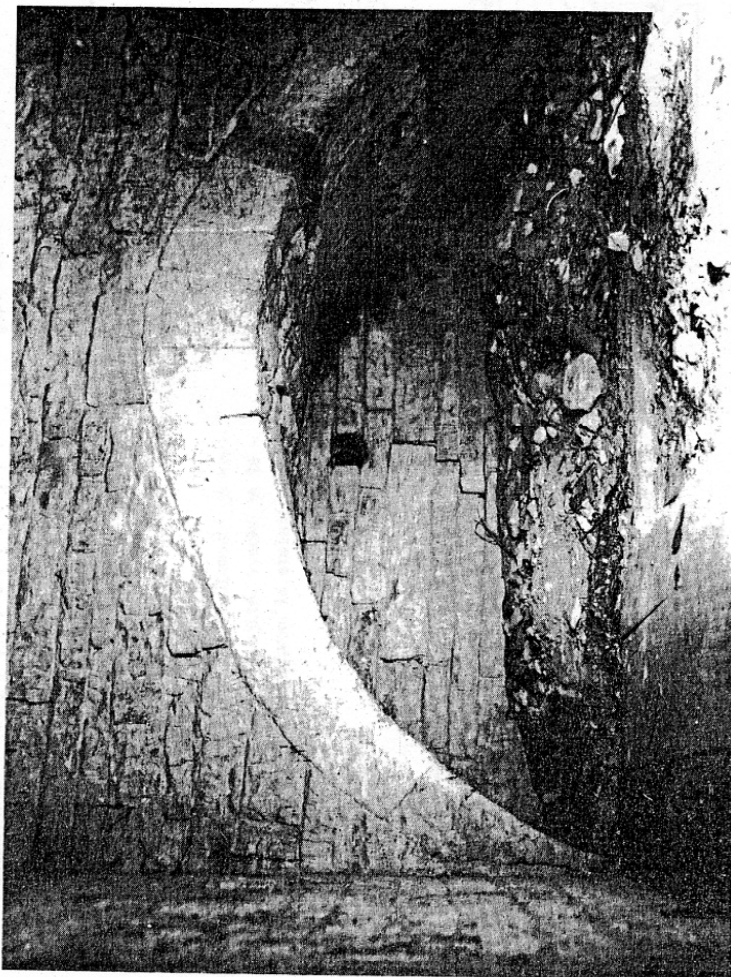

Točité vřetenové schodiště při -
pojené na jižním průčelí kated -
rály na pražském hradě k opěrné -
mu pilíři. Schodiště nemá zděný
obvodový plášť, je obklopeno to -
liko kružbou. Stupně jsou klade -
ny na sebe vytvářejíce zároveň
vřeten, které po výšce mění
3x svou půdorysnou polohu a stří -
dá smysl otáčení. Dílo Petra Pa -
leže ze zač. 14. století

Myšlenka uskakuujícího
vřetene točitého scho -
diště rozmnožená a zná -
sobená do 52 schodišť
tvoří 39 m vysoké ukon -
čení severní věže ka -
tedrály ve Štrasburku.
Dílo Johannes Hülze
z let 1419-1439

Karlův most v Praze na vyobrazení ze 17. stol. Půlkruhové oblouky ještě
všechny z původní stavby ze 14. století. Brána staroměstské věže stojí na
prvním pilíři

Využití klenutého pasu-oblouku k podchycení zdiva románské věže kostela
sv. Matbuše ve Svárově u Unhoště. Mezi zdívkou věže a štítem lodi je spára

stavebního konstruktéra.

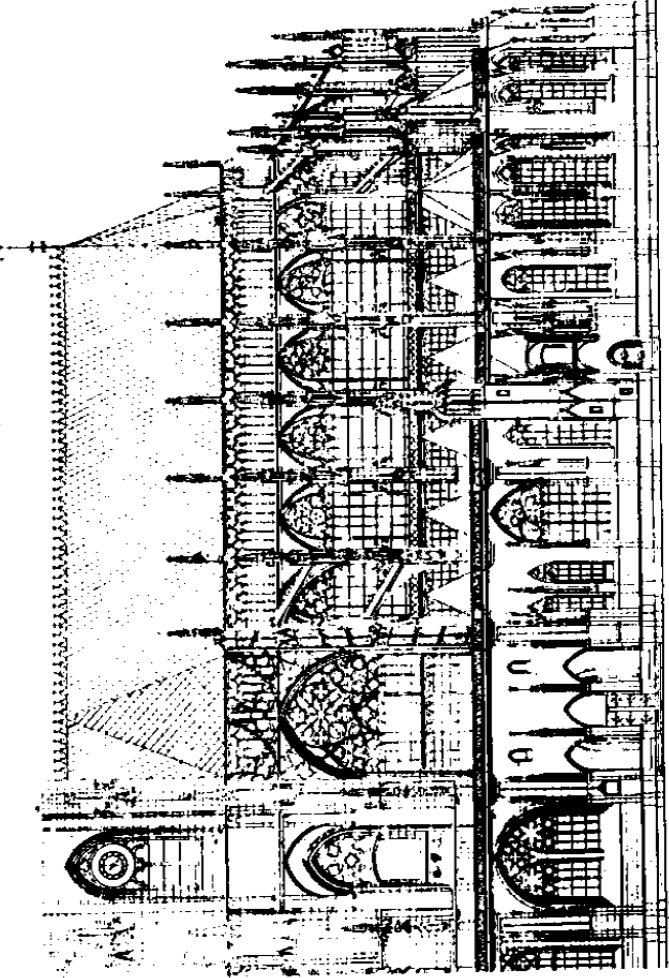
Tak např. točité vřetenové schodiště při jižním průčelí chrámu sv. Víta v Praze je přimknuté k ustupujícímu opěrnému pilíři je obdivuhodné, dekorativní, ale zejména stavebně technicky náročné. Meznáme jemu blízkého staršího předchůdce i když tušíme, že to byla Francie, země, kde vznikla gotika i katedrála, kde něco takového mohlo být připraveno, aby v roce 1370 to do důsledku domyslíli a pak provedl Petr Parléř. Známe pokračování a kombinování jeho myšlenky o více schodišťových vřetenech a o jejich střídní v košickém dómu. Známe také dovedení technické myšlenky do polohy prostředku dekorativního: 52 miniaturních uskakujících schodišť vytváří vzhled věže katedrály ve Štrasburku. Konstrukce už neslouží komunikaci - přivádí jen k úžasu.

Druhá věc, na kterou bych mohla upozornit, je sklípková klenba z období pozdní gotiky. První nám známé užití bylo v r. 1470 na stavbě vévodského paláce v Míšni. Klenba se svým vzhledem i vlastnostmi téměř vymyká všemu, co bylo předtím. Pokud připustíme estetickou dobovou snahu po ostrohranných tvarech v kamenické a řezbářské práci a pokud ji převedeme do technického problému, jak je to do důsledku třeba provést u kleneb, pak je tu úloha, která byla zvládnuta mistrem konstruktérem dokonale. Vévodský stavitel, geniální Arnold Vestfálský, byl oním architektem i technikem. Jeho způsob, zejména sklípkové klenby, byly téměř celé století napodobovány. Vyučení mistrů z jím vedené stavby roznášeli sklípkový klenební způsob na svých cestách za prací. Zřejmě se líbil, bylo na něj odkazováno a byl doporučován.

Benedikt Rejt (Ried), královský stavitel na dvoře Vladislava Jagelonského, působil na přechodu gotiky a renesance. Technickým dílem jsou jím užívané kroužené klenby. Rejt je nevynelezi; lze říci, že jejich vývoj máme tentokrát vystopovaný, ale dovedl je do dokonalosti a krásy. Vladislavský sál, 16x62 metrů byl jím kolem roku 1500 zaklenut pěti klenebními poli bez vnitřní podpory. První pokus se nepovedl, zřejmě běžná událost empirického způsobu zjištění stability odvázných kleneb. Při klenutí uplatnil vodotrvná táhla, kterým zachycoval roztlaky kleneb, neboť opěrné pilíře, ostatně jenom z jedné strany, na to nestačily. Táhla se v jím řízené huti, t.j. stavební dílně, uplatnila již předtím v roce 1493 na klenbě královské oratoře ve sv. Vítu. Skrytá šikmá táhla zde zajistila visutý klenební útvar, který udivuje svou smělostí.

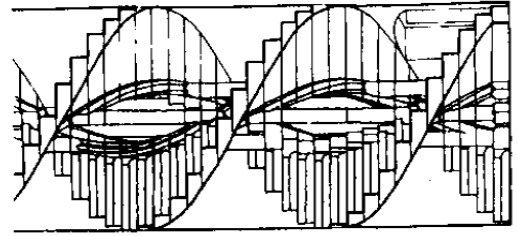
Obdivujeme však také Rejtovo zastřešení stanovými střechemi. Jejich Jehlan - covým tvarem čelil náporu větru na štítovou a střední plochu, o lepším sklouzávání sněhu a vody ani nealuvě. Rovněž úspora dřeva byla značná. Ones již víme, že takto, totiž stanovými střechemi byl překryt nejenom chrám P. Barbory v Kutné Hoře a sv. Mikuláše v Lounech, ale i Vladislavský sál - ten ovšem jen krátce, do velkého požáru v r. 1541.

Benedikt Rejt byl znalý opevnovacích prací a v jeho duchu jsou provedena opevnění Rábi, Blatné, Rožmberku, Švihova, ale také Pardubic, Chlumce n.C., Tovačova. Jako všichni pozdní gotičtí mistři vyučení v kamenictví, dokazoval svou schopnost též ve stavbě schodišť. Mistru Arnoldovi Vestfálskému a jeho schodišti v Míšni se vyrovnal velmi podobným schodištěm točitým bez vřeten toliko se třemi průběžnými stříhlými sloupky. Místo sklípkového zaklenutí užitého v Míšni je u schodiště při Vladislavském sálu podklenutí žebrovanou klenbou krouženou rozestře-

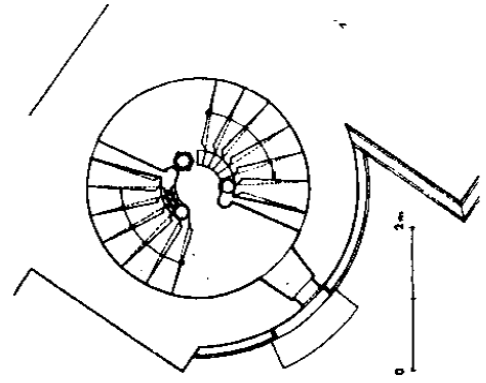

Úplná podoba

Jižní průčelí katedrály na pražském hradě, plán z 19. století. Velká jižní věž, Zlatá brána, nad ní točité vřetenové schodiště, svatováclavská kaple, opěrný systém a dvojitě vřetenové schodiště

Schodiště při kostele sv. Mořice v Olomouci je kroužkové, točité bez vřeten a dvojitě. Vysoké je téměř 40 metrů. Stavěno od začátku 16. století podle způsobu Ant. Pilgrama

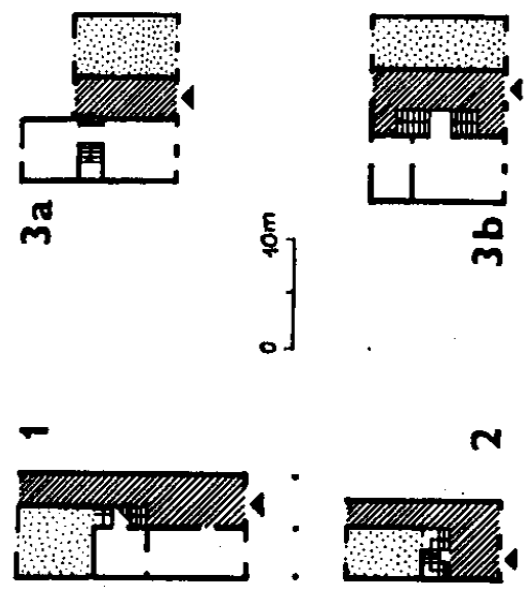

Zdatnost technicko-řemeslná projevující se zejména v uzavírání prostorů klenbou vydržela v konkurenci s renesancí roznášenou Italy v 16. století až za polovinu tohoto století. Teprve tehdy se dodatečně zaklenovaly prostory do té doby plochostropé. Důvody byly u domů zejména protipožární, jinde spíše výtvarné. Ofi-
ší dodatečné zaklenování klenbami křížovými vyžadovalo nejen dobré zabudování klenebních výběhů, ale také vysekání rýh pro vložení čelných oblouků. Proti tomu pozděně gotický způsob vyžadoval jen pevné klenební patky, ostatní klenba nebyla s obvodovým zdívkem svázána. Ještě goticky se zaklenovaly v době renesance starší kostely. V Praze to byl kostel sv. Václava na Zderaze, původně románský, gotický kostel na Karlově a prostory na pražském Hradě. Dodatečně se žebrovovaly klenbou zaklenula i Betlémská kaple, což bylo jednou z příčin jejího následujícího stavebního stavu, kdy roztlak nových kleneb nebyl řádně zachycen. Dodatečné zaklenování loubí měvalo podobné neblahé důsledky, jimž se čelilo (ne vždy dostatečně) zesílením podpor, šikmými operáky a užitím táhel z kujného železa.

Vcelku lze shrnout, že v období pozdní gotiky bylo po stránce řešení technických problémů stavitelství dosaženo vrcholu. Pozdně gotičtí mistři navazující na dlouholeté zkušenosti hutí dovedli ještě provést a dokončit opěrný systém katedrál, i když novostavby tohoto stavebního typu nebyly již na programu. Dovedli provádět složitě na geometrii náročnou práci kamenické - tesat žebra s prostorovou křivostí. Práce tesařské je doprovázející sloužily nejenom ke stavbě stropů a krovů, ale hlavně lešení a ramenátů pod klenby. Proti nim byly v mnohém ohledu současnější mistři zavádějící k nám módní renesanční architekturu méně technicky zdatní a jako řemeslníci v práci méně poctiví.

Literatura

- L. Nový a kol., Dějiny techniky v Československu, Academia, Praha 1974
- J. Muk, Konstrukce a tvar středověkých kleneb. Umění roč. 25-197, 7. č. 1
- J. Petrůš a kol., Dějiny hmotné kultury I., St. pedagog. nakl., Praha 1985
- M. Radová-Štiková, České románské stavitelství v 11. až 13. století, Dějiny věd a techniky roč. 12-1979, č. 4

1 - průjezdový dům, 2 - síňový dům,
3a - šířkový dům se středním průjezdem,
3b - šířkový dům se střední vstupní síňí

Poznání vývojových změn historických sídel závisí také na poznání proměn jejich obytných domů. Stavebně historické průzkumy městských domů směřující ke zjištění jejich stáří spojují se stanovením nejstarších částí domu. Z jejich skladby pak vyplývá rozsah nejstaršího domu a přibližuje se představa jeho vnějšího vzhledu. Zjištění nejstarší stavební fáze zděného domu, rozoznatečně zejména ve sklepech, vede společně se šířkou parcely k odhadu domovního typu a je předpokladem k rozoznání dalších přestaveb podnikaných během trvání domu, někdy až do současnosti. Porovnání začátků vývoje domu s obdobnými příklady v širší geografické oblasti dává výhledu vaječně se doplňujících směrů výzkumu. V pracovních úvahách o vzhledu a stavebním uspořádání domu v jeho středověkých fázích pomáhá podoba domů stojících domů v místech, kde vývoj nastoupil se zpožděním a odvíjel se pomaleji, jak tomu bylo na okrajích měst, v předměstích a v městečkách.

U dochovaných starých zděných domů v našich městech, včetně Prahy, byla doložena existence výstupů ze sklepa, zmiňovaná také v písemných pramenech. Bývalý výstup na úroveň náměstí či ulice se projevuje ve sklepech portálem, dnes většinou zděným nebo zmenšeným na větrací otvor. Jakovátou sklepní šíje měly domy v celé střední Evropě a mnohde se zachovala jejich funkce dodnes. Přesto však ne všem nálezuům sklepních portálů, obracejících se dnes do zásypu, bylo dobře rozuměno.

Již před delším časem jsem uvedla, že přístežsky chránící vyústění sklepních šíjí do veřejného prostoru byly předznamenáním dalšího stavebního procesu organicky zvaného již správou města. Jednotným řešením nahrazujícím různé přístežsky před domovní čarou a s výhodou na dřevěnou či zděnou konstrukci vysunout do veřejného prostranství štíty nebo dokonce patra domů, vzniká domovní loubí. Sám zakládaný půdorys tržišť s plynulým vyústěním ulic, písemné prameny o povolování a doporučování stavby domů s loubím a délka původního sklepa svědčí o pozdějším zřízení loubí. Tím však nemá být řečeno, že skutečně loubí na tržišťích a v tržních ulicích nepatřilo k prvotnímu ideálu středověkého zakládaného města navazujícího v mnohém na antické tradice. K tomuto ideálu se blížila naše města po etapách a pokud se týče jednotnosti provedení domů s loubím, dosáhla jej u nás jen některá města a to zejména v 16. století, jiná ještě později.

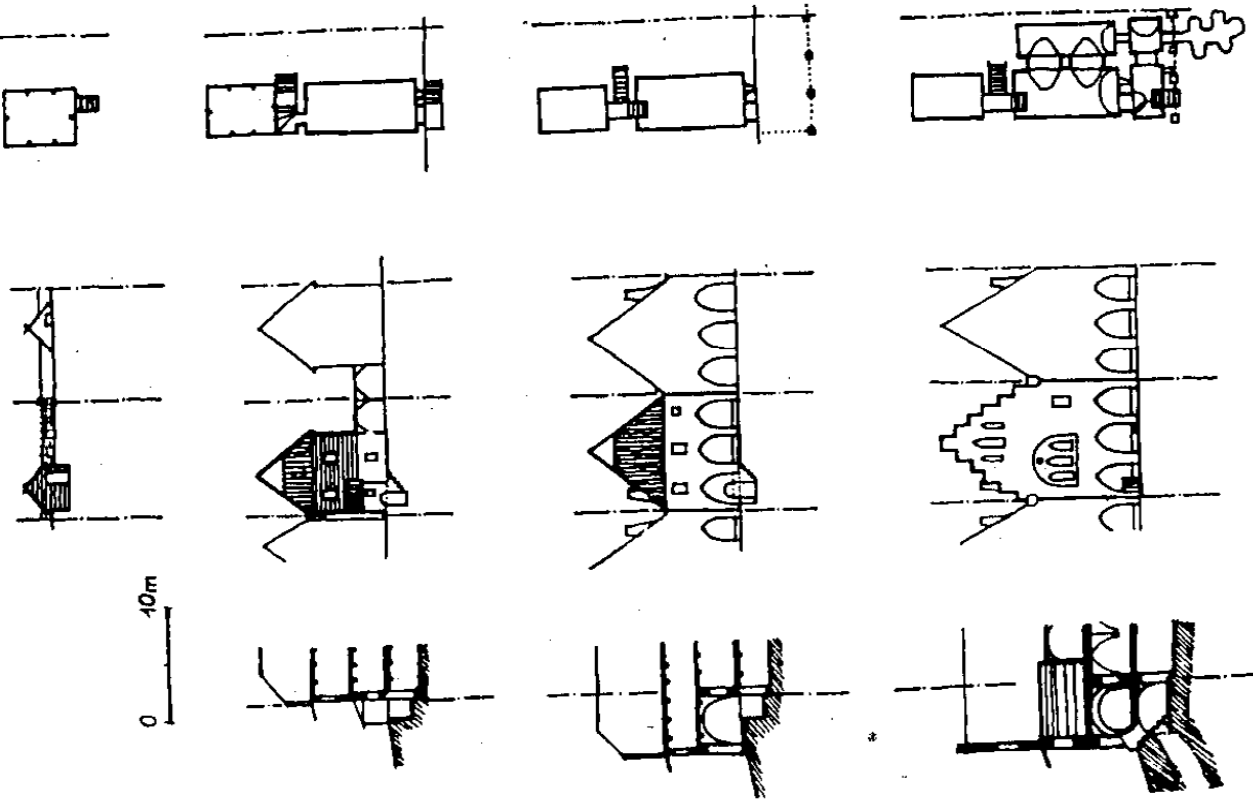
Postupnou výstavbu řadového gotického domu sledujeme nejprve na domě u Průjezdového domu, zabírajícím šířku parcely přibližně 10 m. Ve sklepních vykazuje tento dům skladbu dvou místností o šířce 6 až 7 metrů, řazených podél souosé sední zdi za sebou. U několika zkoumaných případů nejstarších zděných domů v našich městech se však ukázalo, že tato skladba není současná. K veřejnému prostoru přiléhající a odtud též přístupný sklepní prostor se jeví starší než prostor zadní který zpravidla bývá též měičejí zahlouben. Ze sklepní předsíně, do níž se sestupuje z průjezdu domu, vedou zpravidla dva protilehlé vstupy do předního a zadního sklepa. Pokud jsou tyto vstupy opatřeny portály, bývá jejich ostění různé co do tvaru i co do použitého materiálu. Z toho vyplývá, že první stavení bylo dočasně jednoprostorové, široké mezi 6 až 7 metry s vjezdem do dvora po boku. Zděný zadní sklep, patřící komorové části, je mladší a na základě zjištění archeologických výzkumů v městech usuzují, že mohl nahradit starší, provizorní objekt - polozemnicí. Hloubka zděné domovní zástavby se připojením zadní komory rozrostla na 21 až 25 m.

Pro městskou výstavbu byla přední část domu, fixující domovní čáru, nejdůležitější. Potvrzují to historické zprávy z nových, ve středověku zakládaných francouzských měst, jejichž zakladatelé si vymíhovali, že osídlenci do určité krátké

řady postaví do ulice domy, jinak ještě v kratší době průčelí. Podobně vyznívá hlavně nařizení o budování zděných sklepů a přednostní stavění jizeb do ulice v Londýně.

Ani etapovost výstavby obytných domů ve městě a konečně ani etapovost ve vybudování středověkých tržišť není v rozporu s poznáním způsobů středověkého stavění a uvádění staveb do provozu. Nestavělo se nad celým půdorysem najednou, ale dokončovaly se stavební celky v pořadí jejich důležitosti. Stavebně uzavřená, nejdůležitější část, byla dána do provozu hned po dokončení a podle možnosti se pokračovalo dále, přičemž stavební spojení etap u zděných staveb mohlo i nemuselo být jakožto spára nebo lom ve zdivu patrné. Často, a platí to i pro monumentální stavby, byla zděná budova následnou etapou po dřevěném provizoriu.

Ma téže šířce parcely, jakou měl průjezdový dům, ale často na parcele mnohem užší, 8,5 m nebo sotva 6 m široké, stavěly se patrové domy bez průjezdu, se vstupním prostorem rozloženým po celé šířce domu. Vstupní síň, pro svoji průchodnost nehodící se k bydlení, ale k prodeji, bývala podsklepena a měla nad sebou obytné patro. Široké síně byly přepažovány lehkými, později zděnými stěnami, aby se nich vydělila komunikační část. Tento nejen u nás, ale i na sever a na západ od našich zemí častý typ řadového síňového domu o 6 m u mě své předchůdce v řadových patrových domech s polozapuštěným sklepem. Ve Francii měl již ve 12. století tento hrázdný, polohrázdný, ale i kamenný dům příčkovou ze síně vyděleno schodiště. S nástupem zvenců vedly schody do obytného patra. U stítových domů tohoto typu v polských městech byla průzkumem doložena rovněž počáteční jednoprostorová stavební fáze. Připojením zadní měičejí podsklepené komorové části vznikal při soustředění zdi úzký průchod do dvora. Architektonizovaný nástup do zvýšeného přízemí domu, kombinovaný s vyústěním sklepní šíje, vedl u některých měst v Pobaltí ke

Vývoj obytného domu od provizorní polozemnice k průjezdovému domu s loubím třináctého až šestnáctého století

vzniku charakteristických předpraží.

Mám za to, že nelze označovat dům sířový za typ mladší, uplatňovaný od pozdní gotiky, ale je třeba v něm spatřovat důsledek parcelace domovních bloků na užší díly, jimž obyvatelé - řemeslníci - přizpůsobovali skladbu svého domu. V hrázdném i cihelném provedení přenechává okny vylehčené průčelí hlavní zatížení sou sedním zdem.

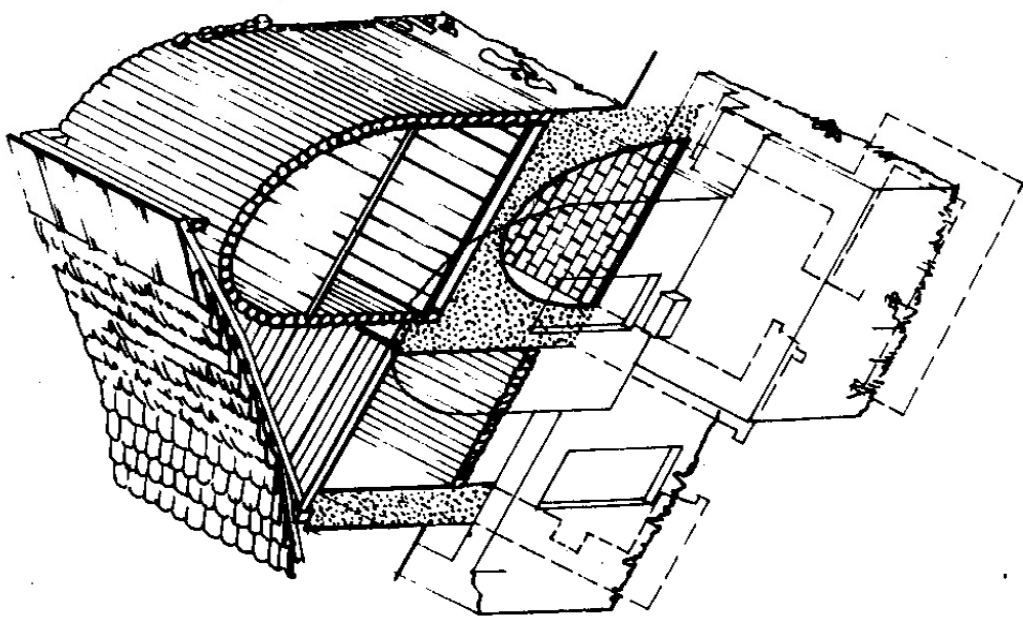
Vedle těchto dvou úzkých a přistavením zadní komory velmi protáhlých typů měšťanských řadových domů, kde předsunutí pater na loubí do trzísk bylo obzvlášť výhodné (např. na náměstí v Domažlicích, v Českých Budějovicích), setkáváme se i s domy šířkovými se středním vstupem. U některých měst (např. Klatovy, Český Brod) tvoří tyto domy na parcelách 12 m, 15 m až ke 20 m širokých stěny trzísk. Jinde se stavěly spíše mimo trzisko. Předstoupení na loubí nebylo pro jejich majitele tak výhodné jako u úzkých domů, neboť měly dost místa rozrůstat se do poměrně širokého dvora a nástavbou nad přední částí. Průjezd nebo vstupní prostor byl umístěn mezi podsklepenou obytnou částí s odlišně výškové dělenou komorovou částí. Dodnes si tento typ někde zachoval charakteristický rozdíl ve výškovém umístění a tvaru oken v obou částech průčelí. Vyskytuje se také v Rakousku, ve středověkých městech Maďarska a Sedmihradska, ale je doložen i jinde v Evropě. I když je zřejmé, že se hořil měšťanům-zemědělcům, vyhovoval také kupcům s dováženým zbožím a byl vhodný pro ubytování hostů. Často se uvažuje a uvádí, že šířkový dům se středním vstupem vznikl přestavbou dvou domů na úzkých parcelách. Nelze všeobecně tento výklad zamítnout, ale je třeba jej prověřit zejména průzkumem sklepů.

S otázkou uplatňování různého stavebního materiálu v jedné domovní usedlosti úzce souvisí takové seskupení staveb, kdy přední dům s průjezdem byl v nadzemní části dřevěný a k němu směrem do dvora se pojila většinou klenutá stavba různého využití, nazývaná v německé literatuře Steinwerk. Její polozapuštěný sklep a mírně zvýšené přízemí jeví se dnes, kdy i přední část je nahrazena zděnou, jako nejstarší zděná součást domovní usedlosti. Pro svou vícepodlažnost, sevřený půdorys i relativní stáří bývá někdy nesprávně označována jako obytná věž. O přibuznosti některých románských domů v Praze a nejstarších zděných stavebních částí v pozadí domovních usedlostí v Německu, Steinwerků, bylo již v naší literatuře čtyřicátých let pojednáno. Rozdíl stavebních způsobů i slohový rozdíl dává i v našich zemích rozeznat tyto vzácně se vyskytující zděné stavby umístěné ve dvorní části usedlosti od později zděných částí při vstupním průčelí.

Je známo, že nemalý počet domů zůstal dlouho do novověku dřevěný nebo si uchoval neptímé doklady existence svých dřevěných prostorů dodnes. Roubené obytné místnosti, součástí jinak zděných domů, jsou vzácně přímo doložitelné.

Pozdní zásadní proměn obytných domů a stanovení jejich hlavních dispozic nich typů, obsažené v tomto shrnujícím pojednání, bylo umožněno stavem historické zástavby před procesem přestavby a modernizace bytového fondu v historických městech.

ROUBENÁ KLENBA
Jiří Škabrada

Axonometrie a řez třípodlažní sýpkou z roku 1807 s roubenou a klenutou horní komorou. Doliany u Klátov č.p.14, dnes zachovány jenom zbytky v depozitáři na hradě Švihově

1.1. Nepláně a přímé pozůstavy

Obzvláště-li základní informace o roubené klenbě na nálezy středověkého stáří z našeho území, bude jich jen velmi málo. Jejich nejstarší a nejpočetnější skupinu tvoří stále soubor otisků takto vybavených místností na severočeském hradu Bezděz, staveném ve 2. polovině 13. století. Roubená místnost s valenou klenbou tvořila součást typické, několikrát opakované trojdielné "bytové" sestavy. Ta sestávala ze střední vstupní síně a dvou postranních místností obytných, z nichž jedna byla vždy (podobně jako síň) klenutá křížovou žebrovou klenbou a navíc opatřena křebem a záchodem a druhá předem vyroubena a teprve pak obestavěna zdivem paláce, které po zániku dřevěné konstrukce zachovalo v otiscích některé její charakteristické znaky. Zdivo je do různé míry poškozené především dlouhodobým zatečením dešťové vody, která bohužel vyplavila většinu malty s jemnějšími otisky. Přesto lze místy sledovat, že trámy roubení byly (alespoň na vnější straně) nahrazené a že čela trámů v roubené vazbě přečínávala, takže půlkruhový obvod čalnicích stěn je ve zdivu vymezen výrazným žlábkem. Doprovodným znakem těchto místností jsou drobná, do trojice seskupená a nahore hrotilitě ukončená okna s ven rozvěvenými špaletami, k nimž usnadňovala přístup světla silnou zdí půlkruhově uzavřená nika, jež již záklenu sledoval vnější obvod sestavy okenních otvorů. Ifetí otvor, jen o něco menší, umístěn uprostřed nad oběma spodními tak, že jeho parapet je zhruba ve výši záklenu spodních oken (seskupení otvorů budeme nadále zkráceně charakterizovat uvedením čísel jejich počtu směrem od spodní řady; v uvedeném základním případě tedy 2-1). Všechny bezdězské místnosti byly zhruba čtvercové, o velikosti stran 5,5-7 m, tedy právě ve velikosti, nejběžnější u obytných místností v mladších vesnických stavbách.

"Čitelnost" charakteru a vybavení jednotlivých typů místností z původní výstavby Bezdězu je mezi našimi hrady tohoto stáří nadprůměrná. Podle obdobných podrobných schémat i výskytu doprovodných znaků případně fragmentárních otisků dřevěné konstrukce je zřejmé, že se obdobné místnosti vyskytovaly i na dalších hradech Přemysla Otakara II. a to nejen na našem území, ale také na území rakouském. V alpské a podunajské oblasti si výskyt těchto místností na hradech zaslouží pozornost, protože jejich doprovodné znaky se tu zřejmě objevují již v období starším a také do mladší doby se tu obliba dřevem vyložených místností uplatnila dále než jinde. Mimořádně zajímavá je v těchto oblastech, jak ještě uvidíme, i konfrontace se staršími stavebními zvyklostmi v oblasti architektury lidové.

Z mladšího období z hradů na našem území je možné uvést otisk roubené klenuté místnosti ve zbytku 3. patra paláce hradu Dražice z 1. poloviny 14. století. Spodní část místnosti, až k parapetu jediného částečně zachovaného okenního otvoru, který měl opět ven rozvěvené špalety, nebyla zřejmě roubená. Výše už jsou výrazné otisky zvenčí nehraněných trámů roubení s negativem srubového nátroží, které se sklání tak, že je jistě přinejmenším poloklenutá varianta se středním úsekem plochého stropu. Vzhledem k nepochybnému situování horního otvoru je ale pravděpodobnějším klenba úplná jako v místnostech na Bezdězu.

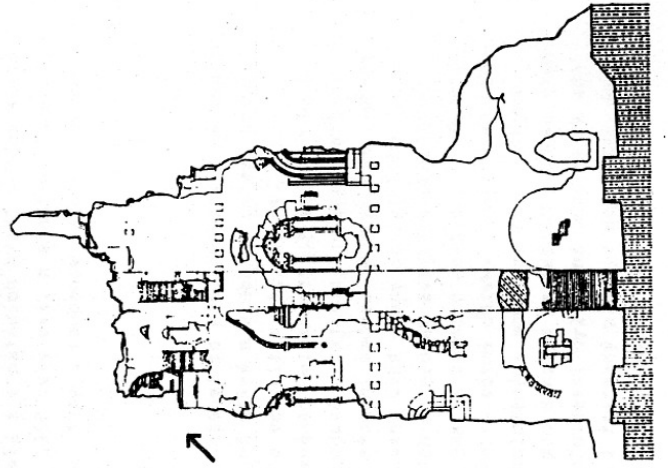
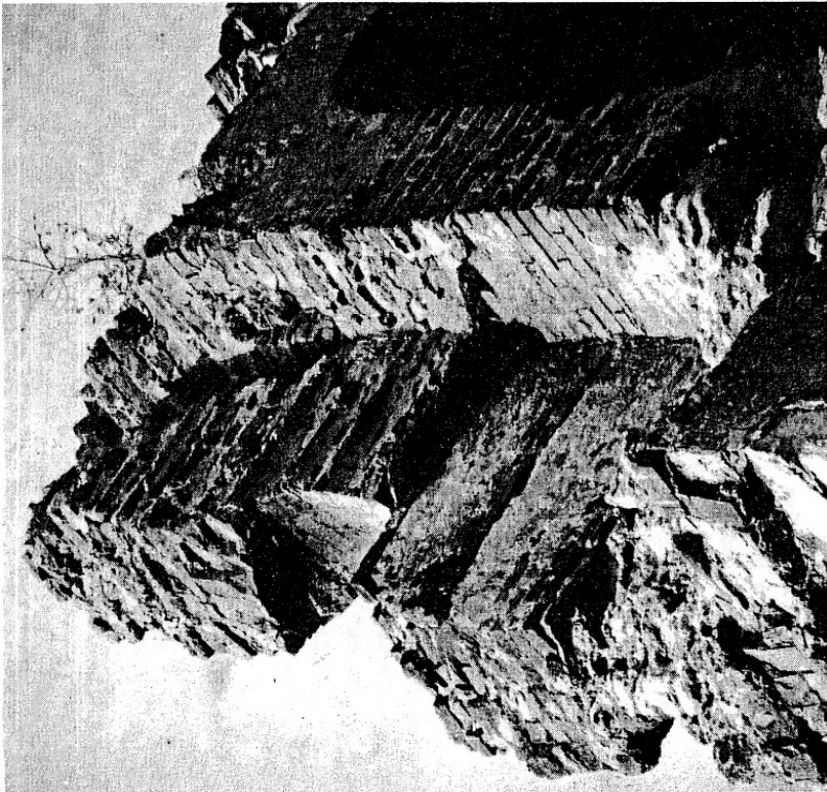
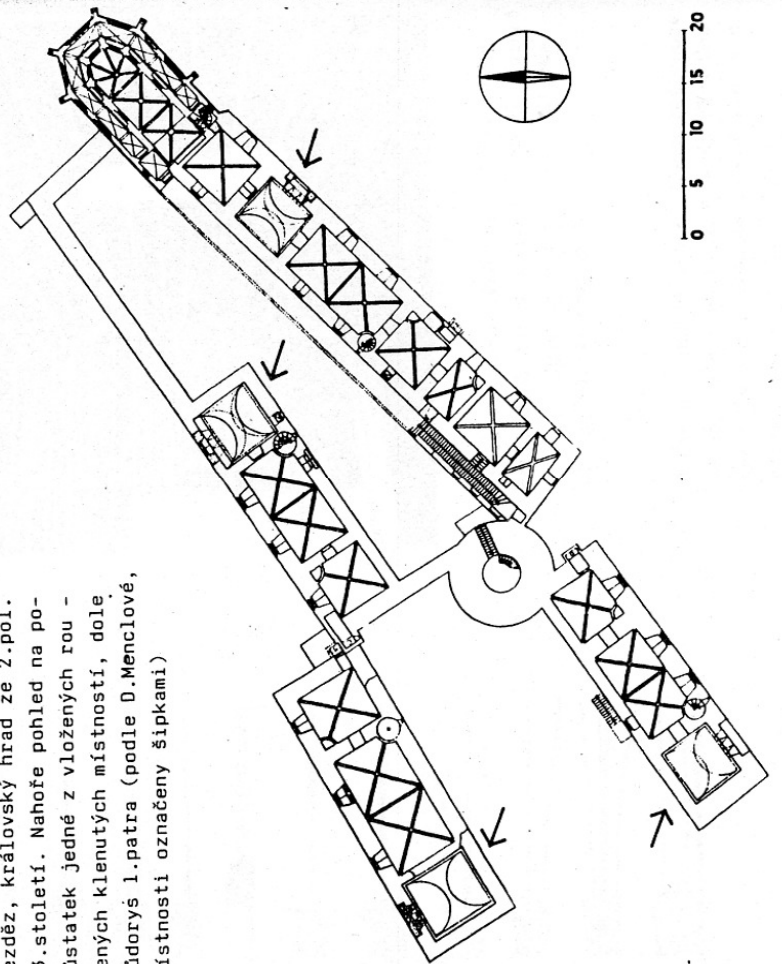
K nejzajímavějším nálezům středověkých roubených místností patří nedávno zjištěná a dnes opravená, neúplně dochovaná místnost v obytném patře domu čp. 401/37 v Široké ulici v Českých Budějovicích. Její boční stěny se nahoře klenovitě skláněly asi o 1/5 šířky prostoru, takže nad větší střední částí byl rovný,

Roubená klenba je málo známa, naponě výučna a nevyzrálá. Pochopení jejího velkého významu ve vývoji stavební disciplinové předěly. Místnosti na našem území naráželo dlouho na tradiční mezidisciplinové předěly. Názny, plynoucí ze středověkého materiálu a informace z oblasti lidových staveb propojila teprve Dobroslava Menclová. Ukázala tím směr dalšímu bádání, kterému jsem pak mohl věnovat svou aspirantskou práci (1970-74). Ta mohle těžit jak z vedení docentky Ing. arch. M. Radové, CSc., tak z tradice výzkumu lidové architektury, která před lety výrazně poznamenala profil někdejší katedry teorie a vývoje architektury.

Postupně se ukázalo, že roubená klenba a další, související jevy mají klíčový význam pro pochopení významných etap vývojových proměn obytné místnosti jako takové a v důsledcích i pro pochopení umístění tohoto důležitého prostoru v organizaci středověkého vesnického i městského domu. Závažnost tématu je zřejmá i z prudkého růstu zjištění, která s tímto problémem souvisí, právě v posledních letech. Je to jisté dáno i tím, že alespoň určitý okruh badatelů už lépe ví, čeho si v určitých situacích při stavebně historických průzkumech všimnout. Dává to určitou naději pro další růst poznatků v budoucnu, ale na druhé straně je třeba předpokládat velký únik informací ve starší (i zcela nedávné) době, kdy nebyl problém jako celek ani jeho jednotlivé charakteristické znaky dostatečně známé; tento názor je ostatně i pro budoucnost doložen řadou chybných rekonstrukčních zásahů na historických objektech.

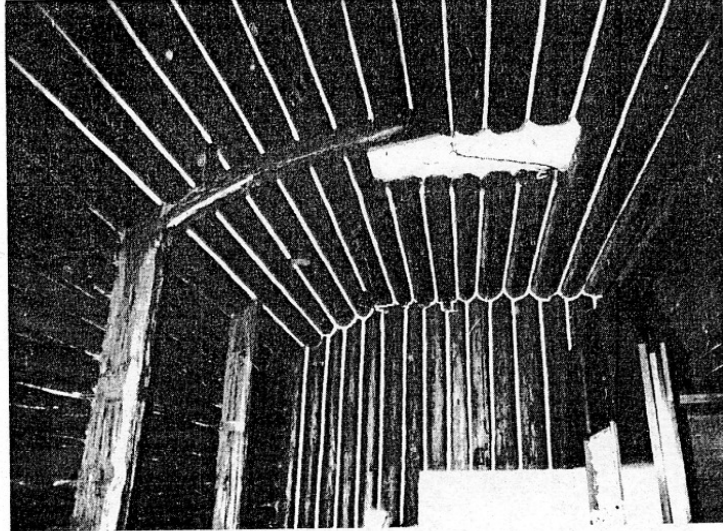
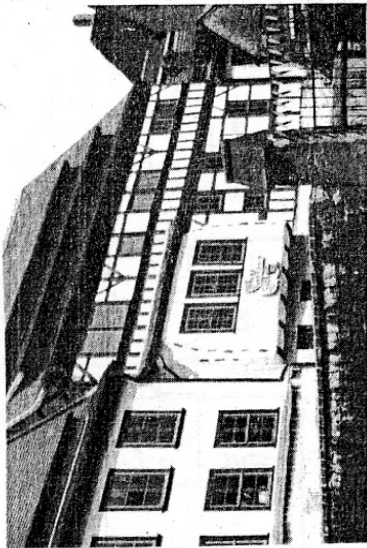

Bezděz, královský hrad ze 2. pol. 13. století. Nahore pohled na zůstatek jedné z vložných roubených klenutých místností, dole půdorys 1. patra (podle D. Menclové, místnosti označeny šípkami)

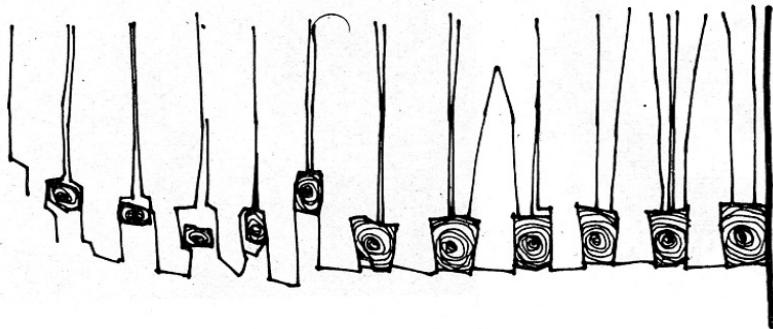

Dražice, zbytky paláce hradu z 1. poloviny 14. století s částec- ně zachovaným otiskem místnosti s roubenou klenbou ve 2. patře. Dole půdorys a pohled z inte- riéru (podle D. Menclové, míst- nost označena šípkou)

Roubená obytná míst-
nost s náběhy valené
klenby v patře jinak
hrázděného a zděného
domu v ulici Všech
svatých v Erfurtu

Interiér obnoveného zbytku středověké
roubené obytné místnosti s náběhy valené
klenby v českých Budějovicích, Široká
ul. čp. 401/37 (nahore)

0 1 m

povaalový strop, podepřený třemi hraněnými trámy, které původně fungovaly i jako hřebalky krovu, do kterého byla místnost svou horní částí vsunuta. Střední trám byl při stěnách navíc podepřen žebrovitě prohnutými dřevy, která v pevném zaklesnutí podpírala horní klenbové úseky stěn. Původní čelní stěna prostoru se nedochovala, světlá výška prostoru od podlahy k poválům je 360 cm. Podle dendrochronologického datování (založeného na rozboru diferencí letokruhových přírůstků dřeva) bylo dřevo pro stavbu tohoto budějovického srubu káceno na počátku 15. století.

Klenbovitě náběhy v horní části bočních stěn měla i velká středověká roubená místnost v domě čp. 55 poblíž náměstí v Českém Krumlově. Výška jejího měřitelného fragmentu je 324 cm, ale není úplná, protože někdejší podlaha byla zřejmě o něco níže a úroveň stropu naopak vyšší, než dochovaná horní část konstrukce. Národní vazba trámů je na rybinu, trámy byly ponechány na vnější straně oblé a ztesány jen místy poblíž vazeb tam, kde na některých překážela výraznější tloušťka (průměry trámů dosahovaly až 35 cm). Zajímavým konstrukčním detailem je přesahování zhlaví trámů v roubených vazbách o cca 10 cm v horní, klenuté části srubu, a také zasunutí trámu podélné stěny na rozhraní svislé a klenuté části o jeho tloušťku do místnosti.

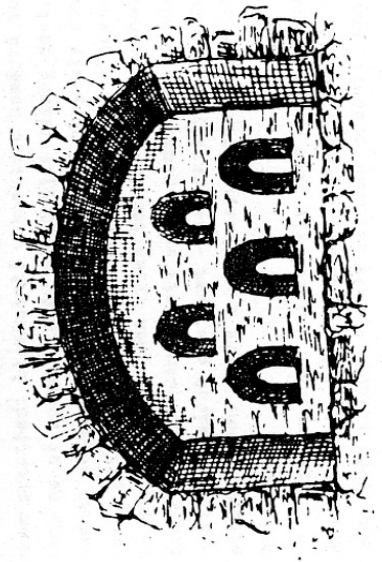
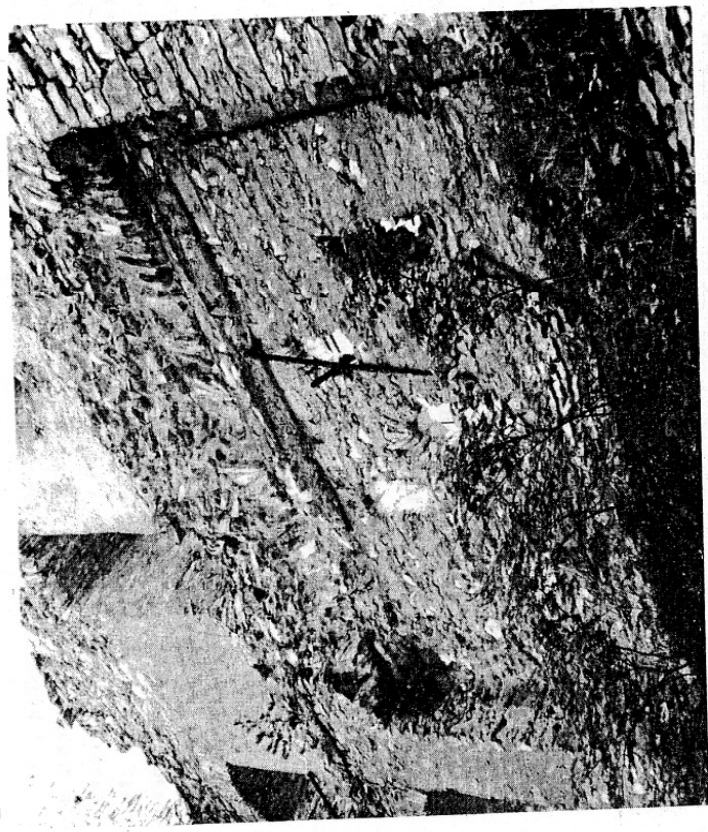
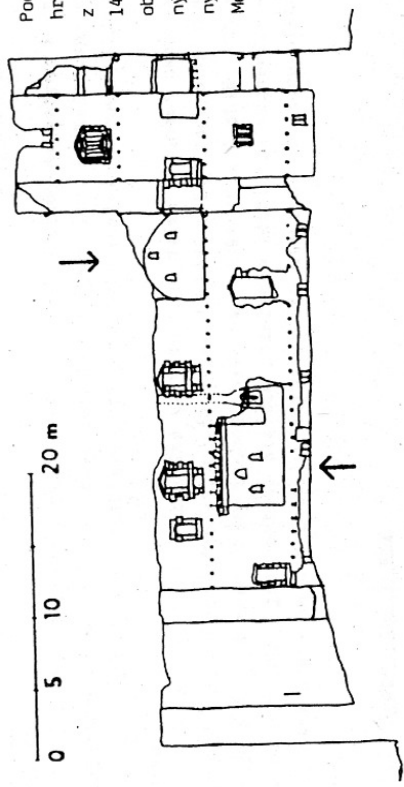
Stejnou charakteristiku s částečným klenutím bočních stěn má roubená obytná místnost, dochovaná v domě v ulici Všech svatých v Erfurtu. Střední rovná část jejího zastropení má už charakter renesančního kazetového stropu. Místnost je ze stěny domu výrazně vysunutá, ale z jejího roubení se navenek uplatňují jenom čela trámů nárožních vazeb u klenby, protože se jejich zhlaví poněkud přesahují. Jinak je vnějšek srubu krytý hliněnou omázkou, a to i v těch částech konstrukce, které byly uvnitř domu odpočátku kryté přílehlými konstrukcemi sousedních prostor.

Stopy po dřevěných místnostech se dochovaly i v palácích hradů z doby Karla IV. Na hradě Radyni u Plzně z doby kolem roku 1360 byly dvě, z nichž místnost ve 2. patře měla obdobný charakter jako na Bezdězu, tedy s roubenou valenou klenbou a třemi okénky, tentokrát ale bez vnější niky.

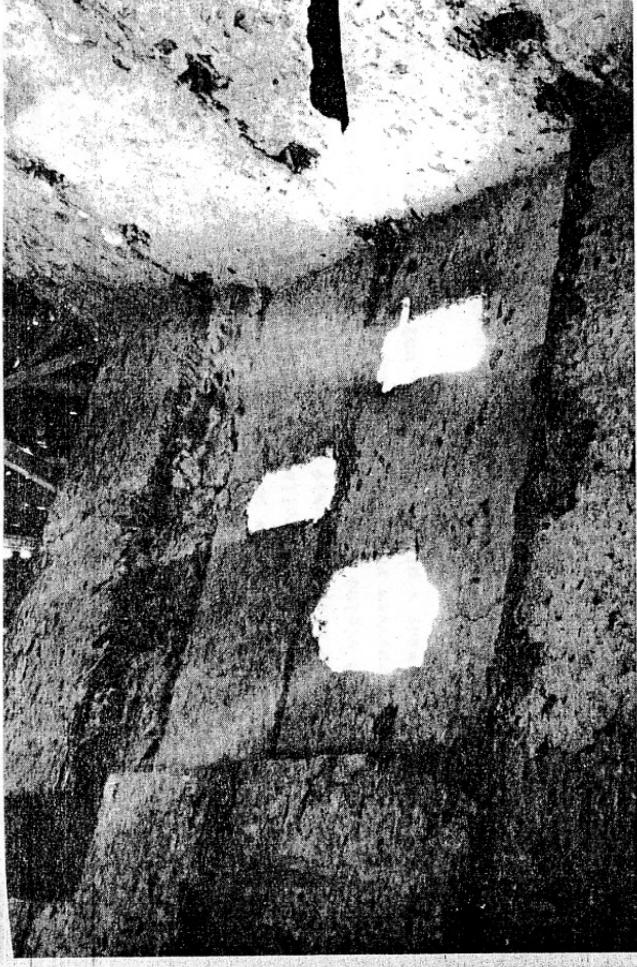
1.2. Příbuzné konstrukce

Druhá místnost na Radyni (v prvním patře paláce) po sobě zanechala na vnitřním líci zdíva podobný otisk, jako zhruba stejně stará místnost v paláci hradu Kašperka a také jako dřevěná místnost, umístěná ve věži o něco mladší tvrze v Čachrově na Klatovsku. Konstrukce těchto dřevěných místností už nebyla roubená. Na Kašperku, kde jsou otisky konstrukce dochovány nejlépe, je sice vnitřní líc dochované zděné části čelní stěny pokryta stopami vodorovně vrstvené výdřevy, ale vzhledem k tomu, že po stranách jsou dochovány také stopy po svislých sloupcích, šlo asi jen o výdřevu z fošen, zasouvaných do drážek svislých nárožních sloupků. Hlavní kostru místnosti tedy tvořila jakási trámová krabice. V nárožích mírně se přesahující čela trámů zanechala ve zdivu věrné otisky. Konstrukce stropu místnosti byla tvořena fošnami či trámkami, položenými shora na rámu. Krajině obytne místnosti v domě čp. 55 v Českém Krumlově s náběhem valené klenby a se (vzhledem k zachovalým stopám šikmých vzpěr) zavřené plochým segmentem, tedy jakýmsi náznakem klenutí. Celý vnitřek musel být nepochybně opatřen prkenným oblo-

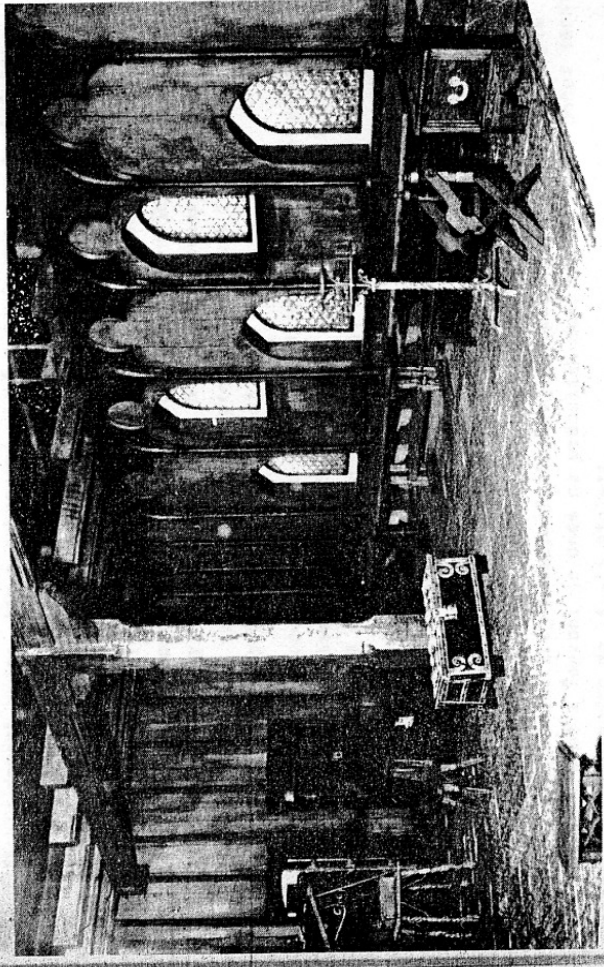
Podélný řez palácem
hradu Radyně u Plzně
z doby po polovině
14. století. Otisky
obou vložených dřevě-
ných místností označe-
ny šipkami (podle D.
Menclové)

Pohled z vnitřku paláce na hradě
kašperku na otisk velké dřevěné
místnosti s okny systému 3-2. Vle-
vo je nika před téměř okny na
vnější stěně paláce, jak byla na-
kreslena v díle O. Pipera
„Österreichische Burgen“ na začátku
20. století

Otisk dřevěné místnosti s okny systému 2-1 ve věžovém stavení gotické tvrze
v Čachtově

Modelová rekonstrukce vnitřku velké místnosti na hradu Karištejně z poloviny
14. století s okny systému 3-2, podle D. Menclové (v expozici na hradě)

žením. Trojúhelné sestavy okének se šikmými špaletami na Radyni i na Čachrově se uplatňují přímo v lici zdiava, tedy bez vnější niky. Na Kašperku je vzácnější větší počet pěti okének (sestava 3-2) a je tu i vnější, zhruba půlkruhové klenutá nika.

Vysoké roubené a obezděné místnosti se dvěma úrovněmi oken se na hradech užívaly až do pozdního středověku, jak dokládá dobře zachovaný otisk na hradě Bořetíně u Láboru. Trámy roubení byly na vnější straně oblé, nehraněné s přesahy v nároží. Okna jsou oproti starším příkladům větší, se segmentovými záklenky. Horní část stěny se nedochovala, takže způsob uzavření prostoru místnosti není patrný.

1.3. Doprovodné znaky

Při průzkumech i rekonstrukcích středověkých objektů se zejména v posledním období objevuje množství nálezu, které jsou vysvětlitelné jako některé z doprovodných znaků dřevěných a možná také klenutých místností. Nejčastěji to jsou části zděných čelních stěn před těmito místnostmi, a to buď jejich klenuté vylehčovací oblouky nebo výplně s charakteristicky seskupenými otvory případně obojí. Vzhledem k převažující průzkumové i rekonstrukční činnosti v historických jádrech měst se týká většina těchto nálezu městských domů.

Za nejstarší městské domy, v jejichž fasádách se dochovaly arkády (někdy včetně výplně s otvory), které signalizují bývalou existenci místností s výdřevou, lze zatím ve střední Evropě považovat několik objektů převážně ze 13. století v bavorském Řezně. Fragmenty se dochovaly jak v domech běžnějších typů, tak ve zdejších specifických domech s věžemi resp. právě v těchto věžích.

Nejpočetnější vrstva fragmentů, které lze u nás vysvětlit jako pozůstatky klenutých místností s výdřevou, spadá do období rozvinuté výstavby městských domů ve čtrnáctém století. Doložit je lze zatím především v Praze. Je zajímavé, že jde většinou o pozůstatky z domů cihlových a zřejmě ve své době značně výstavných. Bude ještě doloženo podrobnějším rozбором ikonografických dokladů, že tato okolnost není způsobena tím, že by se v jiných, zvláště méně honosných domech z podřadnějších materiálů takto utvářené místnosti nevyšly, ale právě jen skutečností, že domy, postavené důkladně z nespáleného materiálu a jako vícepodlažní už ve středověku, nemusely být později v takové míře podrobovány adaptacím, jež by se rušivě dotkly jejich základního konstrukčního uspořádání. Tento moment je podstatný právě u domů cihlových, jejichž konstrukce nabyla ve vyspělejších městském prostředí 14. století charakteru poměrně subtilních arkádových skeletů a byla tedy na případně mladší závažnější zásahy dosti citlivá. Průčelní cihlové arkády těchto domů, které za sebou zřejmě ukrývaly roubené místnosti (jak můžeme usuzovat z případů, kdy je dochována i výplň s okénky) se někdy mohly dochovat i z toho důvodu, že značná výška těchto prostor vyhovovala i v následujících staletích, takže nebylo nutno měnit výšky podlaží a arkády mohly i po zániku původních místností ve fasádě přetrvat - byť skryté a s rozrušenými výplněmi, ve kterých se střídala okna tvarů a velikostí, podmiňovaných vždy současnými nároky na úroveň bydlení.

Díky opadané omítce byly před časem patrné vnější arkády na fasádách dvou původně cihlových středověkých domů v Celetné ulici v Praze. Na domě čp. 555/I to byl výběh arkády v patře uličního průčelí. Není vyloučeno, že tu mohly být dvě

arkády vedle sebe - podle zakřivení výběhu zaujímal by arkáda, jejíž zbytek je dnes patrný, právě asi polovinu šířky domovního průčelí. Výběh obdobné plošší arkády je patrný v patře dvorního průčelí blízkého domu čp. 598/I. Před poslední rekonstrukcí byla taková arkáda patrná i na gotickém cihlovém průčelí známého domu čp. 156/I v Husově ulici na Starém Městě v Praze.

Část zapuštěné cihlové stěny se třemi stejnými okénky (2-1), odkrytá ve fasádě budovy Moravského muzea na Zelném trhu v Brně, a po doplnění kompletní arkáda s výplní v komplexu pražského Karolina dokládají, jak si můžeme představit nedochované výplně takových arkád v případě, že byla jejich vnější část rovněž cihlová. Cihlová výplň arkády v Karolinu má spodní okénka velice štíhlá, skoro štěrbinová a horní otvor malý, okrouhlý. Zklenky otvorů jsou tu provedeny kamennicky. Na vnější straně výplně jsou ostění štěrbinových okének upravena tvarovkami s výžlabkem do formy ven rozevřených špalet. Z této strany je líc výplně zasunutá oproti lici arkády v průměru o 1,5 cm, což umožňuje uvažovat o původním omítnutí výplně.

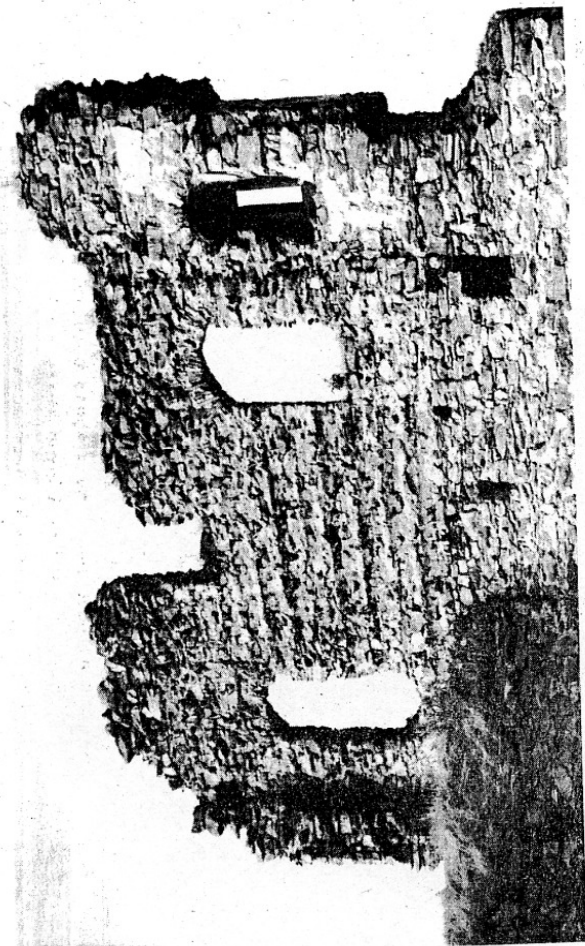
Je otázka, jaký podíl mělo na stavbě těchto domů stavební prostředí slezských měst s vyspělou cihlovou architekturou. V následující kapitole o lidových stavbách bude patrné, že co do výšky roubené valené klenby je spojitostí se slezskými oblastmi více.

O tom, jak asi takový cihlový pražský dům ze 14. století s místnostmi, opatřenými nepochoybně výdřevou, vypadal celý, si můžeme učinit poměrně jasnou představu. Průčelí takového domu bylo totiž dokumentováno F. B. Wernerem na jeho rytině Havelského trhu asi z poloviny 18. století. Jde o dům s výraznou třídlínou fasádou, završený dvěma honosnými fiálovými štíty s panelováním. Podle toho, co už je o těchto domech známo, jde o zobrazení věrné a navíc domu ve fasádě jen málo narušeného. Tři slepé arkády se zapuštěnými výplněmi, které zaujímají v průčelí celou šířku prvního patra, měly za sebou - jak nasvědčují fragmenty seskupení otvorů - místnosti s dřevěným vyložení. Narušena a zvětšena jsou ve výplních zřejmě především původní okna spodní. Ve střední arkádě jsou patrné otvory systému 2-1, vpravo jsou v horní úrovni menší otvory dva, vlevo jeden okrouhlý, ušazený poněkud asymetricky. Je možno usuzovat na původní formace 2-1 v nice uprostřed a 3-2 téměř jistě vpravo a s určitou pravděpodobností i vlevo. Mladší je nepochoybně tvářnost otvorů v posledním podlaží.

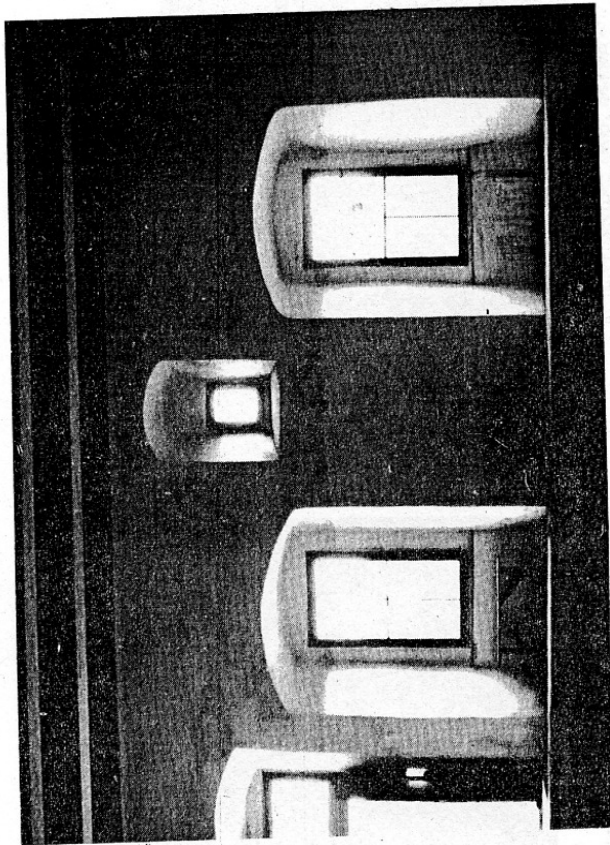
Rozvrh fasády a nepochoybně tedy i nosná konstrukce domu s vloženými dřevěnými buňkami není v souladu s rytmem štítů. Nosné zdi lze předpokládat kolmé k průčelí, pravděpodobně vylehčené rovněž arkádami, podobně jako v domě čp. 156/I v Husově ulici.

Kromě bavorského řezna jsou z okolních zemí známy velké niky s otvory na průčelích domů zatím jen z poměrně nedávných nálezu v Maďarsku a také v Rakousku. Nika na domě v Úri utca 31 v Budě má pět otvorů systému 3-2. Zdivo bylo omítané, s malovaným kvádrováním. Větší spodní část niky, obsahující trojí jeptiškové panování, které kdysi zřejmě doprovázelo trojici spodních oken, byla odkryta v Šoproni. V Budě i Šoproni je dnes na průčelích domů odkryt větší počet těchto fragmentů, datovaných do 14.-15. století.

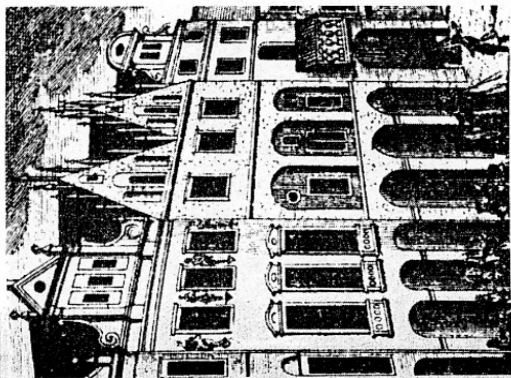
V posledních uvedených případech byly původní domy velice podobného charakteru. Podle výsledků průzkumu zaujímal tyto domy v Šoproni široké parcely a průčelí do ulice tvořil štít domu a vjezdová brána nebo - ještě častěji - štíty dvou

Borotín u Táboru, dobře zachovaný otisk roubené obytné místnosti s okny systé-
mu 2-1 v pozdně gotické fázi hradu. Zhlaví kuličů se v nároží přesahovala a za-
nechala tak ve zdivu výrazné svíslé žlabovité "lemý". Drobné okénko vpravo už
patřilo jinému, sousednímu prostoru

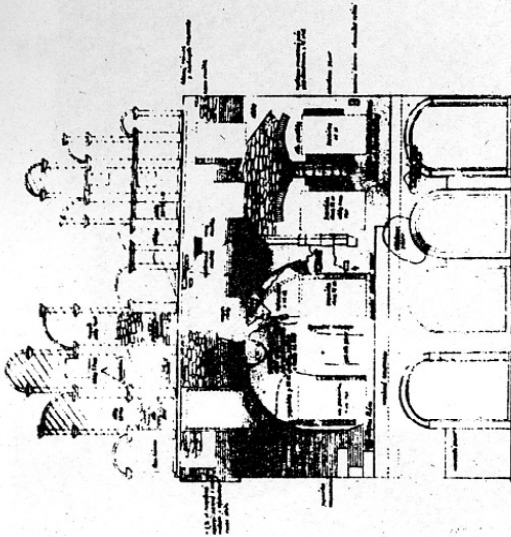

Otvory v čelní stěně místnosti goticko-renesančního paláce
ze 16. století na hradě Trenčíně

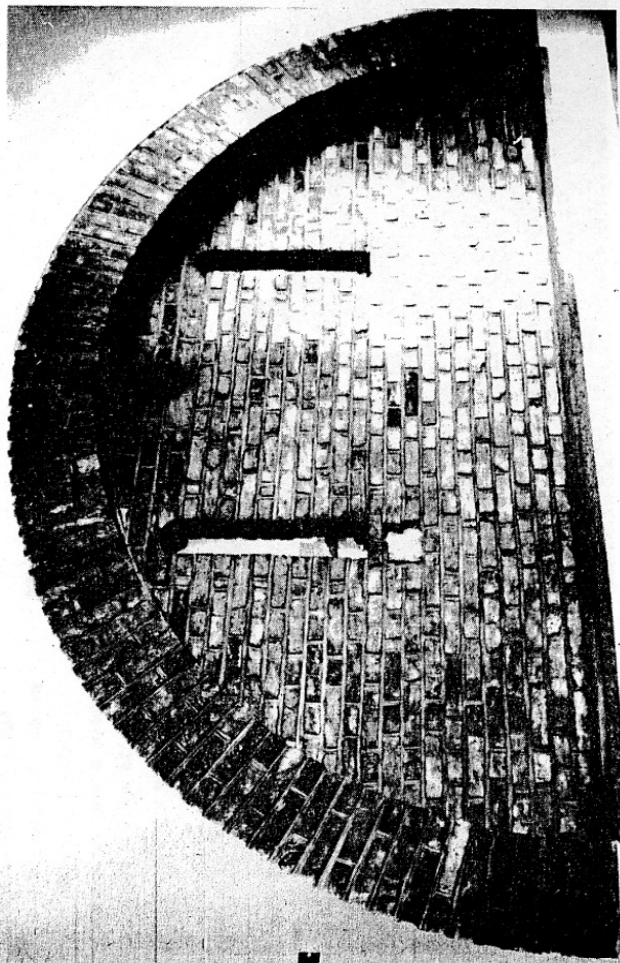

Gotický, pravděpodobně cihlový dům
se dvěma bohatými štíty na Havelském
trhu v Praze, zachycený kresbou v 18.
století

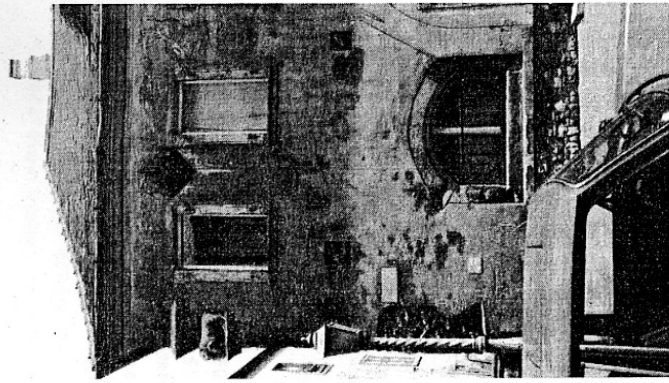
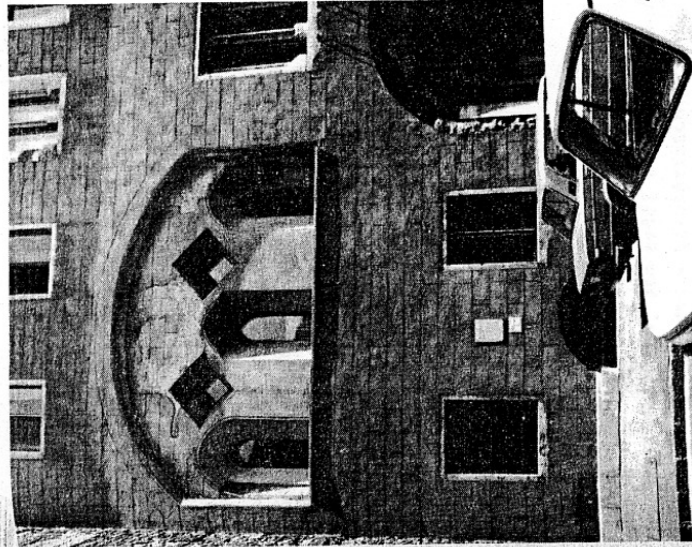
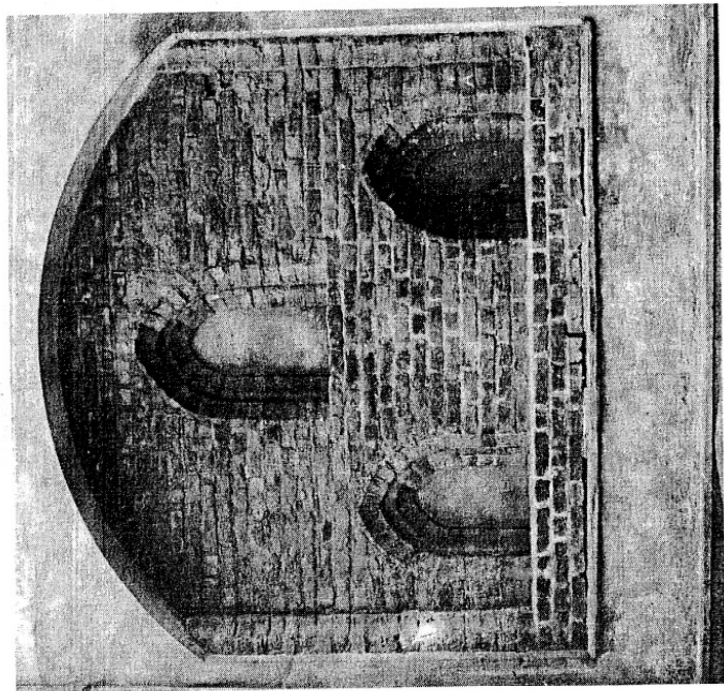
Doplňná cihlová slepá arkáda s vý-
plní v areálu pražského Karolina,
původně jistě čelní stěna obytné
místnosti gotického domu (dole)

Nálezy v průčelí domu čp.156/1 v Husově ulici
na Starém Městě v Praze. Vlevo v patře velká
arkáda z gotické skeletové výstavby domu (podle
M.Pavlika)

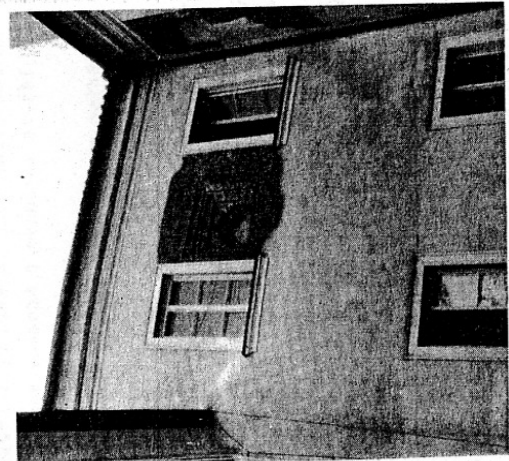
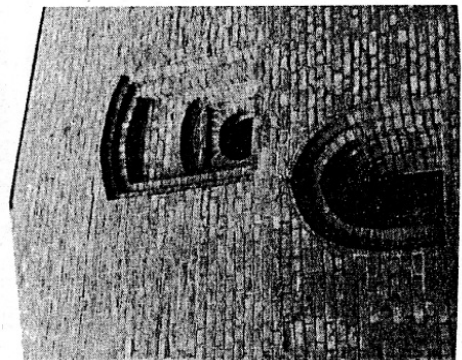

Kompletně dochovaná cihlová
čelní stěna gotické obytné
místnosti s okny 2-1 v domě
Moravského muzea na Želtném
trhu v Brně

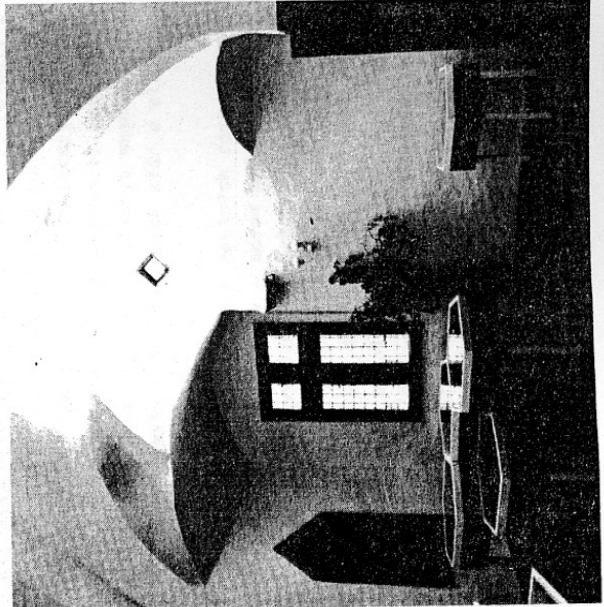
Nahoře sestavy oken s horními
otvory v Budě, vlevo nejzacho-
valejší, s otvory systému 3-2
v segmentově klenuté slepé
arkádě v úří utoza 31. Dům na
široké parcele měl střední
vjezd resp. průjezd a suterén
pod hlavním obytným křídlem
přístupný přímo z ulice

Okna v pozdně gotické cihlové sálové
přístavbě ve dvoře radnice v Brně

Cihlové goticko okno, bezpochyby horní v býva-
lé dvourávkové sestavě, v nádvoří domu U zla-
tého mlounu v Michalské ulici na Starém Městě
v Praze

Interiér obytné místnosti
v patře jednoho z pozdně gotic-
kých domů v Kremnici s větracím
otvorem pod klenbou

změnilo natolik, že horní otvory ztratily své opodstatnění. Jestli nová rekonstrukce interiéru místnosti na Irenčině v názku reprodukuje původní uspořádání, můžeme také soudit, že šlo o místnost už plochostroupou.

Těžké trámové vyložení bylo už možná v této fázi vývoje střídáno lehčím dřevěným obložěním. Nasvědčujíj tomu některé zprávy -- například v popisu staré tvrze z Žehušicích (popisována je zřejmě stavební fáze ze 16. století) je jmenována "tafištubna". Tu si zřejmě můžeme představit jako dřevem vyloženou či obkládanou místnost. Tento zvyk se pak nadále udržuje i v mladších (hlavně zámeckých) obytných interiérech.

Ve městech se ale zřejmě bytelné sruby udržely déle. Tak třeba v lounské knize městských počtů je během května roku 1517 dvakrát uváděna částka, vyplacená "tesařům ježto novú světnici na rathaus roubili". Zpráva se vztahuje k nedochované pozdněgotické zděné radnici, takže muselo jít o konstrukci vkládanou.

Jak takové interiéry (byť už bez horních otvorů) ze 16. století mohly vypadat, si můžeme učinit představu podle dochované skupiny přibližně stejně starých, srubem vyložených už plochostroupých místností, které se v našich městech dochovaly a jsou vesměs už delší dobu odkryty.

Kromě známějších příkladů v patře situovaných obytných místností v pražské bývalé podskalské celnici a v renesančním dvouštitovém domě, zvaném Daliborka na náměstí v Lounech, sem patří i velká roubená místnost v patře zajímavého goticko-renašančního domu v Litoměřicích, zvaného (po dvojici svých štítů a střech) Dvojče, které má s místností v lounské Daliborce mnoho společného.

Konstruktivní skladba obou roubených místností je prakticky totožná. V obou objektech je rovněž zřejmá důležitost těchto místností jako hlavních obytných prostor. V obou případech jsou povaly stropů (stejného profilu jako nehraněné tráme obvodových stěn) kladeny ve směru hřebene střech -- tedy kolmo ke štítovému průčelí a jsou v polovině rozpětí podvlečeny profilovanými průvlaky (v Daliborce je průvlak úměrně větší rozpětí vyšší, dvouvrstvý a také bohatěji profilován). V obou stavbách se roubená konstrukce těchto místností v interiéru uplatňovala. V Litoměřicích je to patrné i ze zřejmě dodatečnosti omítnutí (na količky) spodních tří čtvrtin výšky místnosti. Nad sníženým stropem, vloženým nepochoybně v této souvislosti, tu byl nalezen poslední metr výšky roubených stěn a strop bez mladších povrchových úprav.

Ještě před několika lety se zdálo, že ze středověkých obytných roubených místností s horními otvory poznáme jenom nepřímé doklady -- zděné plentý čelních stěn případně vylehčovací oblouky arkád. V poslední době se však rychle začaly objevovat nálezy městských a také vesnických obytných místností, které mají nejen roubenou konstrukci, ale ještě i starobylou sestavu otvorů s horním oknem. Jsou vesměs až ze 16. století a tudíž plochostroupé, s povaly, podepřenými uprostřed jedním hraněným trámem. Došlo i k překvapivým nálezům městských místností tohoto typu bez vnější zděné plentý, kde byl srub od počátku chráněn jen vrstvou hliněné mazaniny (Kutná Hora č. 370, čp. 155 a další). Další průzkumy odhalí zřejmě početnější doklady horních oken i v nově objevené nejstarší vrstvě našich dochovaných vesnických staveb ze 16. století.

objektů, z nichž větší patřil vlastněmu obytnému domu, s vjezdem mezi nimi. Závěrem tedy měla volnější, dvorcový charakter, který připomíná utváření venkovských usedlostí. Obytné domy měly zapuštěné přízemí, přístupné přímo z ulice. Průčelí obytného patra (či zvýšeného přízemí) vyplňovaly právě rozlehlé niky s charakteristicky utvářenými skupinami otvorů. Na maďarských fragmentech je zřejmá převaha horních čtvercových otvorů, postavených nakoso. Takové se vyskytují na průčelích domů v některých slovenských bábšských městech, zvláště v Banské Štiavnici a Kremnici. Na pozdně gotických a renesančních domech ze 16. století jsou už horní otvory jen malé. V interiérech některých těchto místností se dochovaly zděné klenby, zřejmě původní.

Městanský dům z rakouského Freistadtu má v patře dochované otvory systému 2-1, přičemž velikost spodních oken pochází jistě z mladší úpravy. Pro původní užití kompaktní dřevěné vnitřní buňky mluví i konzolové vyložení právě toho úseku patra, který je opatřen trojicí otvorů.

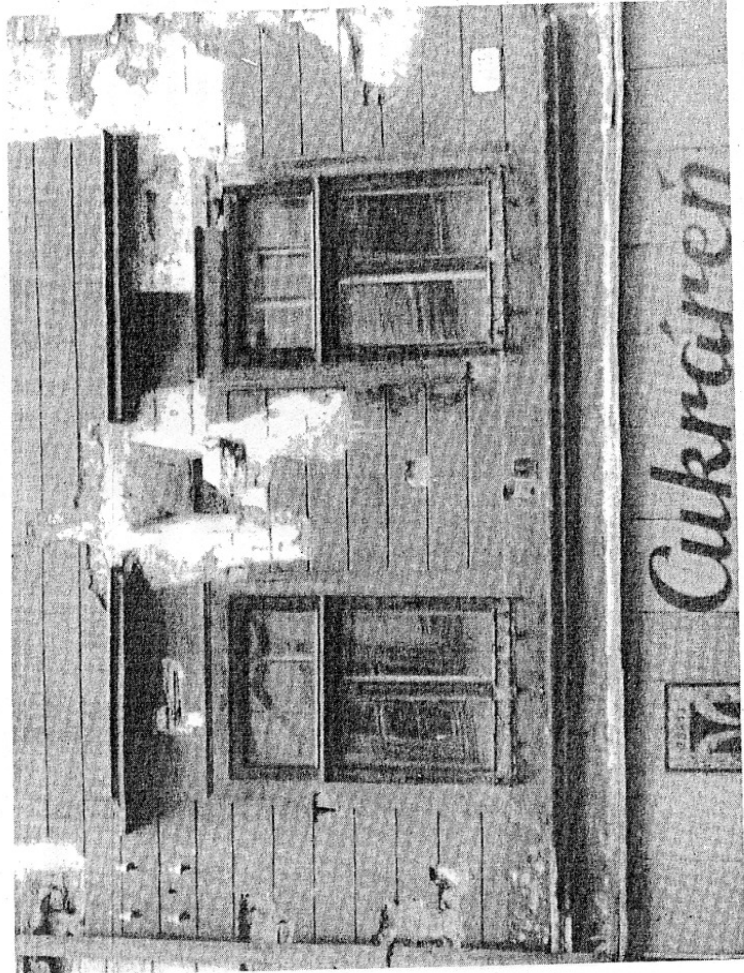
Mladší městské příklady zděných domů zpravidla arkádové či jiné zvýraznění vnitřních roubených místností nemají a tyto prostory za fasádou se pak projevují už jen charakteristickým seskupením otvorů přímo v lici zdiva.

Celá řada takových seskupení se projevuje na fasádách domů v Českém Krumlově. Trojice otvorů v patře rozlehlého renesančního domu č. 36 v Pivovarské ulici (horní menší otvor zadrženy) náležela zřejmě původně jednomu rozsáhlejšímu prostoru. Obdobná je situace na průčelí čp. 46 - Latránské radnice. Původní otvory tu byly staré alespoň jako renesanční fasáda, datovaná rokem 1556.

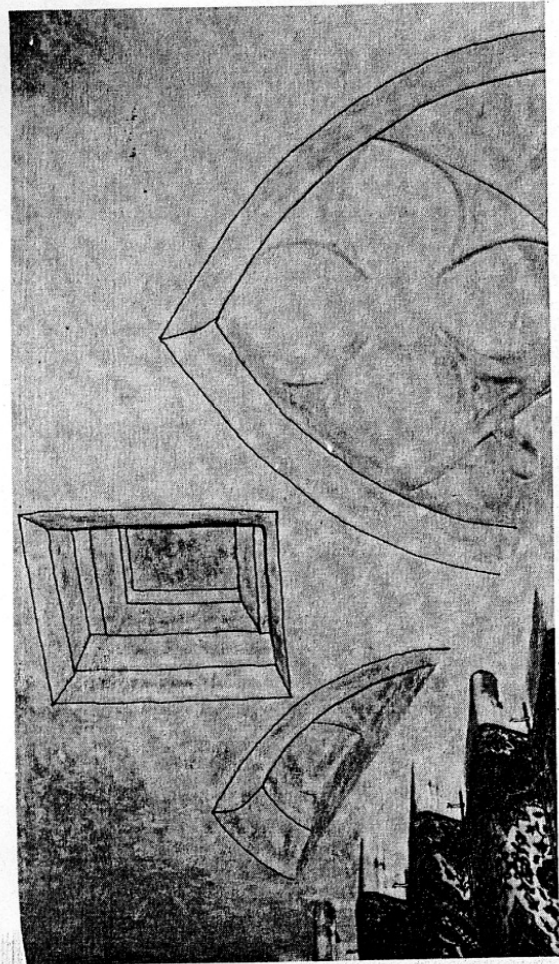
Více informací poskytuje fasáda domu protějšího -- čp. 53, 54 na Latráně, kde se v patře projevují dvě původní místnosti, opatřené otvory systému 2-1. Tyto formace otvorů ale patřily už fasádě starší, než je dnes prezentovaná renesanční s psaníčkovým sgrafitem. V bezprostředním okolí menších horních obdélníkových okének s jednoduchým, dole již pravouhle uzavřeným okosením, jsou totiž patrné zbytky polychromované fasády, s okénky nepochoybně soudobé a svědčící starší, byť nepřímě vzdálené stavební etapě.

S horními otvory, zpravidla už bez vnitřní dřevěné konstrukce, se setkáváme až do pozdního středověku i na hradech či v budovách klášterů, a to i ve větších sálových prostorech, které tudíž bezpochyby neměly dřevěné, a zejména ne roubené vyložení. Výrazný špaletovaný otvor se segmentovým záklenkem v refektáři Anežského kláštera v Praze z 1. poloviny 14. století je zajímavý tím, že je umístěn nad středním z trojice spodních oken, která mají rovněž ven rozvěvené špalety se segmentovými záklenky. Velký rozlehlý prostor, nazývaný shodou okolností rovněž refektář, který byl přistavěn ve 2. polovině 15. století k hradbě na hradě Okoří, má rovněž v čelní stěně špaletované otvory, tentokrát obvyklého systému 2-1, se segmentovými záklenky.

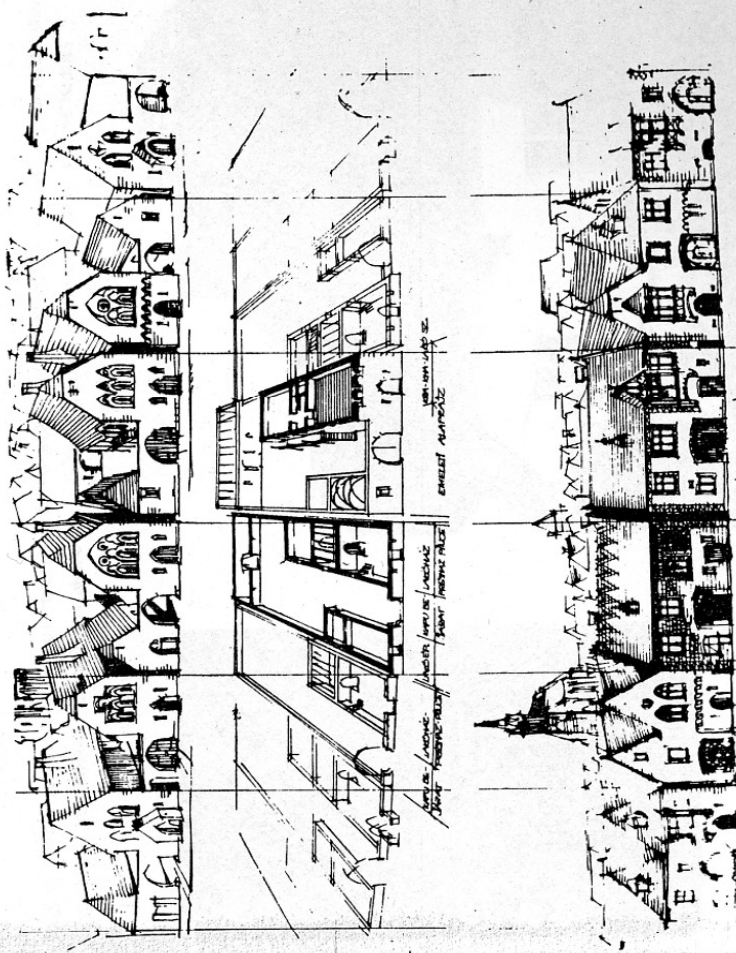
Nejmladší sestavy okének s horními otvory, které můžeme na hradech nalézt, patří sklonku středověku; slohově přelomu pozdní gotiky a renesance asi do doby kolem poloviny 16. století. Skupina oken na paláci při velké věži hradu Irenčina dokumentuje závěr vývoje takto utvářených místností zcela výstižně. Maximálně se zvětšil rozdíl ve velikosti otvorů v obou úrovních: spodní se staly už zcela obvyklými velkými okny, kdežto horní otvor zakrňuje. Tato charakteristika správně napovídá i další vývoj, protože vzápětí horní otvory z hradních místností zcela mizí -- vnitřní funkční uspořádání těchto místností se zřejmě kvalitativně

Ukázky z řady dochovaných horních otvorů většinou pozdně gotických obytných místností v Banské Štiavnici

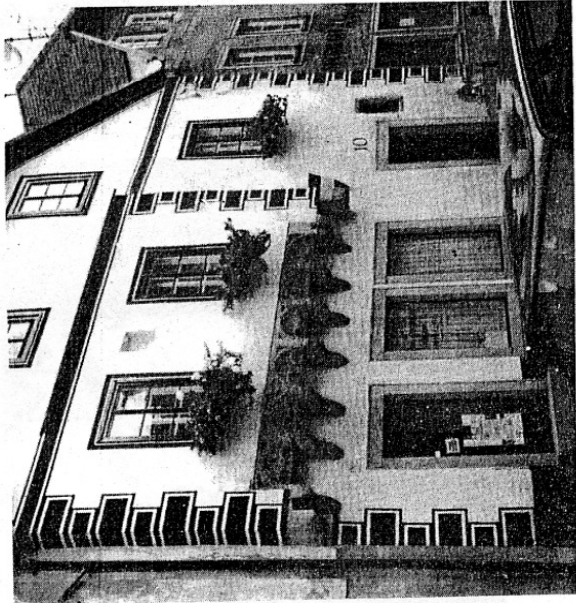

Velká sestava gotických okenních otvorů systému 2-1, odkrytá dnes na mladším schodišti Pálffyovského paláce v Bratislavě

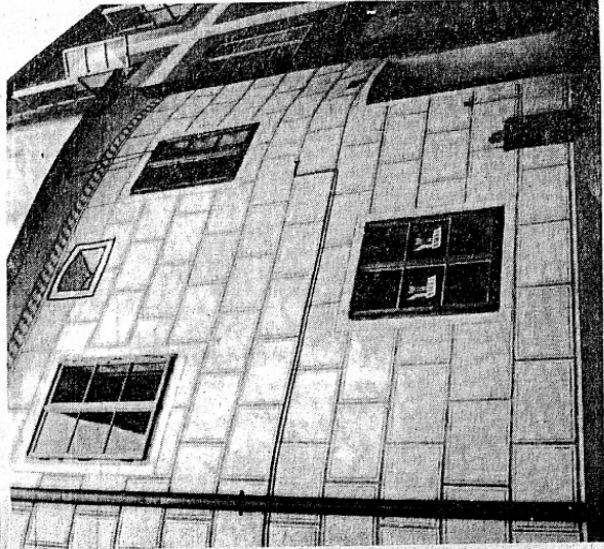

Rekonstrukční kresba starších vývojových fází městských domů v Šoproni (reprod.: J. Sedlmayr, Soproni múemlék..., Magyar építőművészet 1971, č.1, str.52)

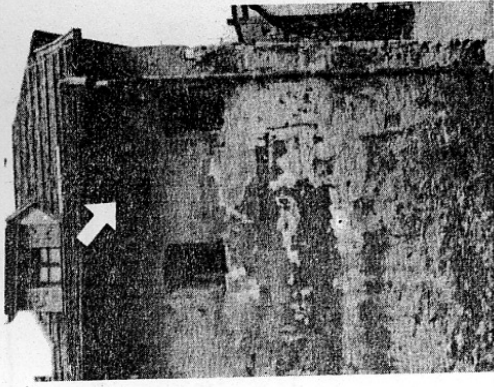
Průčelí domu v rakouském Freistadtu s obytnou místností, vysunutou na architektonicky zvýrazněném konzolovém motivu, který se v různých modifikacích hojně vyskytuje i v jihočeských a jihočeslavských městech. Nika nahoře mezi okny je jistě pozůstatkem horního otvoru

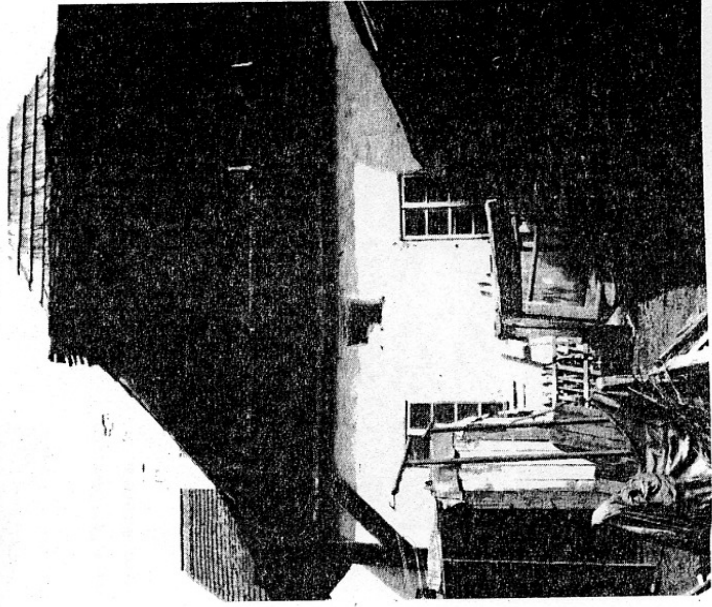
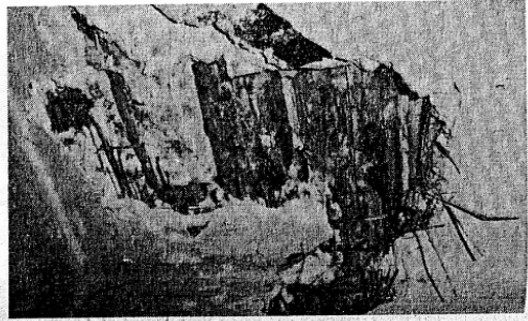
Průčelí domů na Latráně v Českém Krumlově s pozůstatky horních otvorů v pozdně gotických a renesančních fasádách

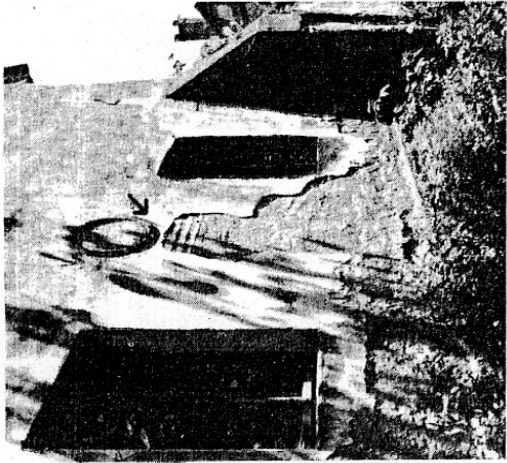
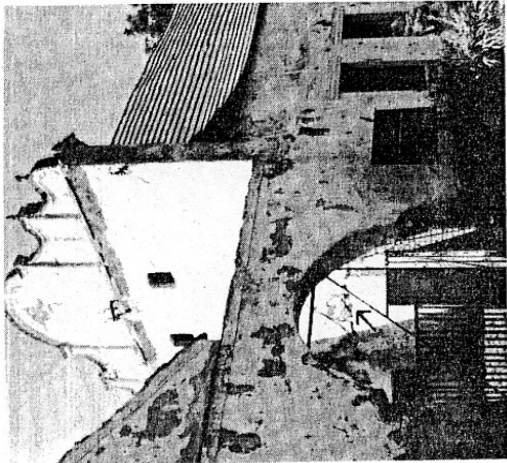

Seskupení oken s horními otvory na průčelí domů v Českém Krumlově

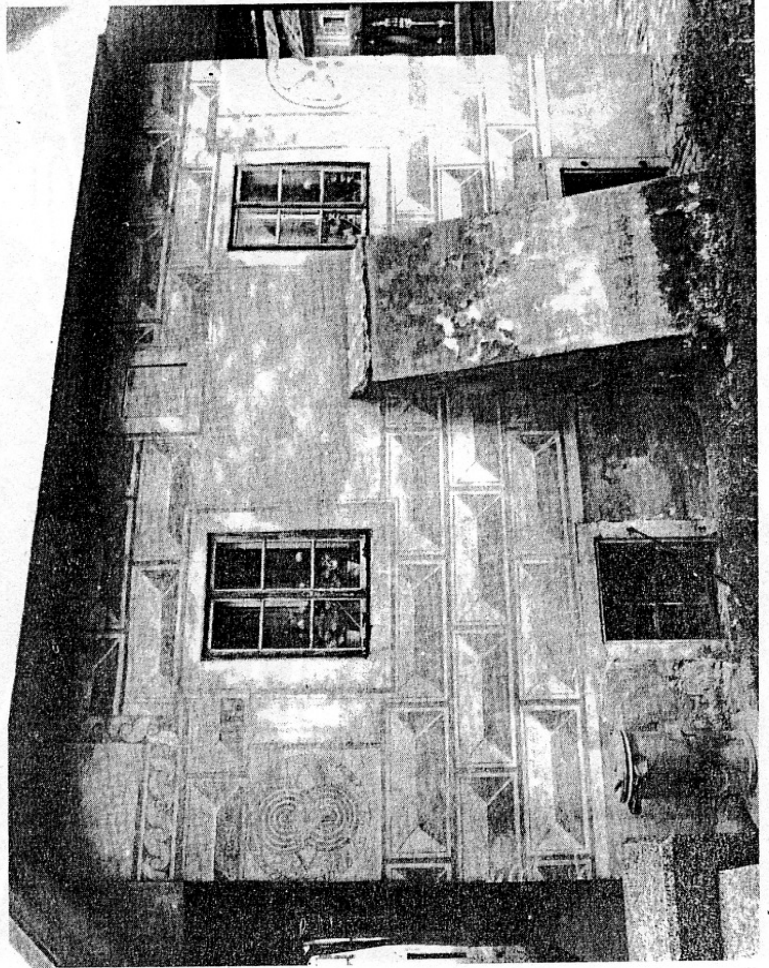

Roubená obytná místnost s horním otvorem v čelní stěně, zjištěná při stavebně historickém průzkumu (ing. PhDr. J. Muk, SÚRPMO) pozdně gotického domu v řemeslnickém podhradí v Jindřichově Hradci

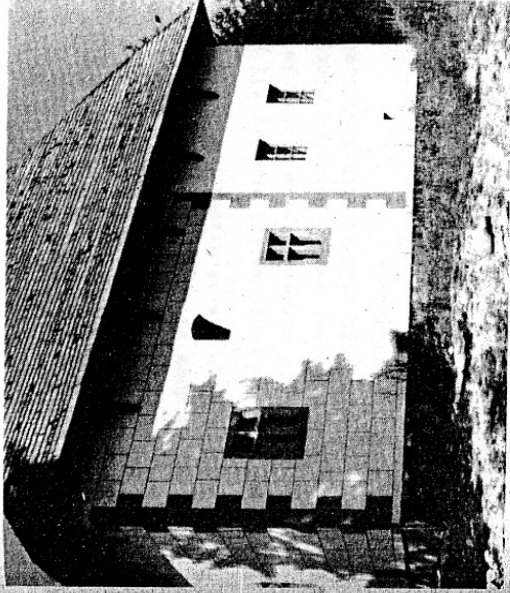
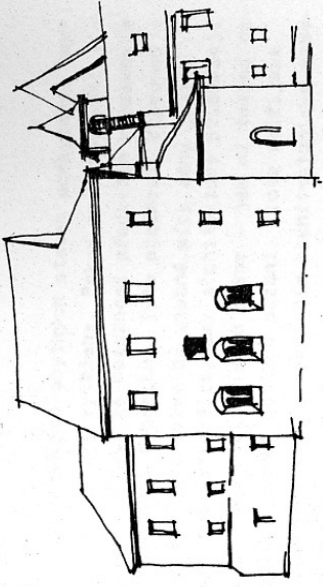

Nové zjištěné horní otvory ve štítových průčelích renesančních domů velkých usedlostí mezi Českým Krumlovem a Českými Budějovicemi: vlevo Krnín (CK) čp.1, vpravo Radostice (CB) čp.1, kde zřejmě signalizuje horní otvor okraj typické sgrafitové pasparty

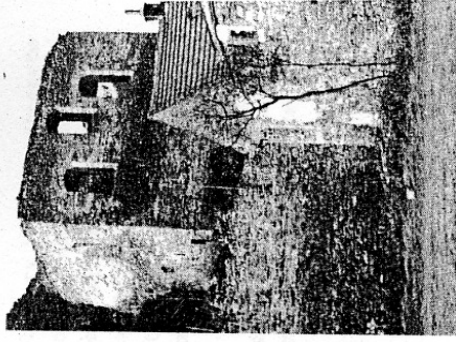

Odkryté renesanční průčelí domu v Rybářích v Českém Krumlově, původně s otvory systému 2-1 v čelní stěně obytné místnosti

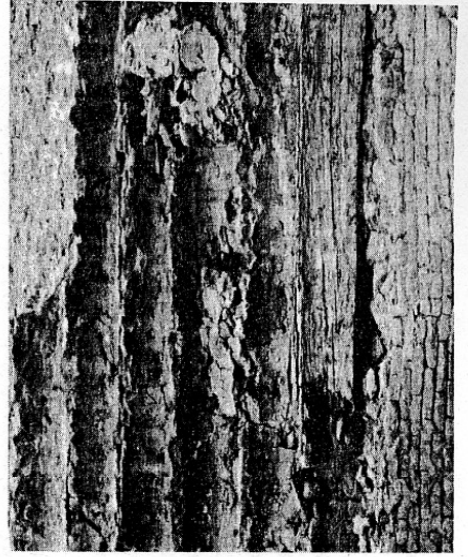
Otvory systému 3-1 v refektáři Anežského kláštera z 1. poloviny 14. století v Praze na Františku (vpravo)

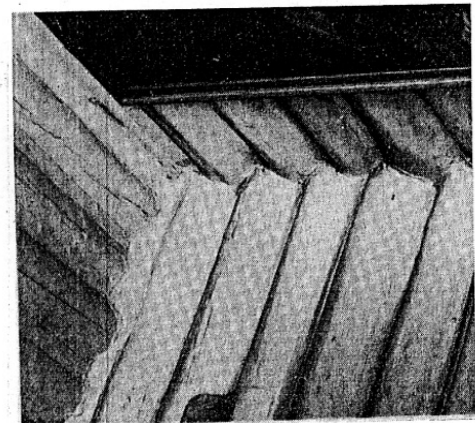
Sál ve starší fázi (ze 14. století) kaštieľu v Parížovciach měl v čelní stěně otvory systému 2-1 (dnes ve skanzenu v Příbylině)

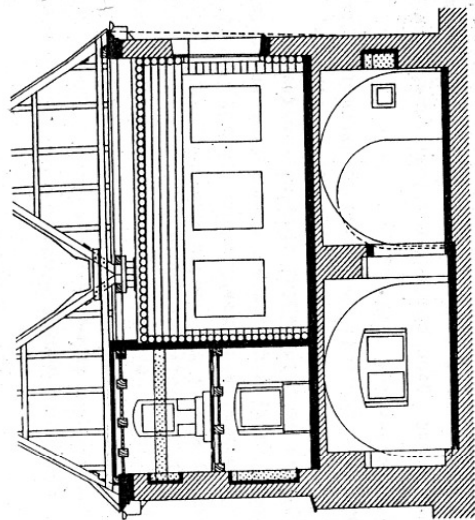
Trojice otvorů v čelní stěně objektu z pozdně gotické stavební fáze hradu Okoče u Prahy

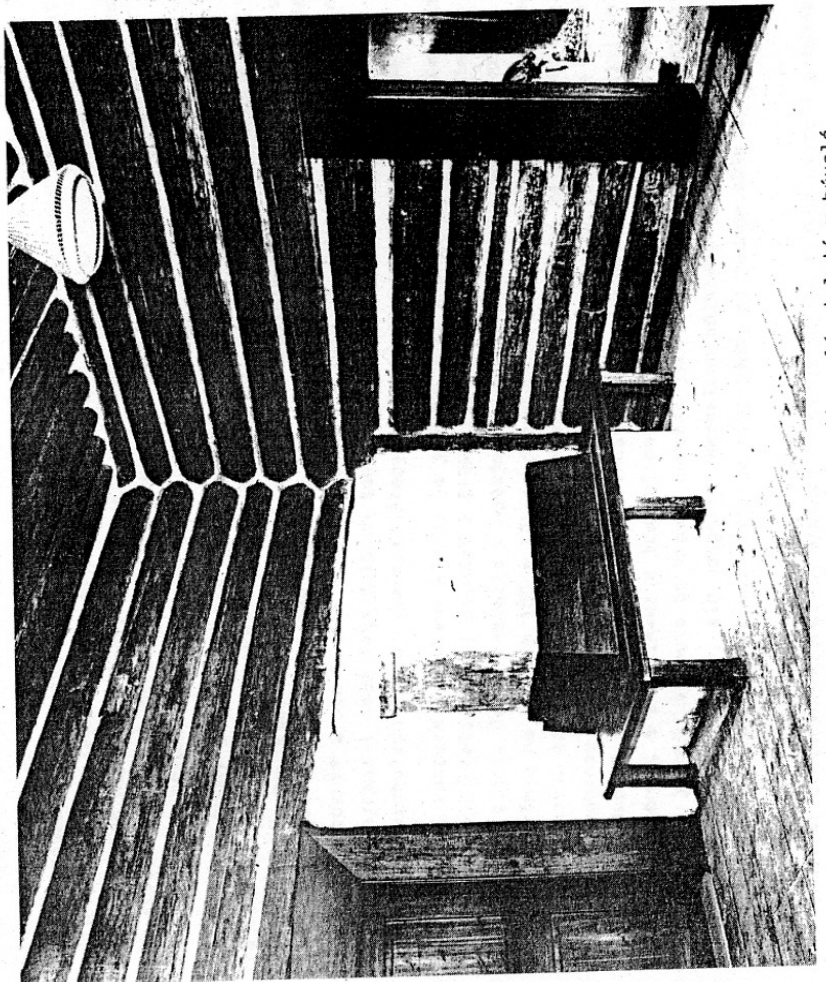
Otisky a zbytky roubení z velké středověké místnosti v bývalém hotelu U tří korun ve Znojmě, záběr z demolicce

Detail roubené stěny a povalového stropu velké obytné místnosti v renesančním domě, zvaném Daliborka, na náměstí v Lounech

Řez pozdně gotickým domem, zvaným Dvořecká, v Jezuitské ulici v Litoměřicích, ukazuje národné pozici velké roubené obytné místnosti ve struktuře domu

Interiér velké roubené obytné místnosti ze 16. století v bývalé celnici Podskalí v Praze

2. STŘEDOVĚKÁ VYOBRAZENÍ

Informace, které mohou o utváření středověkých obytných staveb poskytnout soudobé ikonografické prameny, nejsou ještě zdaleka vytěženy. Pokud se středověká výtvarná díla zkoumají i z tohoto hlediska, obrací se pozornost především k deskovým obrazům jakožto zdroji názorných a podrobných zobrazení. Tyto přednosti doprovodného záznamu staveb na deskových obrazech jsou ovšem do značné míry dány jejich poměrně pozdním vznikem - více či méně realistické záznamy architektury přicházejí u nás až s pozdní gotikou od 2. poloviny 15. století. To je ovšem - jak už tušíme podle datování fragmentů - pro naše potřeby období poněkud pozdní. Proto využijeme pro pohled na utváření středověkých obytných staveb především architektonické kresby z iluminovaných rukopisů 14. a začátku 15. století.

Sklon k realistickému zobrazení krajiny včetně architektury v tomto výtvarném odvětví, který v uvedené době sílí a vrcholí na přelomu století, nalezl vděčné pole působnosti v ilustrování bohatého rejstříku hlavně starozákonních příběhů. Iluminátoři, pracující v pražských dvorských dílnách pro Václava IV. a z nich zase především ti, kteří se podíleli na bohaté výzdobě německého překladu bible, jejíž dochované torzo je dnes ve Vídni, nám poskytli svým výtvarným odkazem bohaté možnosti poznání tehdejších hlavně hradních a městských scénérií.

Názor, že se tehdejší malíři inspirovali při ilustrování příběhů většinou časově značně odlehlých především svým současným okolím, je potvrzován i tím, že předkládaný způsob řazení výběru dokladů, kterým se budeme snažit zhruba sledovat možný vývoj utváření nás zajímajících typů domů, konec konců odpovídá i chronologii vzniku jednotlivých rukopisů.

2.1. Viditelná roubená klenba

Konstrukce horních podlaží dvou městských domů, zachycených na známém výjevu "Zničení města Sodomy" v takzvané Velislavově bibli z 1. poloviny 14. století, si povšimla už řada autorů - ať už v souvislosti s podobnou konstrukcí vesnických sýpek, či místnostmi na hradech, případně obojím.

Ilustrace je neobyčejně závažná především tím, že je téměř jediná, z níž je patrná konstrukce v celém svém prostorovém utváření. Oba zobrazené dřevěné útvary, zhotovené - jak je patrné i podle stínování - z nehraněných, obličných trámů, jsou včetně svých přibližně půlkruhově valených kleneb skutečně roubené. Potvrzuje to hlavně rozdíl v zakreslení obou místností. Na každé z nich je použit materiál jiné tloušťky - na levé kulatina slabší, na pravé silnější. Při zhruba stejné velikosti buněk je (počítáno od trámu, do kterého zasahují spodní okna) ve štítové stěně vpravo 9, vlevo 14 trámů. Obdobně rozdílných profilů jsou ale i trámy, použité ve stěnách a navazujících klenbách, protože kreslíř nepochybně znal a tedy také pokud možno důsledně uplatňoval základní pravidlo při zobrazení pohledu na vazbu roubených stěn - že totiž každá spára mezi trámy dosedá ke středu trámu sousední stěny.

Ze 24 případů v levé buňce je tomu tak 19krát, vpravo ze 16 případů dokonce 13krát. Dá se tedy říci, že kreslíř se záměrně vyhýbal opačnému a z hlediska zobrazení roubené konstrukce nesmyslnému styku spáry mezi trámy viditelné stěny se spárou mezi čely trámů stěny sousední (vlevo 24:5, vpravo 16:3) i za cenu dotažení dvou spar k čelu jednoho trámu, jak k tomu došlo v několika případech na levé buňce (což by předpokládalo nakonec možné vložení neprovázaného, jen začepovaného trámu

mezi sousední provázané).

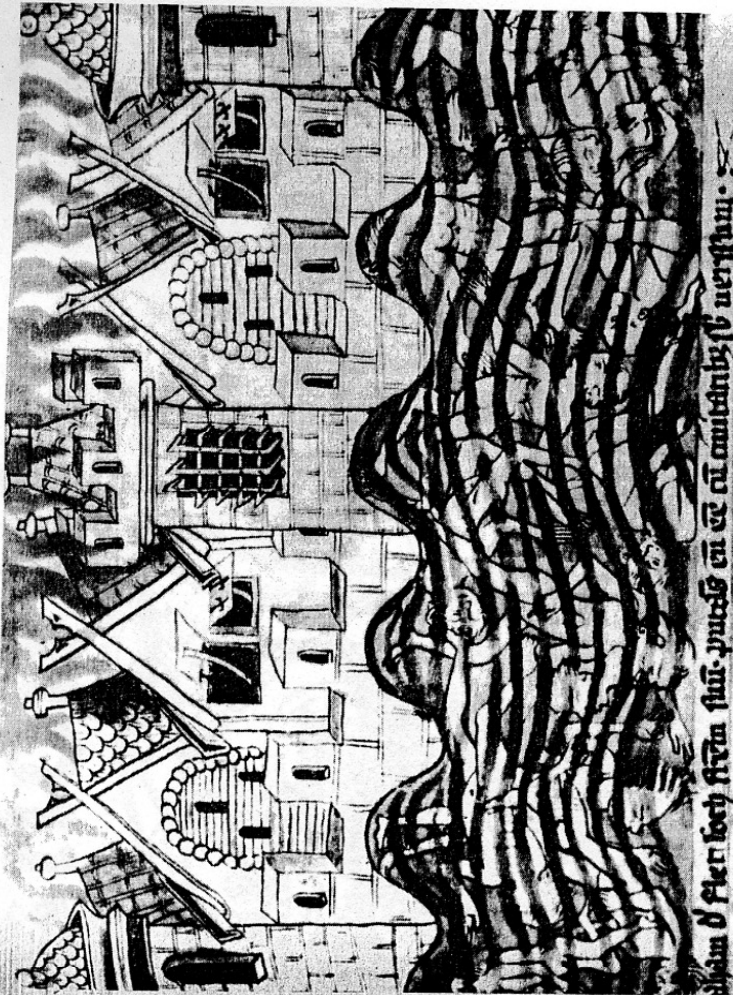
Vzhledem ke značné důvěryhodnosti autora při podání roubené konstrukce můžeme snad považovat za vědomý i náznak podélného styku trámů, vyplývající ze způsobu zachycení čel trámů v klenbě a navazujících stěnách. Jsou zakresleny jako do sebe postupně dosedající tříčtvrťkroužky, což je jistě pracnější, než kresba celých kroužků volně fazených či přilehlých, které by oznamovaly jednodušší zpracovanou roubenou konstrukci. Podle kresby by totiž trámy musely být opatřeny podélným vyžlabením do kterého vždy přiléhá sousední trám. Tesařsky je to dosti pracný způsob, jehož mladší užití je známo zejména z vyspělých lidových staveb v chladnějších severních oblastech Evropy, kde je obvyklá i vnější klenba se uplatňující roubená konstrukce. Trochu protismyslná se ovšem zdá orientace žlábků ve svislých stěnách, která by - alespoň u volně stojících budov s takovouto obnaženou konstrukcí - jistě působila potíže pro možnost shromažďování stékající vody.

V obou čelních stěnách roubených místností jsou charakteristicky uspořádané trojice stejných otvorů: dole dva, nad nimi uprostřed jeden (systém 2-1). Za pozornost stojí ještě způsob zakreslení těchto otvorů ve stěnách. Jsou totiž kresleny tak, že zcela odpovídají způsobu prořezávání průdůchů v roubených stěnách lidových staveb, počínaje tím nejjednodušším, profíznutým jen ve dvou sousedních trámech pouze na část jejich výšky tak, aby žádný z narušených trámů neztratil svou vaznou schopnost v rámci stěny. Toto pravidlo, uplatňované i při vytváření otvorů vyšších - t. j. prořezávaných přes více trámů - tím způsobem, že alespoň trámy na horním a dolním okraji otvoru nejsou prořeznuty celé, je se značnou důsledností uplatněno i na zde zobrazených otvorech. Bez výjimky na všech šesti okrajích otvorů na místnosti vpravo a na levé kromě dvou viditelných okrajů spodních alespoň na všech třech okrajích horních. Fixování předešlým horního okraje otvoru tím, že je z jednoho kusu, je ostatně důležitější, protože horní okraj má zpravidla složitější tvar - v tomto případě oblý.

Roubené buňky jsou části své výšky vsazeny do krovu - lépe řečeno krov není zřejmě zasazen přímo na buňku, ale mezera zase není tak velká, aby se mohla stát užitečným prostorem, který by se projevil alespoň minimálním průduchem. Zobrazená situace je zřejmě blízká zmíněnému nálezu v široké ulici v Českých Budějovicích. Na kresbě je názorným a pro bádání o středověkém městském stavitelství inspirativním způsobem zachycena i celá řada dalších tehdejších stavebních zvyklostí - krytina, rohatiny ve vrcholech štítů, vysunutí žlaby mezi střechemi, sklápění okenice.

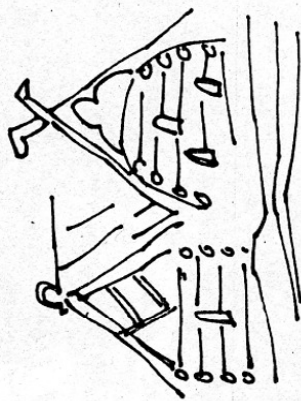
Nesporné zobrazení roubené klenby je ještě v tzv. Krumlovském obrazovém kodexu z poloviny 14. století, který pochází z českokrumlovského minoritského kláštera a je uložen ve Vídni. Jeho faksimile v muzejní expozici v klášteře ve Žďáru nad Sázavou je otevřeno na listech 100 a 101 se dvěma architektonickými kresbami, obsahujícími opět horní roubené části městských domů. Na levé kresbě je kromě domu s plochostropou roubenou místností s jedním otvorem (a zřejmě otevřenou střechou bez štítu) dosti podrobně zachycena roubená místnost s půlkruhovou klenbou a trojicí oble uzavřených okének, s rohatinami a trojlaločným "jeptiškovým" motivem ve vrcholu štítu. Klenba je opět vsunuta do krovu, podobně jako dvě klenby na druhém obrázku. Ty mají opět schematicky, ale nesporně zakreslenou půlkruhovou roubenou klenbu. V zachycených horních částech místností je vždy jenom po jednom oble uzavřeném okenním otvorem.

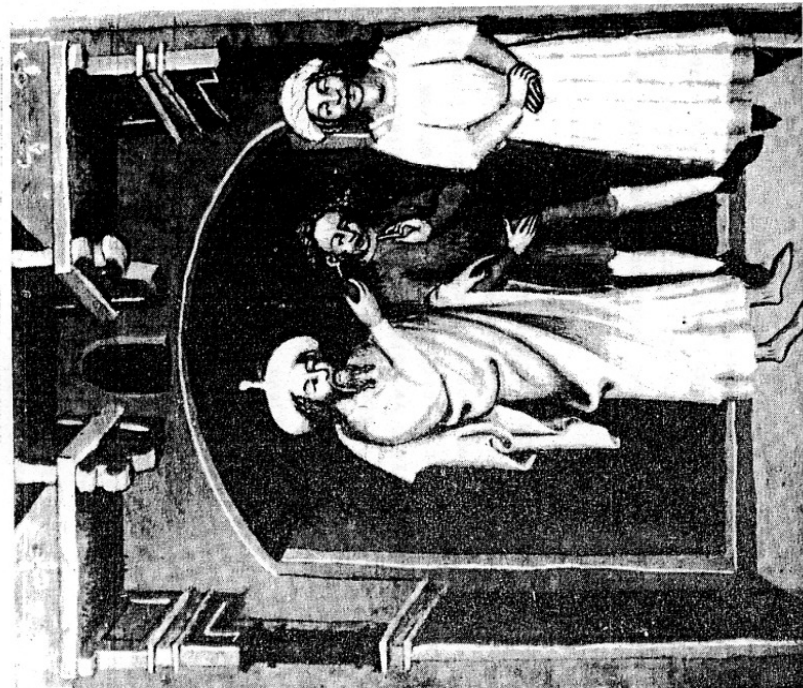
Interiér dřevěných klenutých místností včetně jejich funkce ukazují a naznačují již mnohá mladší, pozdně středověká vyobrazení, a to na deskových oltářních obrazech

Zkáza města Sodomy ve Velislavově bibli z 1. poloviny 14. století s nejnámějším středověkým zobrazením roubených valených kleneb

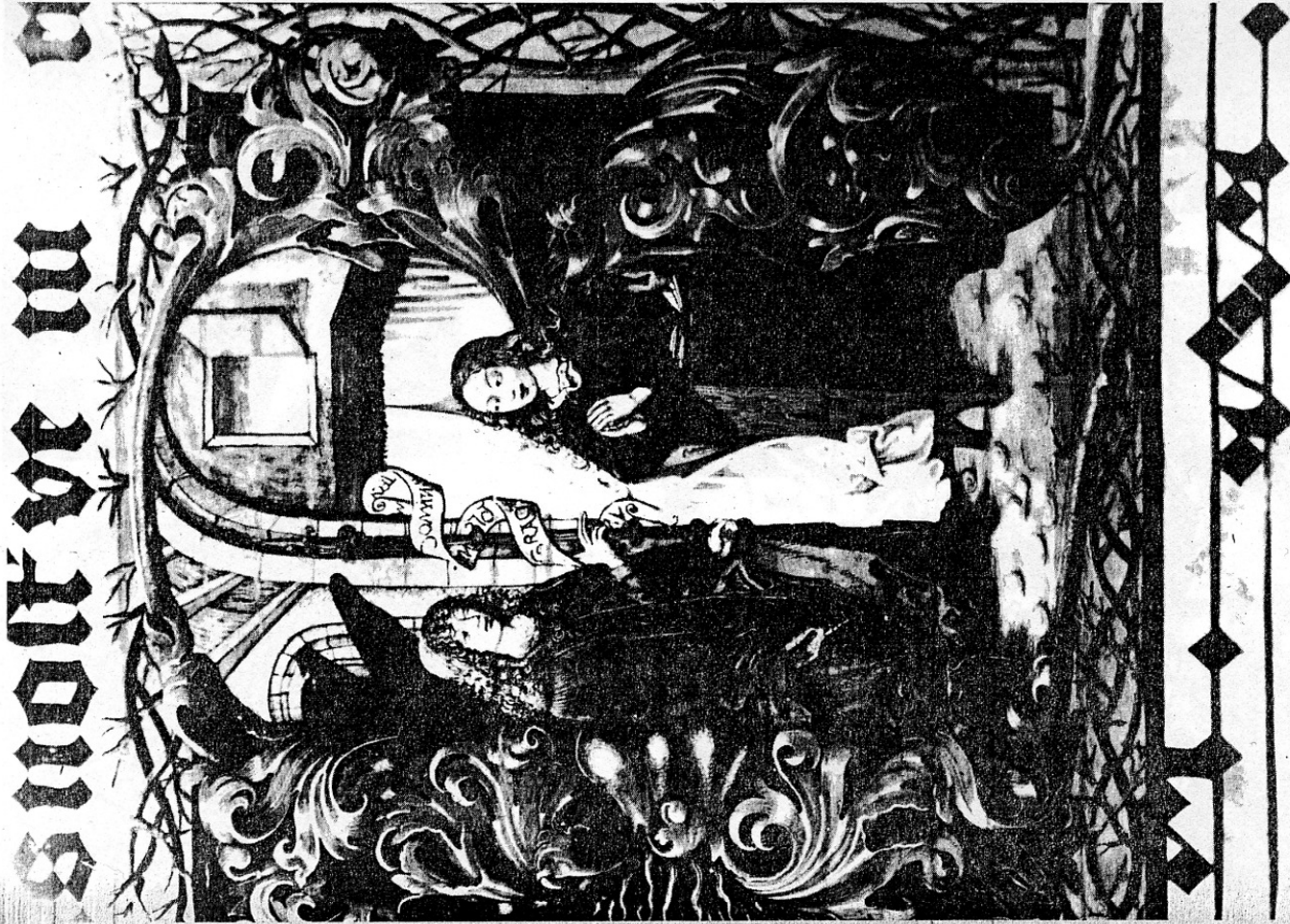
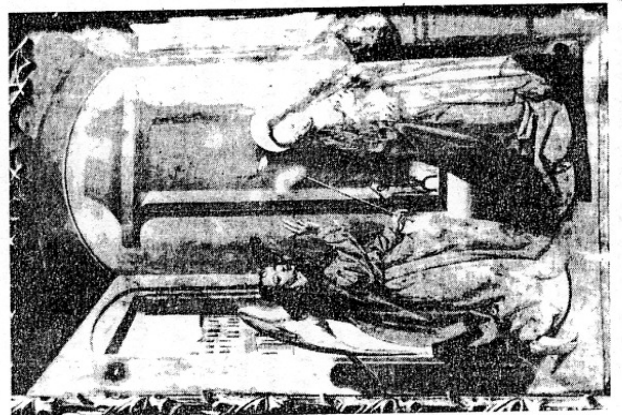
Domy s roubenými klenbami v Krumlovském obrazovém kodexu z poloviny 14. století, uloženém ve Vídni (kresba podle faksimilie v expozici Muzea knihy ve Žďáru nad Sázavou)

Výjev "Uzdravení hluchého" v bibli Václava IV. je si-
tuován do místnosti, jejíž okno (?) je v segmentově
klenuté nische. Nad ní je ve stěně větrací otvor, u něhož
je stupňovitě, na konzolách zvýšeno ploché zastropení,
takže profil místnosti je blízký otvoru tzv. sedlového
portálu.

Zvěstování Panny Marie na jedné z deskových maleb pozd-
ně gotického oltáře v hradní kapli na Křivoklátské se
odehrává v klenuté místnosti s dřevěným podhledem,
s velkým krbem v čelní stěně

"Zvěstování Panny Marie" v Litoměřickém kancionálu z počátku 16. století je umístěno do dřevem klenuté místnosti s viditelným horním větracím oknem, které se zavíralo jenom okenicí

i miniaturách. Klenutý pohled je zpravidla lícován bedněním, zobrazené výjevy charakterizují místnosti jednoznačně jako obytné, často spíše intimnějšího charakteru, jak lze soudit ze situování spíše "ženských" událostí (Zvěstování Panny Marie, narození Páně). Zcela ojedinělé je zachycení otopného zařízení: krb v čelní stěně dřevem klenuté místnosti na Zvěstování z křídla pozdně gotické archy z konce 15. století v hradní kapli na Křivoklátě.

Nepříliš četné jsou i obrazové záznamy horních otvorů. V bibli Václava IV. je jeden, který potvrzuje, že místnost, projevující se navěnek horním otvorem, nemusí být vždy klenutá. Na výjevu "Uzdravení hluchého" je oble uzavřený otvor vysoko pod plochým stropem místnosti, který se uprostřed lomeně zvedá a otvor obkružuje. Výrazný kruhový otvor zřejmě se zaskleným oknem je pod vrcholem čelní stěny dřevem klenuté místnosti s příčnými žebry, do níž je situován výjev Zvěstování Panny Marie z doby kolem roku 1460 ve sbírkách Národní galerie (v expozici). Nejpodrobněji je zachycen horní otvor ve vrcholu čelní stěny dřevem klenuté místnosti (tentokrát s podálnými žebry) opět na výjevu Zvěstování v Litoměřickém kancionálu ze začátku 16. století. Malíř tu zaznamenal právě otevřenou dřevěnou jednokřídlou okenici, kromě níž otvor neměl žádnou další výplň.

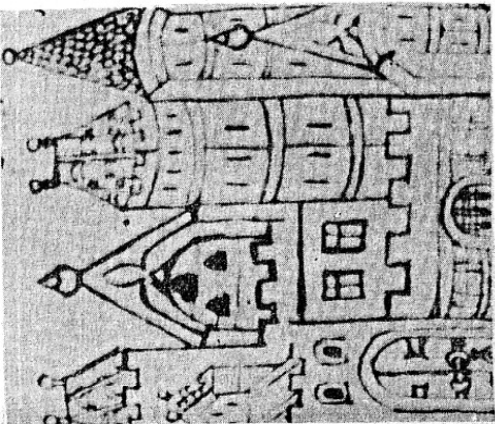
2.2. Trámová čelní stěna

Ilustrace, zachycující jednoznačně místnosti s roubenou klenbou jsou v menší míře oproti těm, které je možná měly zachytit také, ale není to z nich s určitostí patrné. Na řadě z nich se projevuje trámová stěna s vodorovnými sparami, signalizující roubenou konstrukci místnosti, a také oblé horní uzavření, které může být odrazem jejího klenutého vnitřního profilu, ale také jen slepou arkádou vnější krycí konstrukce, která s vnitřním profilem místnosti nemusí být ve shodě.

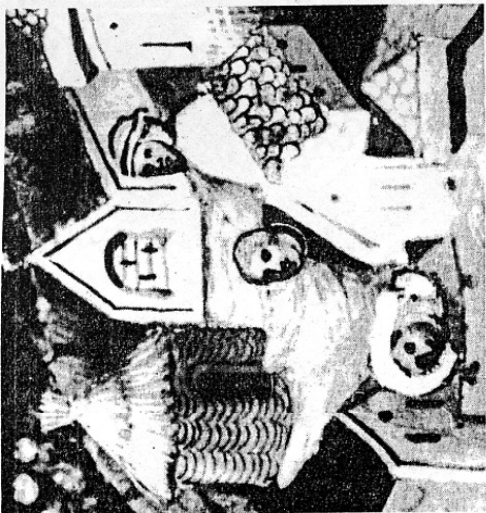
Některá z těchto zobrazení přinášejí další informace o tesařských detailech. Na architektonické kresbě z rukopisu Liber historialium ze 2. poloviny 14. století (ze svatovítské kapitulní knihovny) jsou otvory systému 2-1 v trámové čelní stěně prořezány ve tvaru trojúhelníků vztýčených hrotem, a to (alespoň spodní dvojice) opět tak, jak bylo zmíněno o způsobu prořezávání nejmenších větracích a nepochoybě také nejstarších okenních otvorů v lidových stavbách: oba trámy, do kterých otvor zasahuje, nepozbývají svou vaznou funkci.

V Budyšínském rukopisu Kosmovy kroniky je vlepěna ilustrace ze 2. poloviny 14. století s obrazem hradu. Mezi velkou hranolovou věží a palácem (zastřešeným dvojicí sedlových střech) je patrný objekt s charakteristikou, alespoň pokud se vzbavy roubenými buňkami týče, dosti vzácnou: obsahuje totiž dvě nad sebou. Horní (a nepochoybě i dolní) buňka má obvyklé řazení otvorů 2-1, přičemž horní má všechny otvory stejné a dolní (pokud tam zmenšení horního otvoru nebylo způsobeno těsnou blízkostí střechy domu v popředí) má vrchní otvor menší, kruhový.

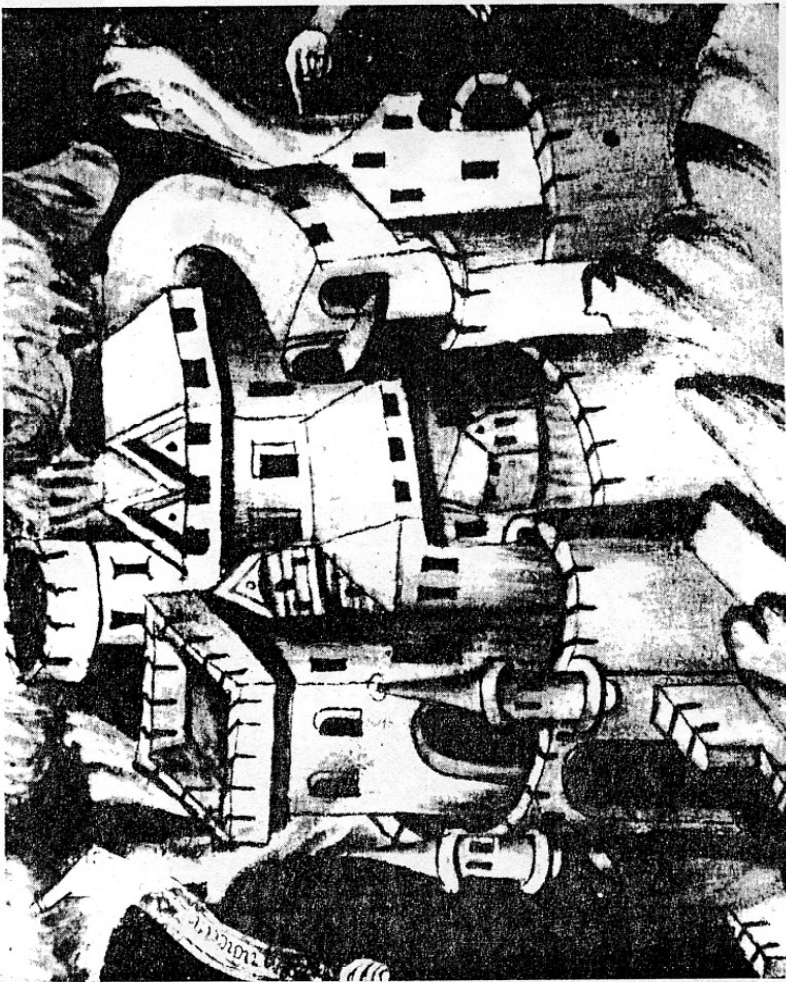
Povšimněme si ještě domu, který je situován vpravo dole při hradbě a ze kterého je nakreslena v přímém pohledu štítová stěna. Jeho poslední podlaží, vybavené opět trojicí (tentokrát obdélných) otvorů (2-1), upomíná tím na funkci či vybavení podobné uváděným roubeným buňkám. Prostor posledního podlaží, situovaný (jako roubené místnosti s klenbou) částečně mezi svislymi stěnami a částečně ve střeše, lze charakterizovat jako podkrovní. Toto zajímavé podlaží má navíc tu zvláštnost, že je jednou svou podélnou stranou vysunuto z obrysu domu. Se zobrazením tohoto typu se setkáme ještě na řadě uváděných středověkých ikonografických dokladů a budeme mít

Kresba z rukopisu Liber historialium se stěnou roubené a zřejmě klenuté obytné místnosti s otvory systému 2-1

Na scéně "Předávání hlavy Sebasovy" z bible Václava IV. je u hradeb zachycena zástavba spíše vesnického typu s roubenou čelní stěnou obytné místnosti v přízemním domě

Hořící město z Budyšínského rukopisu Kosmovy kroniky

i příležitosti k jeho doložení a vysvětlení prostřednictvím lidových stávek.

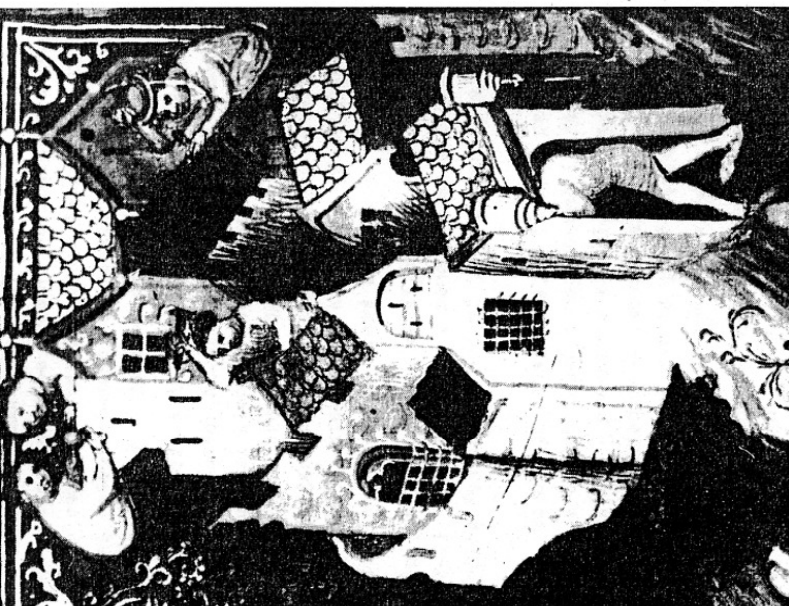
Obdobně vzácné, jako uvedené vyobrazení dvojice buněk nad sebou v tudíž alespoň dvoupodlažním domě, je vyobrazení roubené místnosti v objektu přízemním. Nalézáme je v iluminaci, kterou současně zahajujeme řadu obrazových dokladů z bible Václava IV. Na miniatuře se scénou předávání hlavy Sebasovy u obleženého města Abelu Izraelským je za městskými hradbami vyobrazen přízemní dům, v jehož štítové stěně je v obloukem završené arkádě patrná zapuštěná trámová stěna s otvory systému 2-1. Dostáváme se tím také k řadě ilustrací, dokumentujících roubenou buňku s utvářením, které můžeme považovat za další vývojový stupeň oproti uvedenému kresbě z Velislavy bible: totiž obezdění místnosti tak, že je okraji arkády překryto zhlaví trámů, kolmých k průčelí. Ztrácíme tudíž možnost konfrontace se skutečným profilem roubeného interiéru, který se - jak víme z karlovských hradů - nemusel shodovat s tvarem vnější arkády už zhruba o půlstoletí dříve, než byly malovány tyto i další miniatury. Snad ale můžeme předpokládat (a podpoří to i některé z dalších ilustrací), že v této etapě obezdívání roubené buňky s ještě ponechanou viditelnou trámovou čelní stěnou se profil slepé arkády od profilu místnosti za ní příliš neliší a arkáda v nespalné zdi překrývá asi právě jen rohovou vazbu roubené konstrukce.

Zajímavý je i zobrazený celkový charakter zástavby. Přestože mělo jít v případě Abelu o velké a pevně hrazené město (útočníci utvořili proti hradbám násep, obránci se bránili z bašt), má zástavba při hradbách výrazně periferní - rozvolněný a nízký (řekli bychom skoro vesnický - viz vyplétanou okrouhlu chýší se slavnou střechou) charakter, který zvláště vynikne v porovnání s miniaturami, zobrazujícími výrazně soustředěnou a výškově vyvinutou zástavbu městskou. Z této charakteristiky vyplývá i další důležitá informace: je vpodstatě nemožné, aby zrušená místnost v čele takového přízemního domu vesnického typu nebyla místnost obytná.

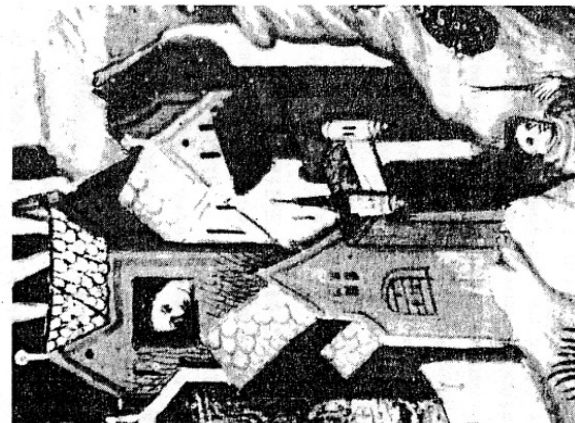
Na výjevech "Jeroabaan staví Sicheu", "David spí s Betsabé" a "Král rozdává peníze ve městě" je v hrazených městech vždy vyobrazen týž motiv trámové stěny (s okénky systému 2-1, kromě prvního s výrazně menším otvorem nahoře), zapuštěné za obloukovou arkádou ve zděné štítové stěně. Roubené buňky jsou tady situovány v nejbližší pozici v posledním podlaží, částečně vsunuty do prostoru střechy. Budovy jsou zděné, krytina je zřejmě také nespalná.

Buňka na poslední ilustraci je přisvětlována ještě dvěma úzkými otvory v boční stěně. Otvory ve štítě jsou proti nim umístěny poněkud výše. Jestliže všechny otvory skutečně patří témuž prostoru, musí být okénka ve štítové stěně dosti výšoko nad podlahou. Vzpomeňme v té souvislosti na nahoru vysazené otvory v cihlové výplni arkády v pražském Karolinu. Obdobnou situaci v rozmístění otvorů pozorujeme např. i na obrázku s králem Davidem - na světlejším domě ve středu zástavby, kde jsou štítová okénka stejného systému 2-1 (horní menší otvor je tentokrát zcela jasně kruhový) přímo v líci zdiva.

Veliká roubená místnost s více otvory (3-2-1) je zachycena uprostřed krásného a popisného podání města na miniatuře "Dobyť a zničení města". Je kreslena natolik podrobně, že tu můžeme rozpoznat další tesařský detail. Konce jinak obličejů břeven jsou ztesány - a to tak, jak to vídáme při roubených náročných lidových stávkách v oblastech, kde se dlouho používalo archaické roubení z jinak nepřítlesaných kladů (na obytných stavbách například v Beskydech - zvláště těšínských, v Pošumaví

Výjevy "Jeroabaan staví Sicheu", "Král rozdává peníze ve městě" a "David spí s Betsabé" z bible Václava IV. Na každé ilustraci je zachycena stěna jedné roubené obytné místnosti s otvory 2-1 za klenutou slepou arkádou v čelní stěně domu

nebo v oblasti labského údolí na Děčínsku). Vzhledem k tomu, že ztesání provází rovnoměrně všechny okraje trámů při obloukovém průběhu arkády, je značně pravděpodobné, že okraj arkády kryje právě styky roubených vazeb a tudíž tvar arkády reprodukuje obdobně půlkruhový profil roubené valené klenuté místnosti. Alternativa ne-souhlasného tvaru arkády a profilu místnosti za ní je méně pravděpodobná.

Roubenou místnost s více otvory a tentokrát s trochu zvláštním systémem otvorů 2-3 (ale je patrná snaha vysunout střední otvor horní řady výš) a také s dalším otvorem ve vlastním podstřeší - v prostoru mezi klenbou buňky a krovem - vidíme na výjevu "Vyslání poselství do Kanán a přinesení hroznů". Dům je jinak zřejmě zděný, sedlová střecha je kryta prajzy. Také tady jsou zvláště horní otvory v trámovém čedle místnosti dosti vysoko oproti oknům bočním, která jsou situována ve svislých stěnách ještě pod náběhem klenby resp. klenutého pasu slepé arkády.

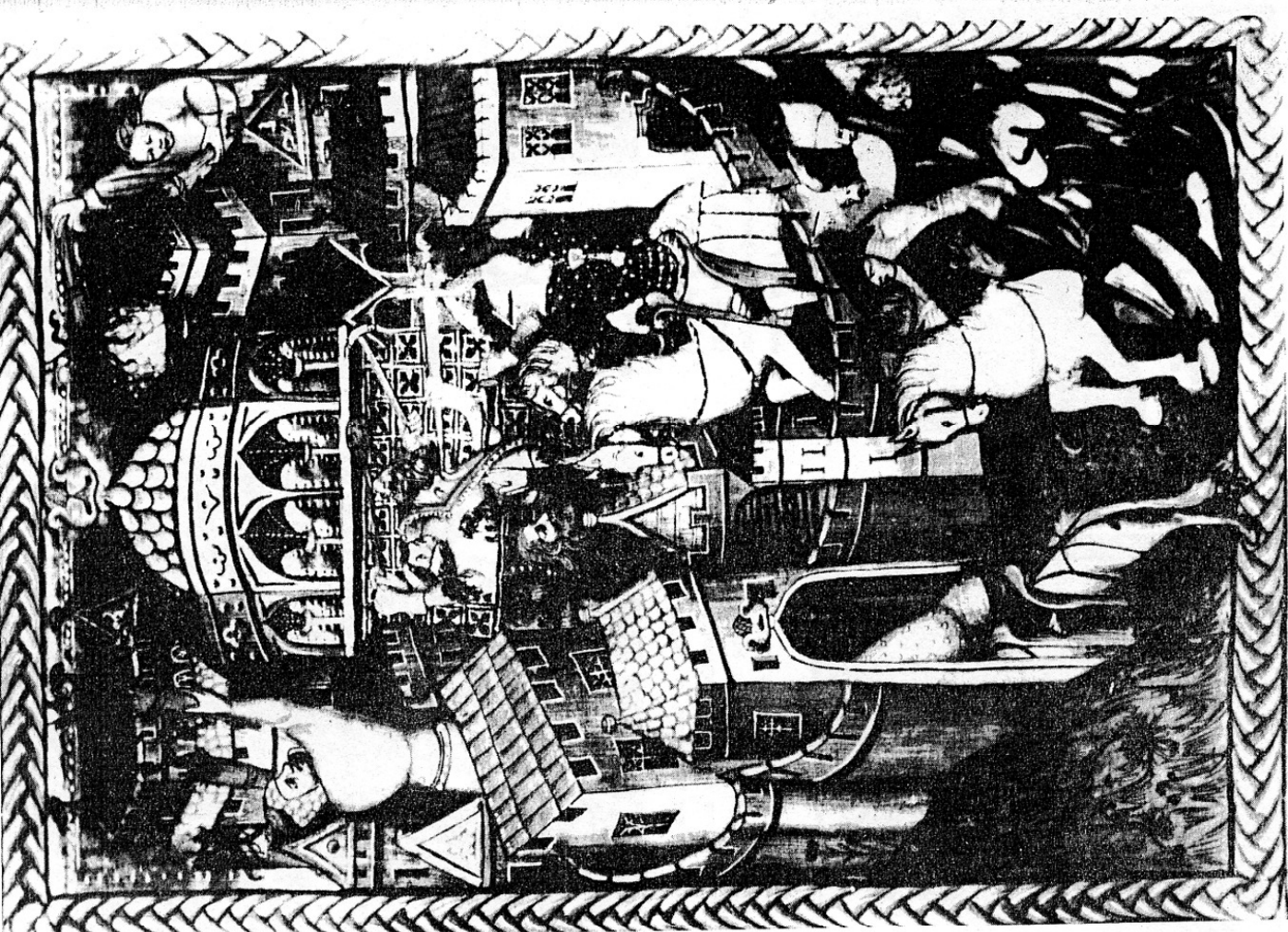
Na jedné z dalších budov města je ještě zobrazena menší arkáda s viditelnou trámovou stěnou a obvyklými otvory (2-1), tentokrát ale v méně častém situování v boční stěně domu. Arkáda nejasně výplně (volná?) a určení je naznačena i v přílehlé štítové stěně.

Součástí fantastické architektury, do níž je zasazen výjev "Žáby - první egyptská rána" je také místnost, roubená z oblých trámů a nepochybně i klenutá, která je prakticky celá - včetně svého obestavení - podepřena konzolou a vysunuta do prostoru. Iluminátor na ní výrazně vyjádřil základní stavební charakteristiku možného zapojení takového útvaru do větší stavby. Jasně patrná je především konstrukční nezávislost na okolní konstrukci, která roubený blok pouze obklopuje a ochraňuje.

Roubená místnost s klenbou je prakticky samonosná, což možností jejího vestavění či vysunutí ještě více obohacuje. Staticky jde o tuhou, valenou klenbou zavětrovaný útvar. Roztlak, způsobovaný valenou klenbou zděnou, je v případě roubené konstrukce dostatečně eliminován čelními stěnami, které působí jako soustava táhel. Z tohoto důvodu se na středověkých vyobrazeních můžeme setkat se stavebními útvary, jejichž situování se po statické stránce může z dnešního hlediska zdát poněkud výstřední - jde především o různé na konzolách z domů či hradeb vysunuté místnosti.

Věrohodné jádro těchto vyobrazení je hned patrnější, když si povšimneme, že celá řada těchto útvarů je opatřena některými ze znaků, které signalizují jako jejich možnou základní konstrukci roubenou konstrukcí s klenbou. Jeden z těchto příkladů je uveden na detailu z nástěnných maleb svatojiřské legendy v jindřichohradském zámku z první poloviny 14. století. Jde o buňku - domeček, odvázně vykonzolovaný z pevnostní věže a opatřený ve štítové stěně trojicí otvorů systému 2-1.

Dům vpravo dole na výjevu "Samson pobil tisíc mužů oslí čelisti" opět z bible Václava IV. má v patře za půlkruhovou arkádou patrnou obvyklou čelní stěnu roubené místnosti. Patro zřejmě představuje před obrys přizemí. Roubená výplň za arkádou (s otvory 2-1) je i na výjevu "Muži utíkají do města". Pečlivě je znázorněna tloušťka zdi s vykrojenou arkádou. Dům vlevo nahoře má podstřeší, ve štítě vybavené honosným kružbovým oknem, které konzolovitě přečíná nad celou boční stranou domu, kde je i vchod. Na miniatuře "Mojžíš obětuje" je zapuštění trámové stěny oznámeno stínem. Zvýrazněna je i oblast trámů. Výplň arkády je (jako na většině uvedených do-kleďů) jediná ještě i navenek se uplatňující dřevěná část někdy i značně honosných - dům s touto roubenou místností má například bohatě utvářený zděný štít.

Výjev "Dobytí a zničení města" v bibli Václava IV. Dole uprostřed je podrobně zakreslena čelní stěna roubené a zřejmě i klenuté obytné místnosti za půlkruhové klenuté arkádou, s otvory systému 3-2-1

Velké skupině středověkých vyobrazení je společně znázornění zapuštěné výplně slepé arkády s charakteristicky seskupenými otvory bez viditelných trámů, což zřejmě odpovídá vnějším projevům dřevěných místností v palácích přemyslovských a karlovských hradů, tedy ve starším období, ale v příbýtcích nejvyšší feudální vrstvy. Je příznačné, že oproti viditelným roubeným stěnám se tato znázornění objevují v převažující míře v ikonografickém materiálu poněkud mladším.

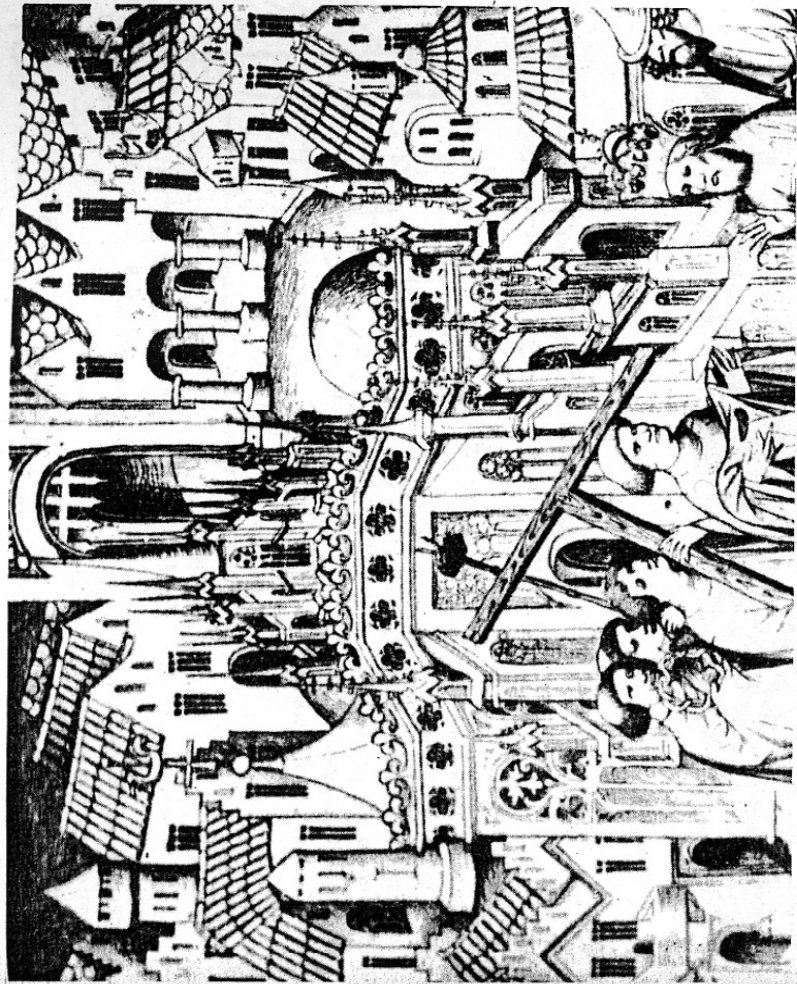
Jako příznačný doklad této tendence může sloužit zvláště slohově poněkud odlišně laděná městská architektura, kreslená tzv. Mistrem Martyrologia. Například na jedné z kresebných ilustrací Mandevillova cestopisu z počátku dvacátých let 15. století je v podélné boční stěně domu vpravo velká slepá arkáda se zapuštěnou výplní, opatřenou otvory 3-2 (větší ve spodní řadě). Dům zcela vlevo má výplň arkády na obvyklejším místě ve štítové stěně s otvory 3-1 (dolní výrazně podélné, horní kulatý). Zapuštěné výplně arkád se stejným systémem otvorů jsou běžné i na ilustracích tohoto malíře v Antifonárii sedleckém z roku 1414 (Vjezd Kristův do Jeruzaléma) a Bibli boskovské (Hospodin mluví k Mojžíšovi na Sinaji). Stejně utvářené slepé arkády jsou např. i na nástěnných malbách z konce 14. století v kostele sv. Jakuba v Levoci.

Absence znázornění trámů může být sice dána značnou mírou zjednodušení při zkrátkovitěm podání zobrazené architektury, ale řada vyobrazení je podána natolik podrobně, že by se tu nepochybně byl výrazný motiv vodorovného vrstvení trámů uplatnil, kdyby byl v malířově představené pevně zafixován. I barevné podání arkád může dovolit uvažovat o tom, že čelní trámové stěny místností jsou opatřeny alespoň izolační omazávkou, omítnutím nebo spíše přízdívkou. Takovému větší a složitějšímu systému otvorů vybavené místnosti, u kterých je možno uvažovat viditelnou vrstvu výplně arkády zděnou, by pak zcela odpovídaly některým náročnějším fragmentům, uvedeným již kromě hradů i z prostředí městského.

Ještě před řadou příkladů opět z rukopisů Václava IV. budou uvedeny pro úplnost dva doklady poněkud vzdálenější provenience. V podélné stěně zřejmě hradišního paláce je na výjevu dobývání hradu z trojdílného oltáře vratislavského původu z prvé poloviny 15. století značně velká arkáda se zapuštěnou výplní, opatřenou čtveřicí vysoko usazených a ke středu poněkud stoupejících stejných okének. Vyobrazení útvar má asi stejně blízko jak k vnějším projevům roubených místností, tak i k široce rozepjatým a někdy celou galerií oken opatřeným arkádám románských paláců, které ale bývají doprovázeny i horními, zpravidla kruhovými otvory (Olomouc, Cheb).

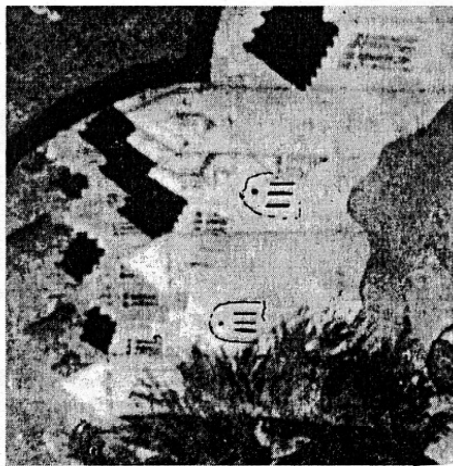
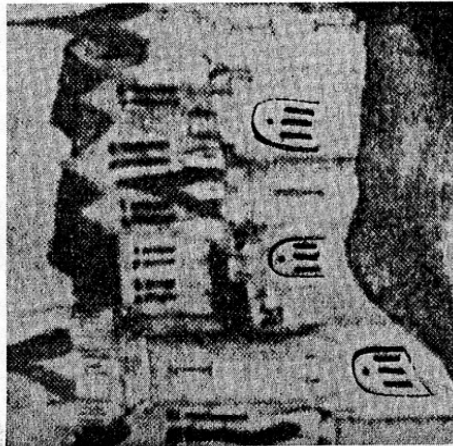
Že se oba systémy okének - s horním otvorem i bez něho - mohly obdobně zapuštěny v arkádách vyskytovat souběžně, je patrné například na zlomku kachle ze 16. století, pocházejícího ze Straubingu na Dunaji. Pozadí figurální scény tu tvoří mohutná kulisa hradu, kde jsou kromě zapuštěné výplně segmentové arkády (se znázorněným klenutím) s otvory systému 2-1 (horní je kulatý) s ven rozevřenými špaletami ještě další tři vpadliny různého tvaru (dvě okrouhlé a jedna pravouhlá) a s různým počtem oken (dvě se dvěma, jedna se třemi).

Na miniatuře města či hradu u výjevu "Setkání družiny Ludvíka Zbožného s rytíři Jindřicha z Narbonne" z rytířského románu Willehalm z konce 14. století je výplň arkády (v obvyklé poloze ve štítu domu a s obvyklými otvory 2-1) položena s touto červenohnědou barvou narozdíl od světlejšího tónu okolní stěny. Je možné se

Podrobná architektonická kresba města z Mandevillova cestopisu z 1. poloviny 15. století. Na domech zcela vlevo a vpravo jsou slepé arkády s okny, vpravo (v boční stěně domu) se systémem 3-2

Kresby měst v Antifonárii sedleckém z roku 1414 a Bibli boskovské s řadou slepých arkád v průčelích domů, vesměs s otvory systému 3-1

domnívat, že může jít o vyjádření výplně cihlové resp. cihlovou přízdívku před do-
 sud obvyklou příznanou čelní stěnu roubenou. Vzhledem k podobně růžovému a čer-
 venohnědému (na stinné straně) barevnému tónu celého domu lze mít i za to, že mů-
 že jít o znázornění domu z rezného cihlového zdiva, zvláště když o poznání méně
 honosné domy při hradbách a také na protějším vyobrazení téhož výjevu jsou zřejmě
 z odlišného materiálu (mají žlutavé zabarvení). Jejich základní charakteristika
 je zcela shodná - jde již o známé domy s podkrovím, opatřeným ve štítě sedlové
 střechy otvory systému 2-1 a se vstupem též ve štítové stěně.

Dům se stejně utvářeným podkrovím (otvory 2-1), vsunutým částečně do sedlové
 střechy, vidíme i na druhé architektonické kresbě z Liber historialium. Na této
 kresbě je i schematicky naznačena okrouhle završená místnost s otvory 2-1 (horní
 kulatý).

Na jiném zobrazení města opět z Václavovy bible překvapuje značný výskyt ar-
 kád ve štítech domů. Jsou tu tři (čtvrtá méně zřetelná) půlkruhové arkády se za-
 puštěnou a otvory 3-1, všechny s horním otvorem kulatým a spodními zřejmě obdélný-
 mi. Další dům je ve štítě opatřen stejnou formací oken bez arkády (tři spodní okna
 teď výrazně obdélná, horní otvor kulatý), ale není jisté, zda všechny otvory patří
 témuž prostoru, protože vzdálenost mezi spodní řadou oken a horním otvorem je
 značná a navíc je tu ve fasádě vyznačeno čarou horizontální oddělení (třímša?).

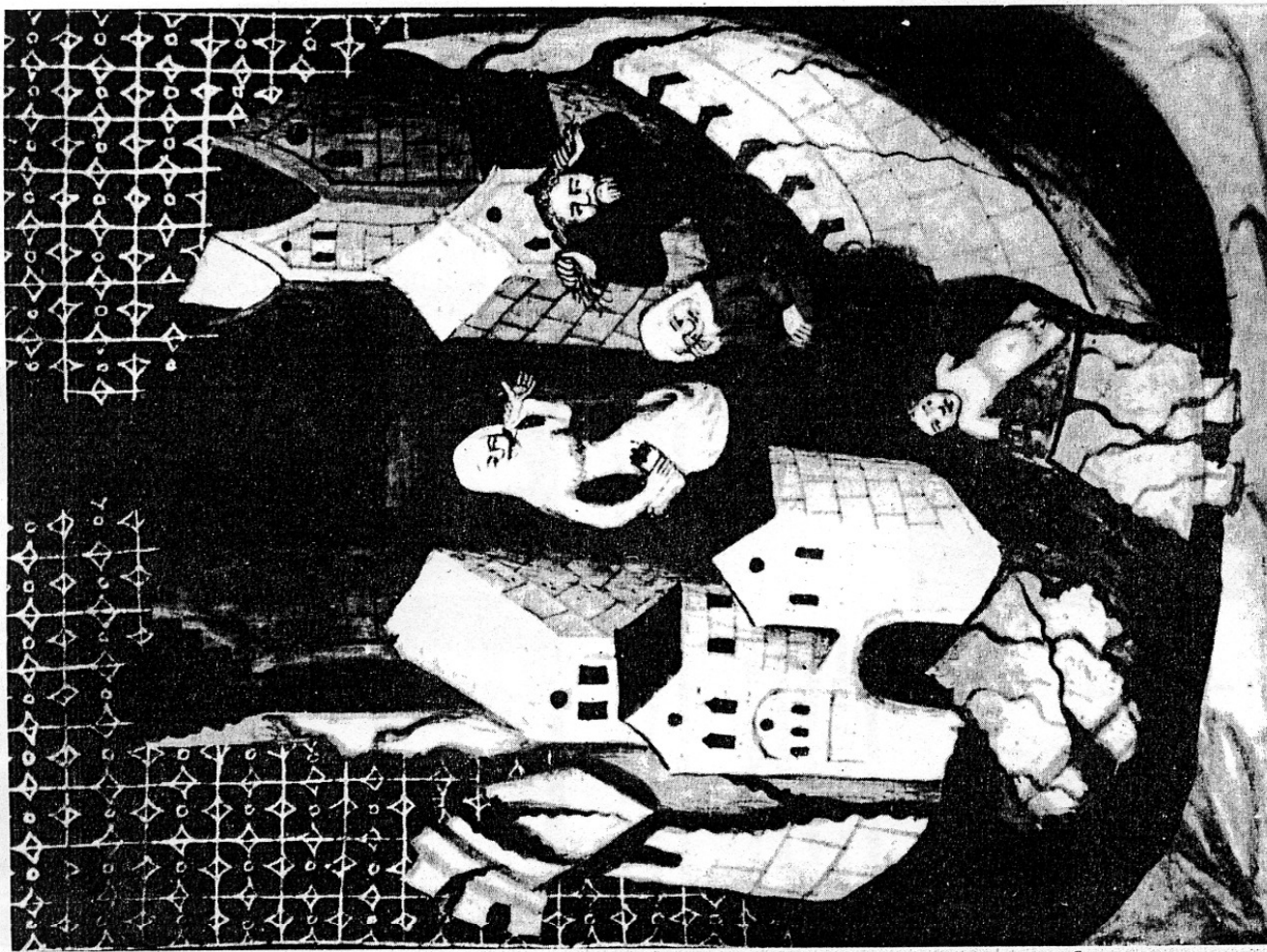
Na štítovém průčelí domu nejbliže přilehlého se pak objevuje další motiv, kte-
 rý se už v předkládaném materiálu ojedinele objevil - nad zde obvyklou arkádou
 s výplní a otvory 3-1 ještě další kruhový otvor, situovaný zřejmě v nízkém prosto-
 ru mezi klenbou místnosti a vlastním krovem.

Je zajímavé, že charakteristickými formacemi otvorů jsou vybaveny všechny vi-
 ditelné štíty domů. Obdobně uspořádaná poslední podlaží v podstřeší mají i domy
 na dalším vyobrazení z Václavovy bible - miniatuře s výjevem "Židé jedí maso svých
 dětí v obleženém městě". Že převažující trojice otvorů 2-1 (horní kulatý) v pod-
 střeší jsou v těsném vztahu, i když nejsou umístěny v dosud obvyklé arkádě, se
 zdá být pravděpodobné také z toho, že jsou v rámci utváření štítové stěny pojaty
 (zapusťeny?) do jednoho obvodového rámce, který svým způsobem arkádu (byť hroji-
 tou) připomíná.

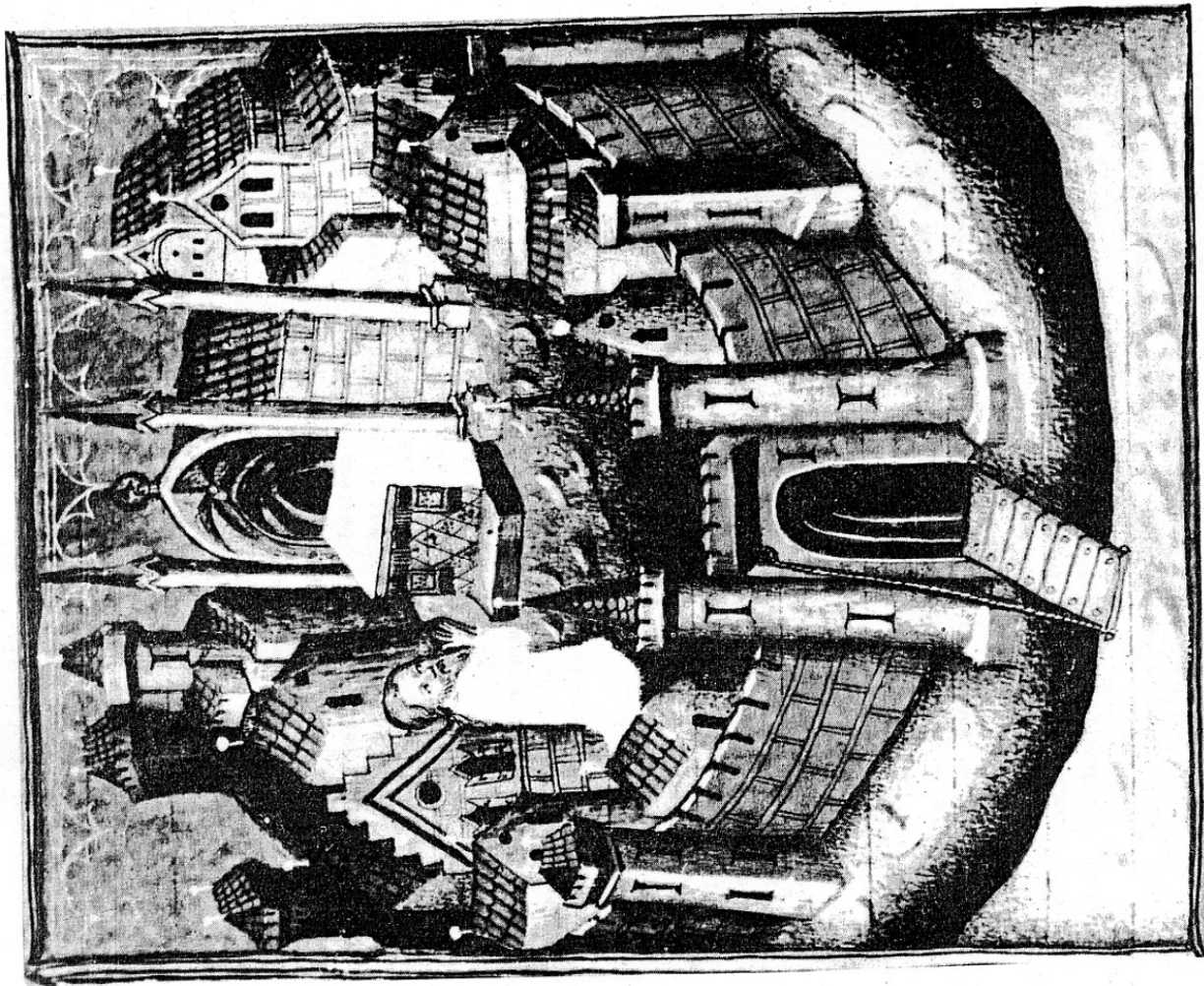
Známa obilouková arkáda se zřejmě zapuštěnou výplní, signalizující roubenou
 místnost pravděpodobně s klenbou (otvory 3-1, horní kulatý), je na tomto vyobra-
 zení už jenom jedna. Je v patře většího - třípodlažního - stavení v domě zajímavé-
 ho typu, jehož princip s průjezdem podél domu je blízký spíše zástavbě vesnické
 usedlosti. Spodní trojice okének v arkádě má završení oblé, narozdíl od jinak pře-
 vážujícího hrotitého (Skrát, jeden podkrovní prostor má spodní okénka obdélná).
 Horní otvory jsou vesměs kruhové.

Zajímavé je pojednání fasád všech zobrazených domů. Štítové i boční stěny
 jsou opatřeny kvádrováním, které má značně iluzivní charakter. Je to patrné hlavně
 na pojednání stěny se zapuštěnou arkádou, přes kterou je rastr kvádrování převe-
 den bez ohledu na konstrukční, tvarové a případně i materiálové proměny, které pod
 ním probíhají. Zdá se tedy, že je tu celkem věrně (i přes to, že k části nelogič-
 nosti mohl přispět sám iluminátor) zobrazen způsob ztvárnění omítaných fasád, vy-
 bavených (i malovaným) kvádrováním a charakteristický právě pro Václavovu dobu.

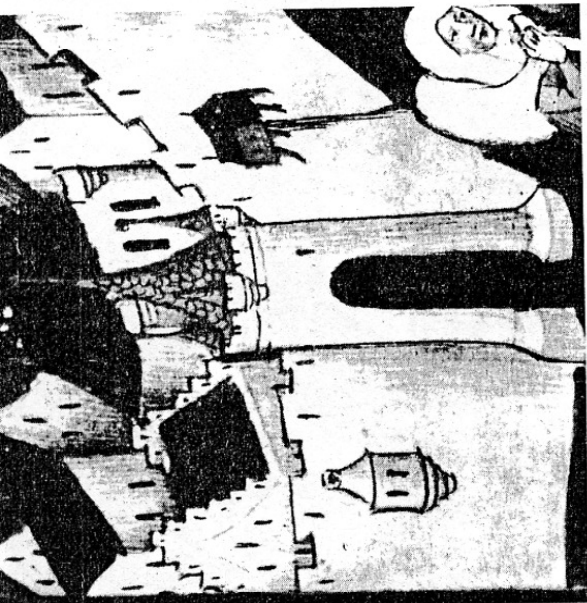
Charakteristicky seskupené otvory (zpravidla s horním jediným a kulatým) přímou

Domy v pobořeném obléhaném městě na výjevu "Židé jedí maso svých dětí" mají ve všech horních
 podlažích otvory systému 2-1 a průčelí vesměs s malovaným kvádrováním. Dole je zajímavý dům
 "vesnické" skladby se dvěma objekty a středním průjezdem na široké parcelě, v jehož patře se
 projevuje dřevěná obytná místnost s okny 3-1 v klenuté slepé arkádě

Hrazené město na výjevu s modlitbou v bibli Václava IV. Horní podlaží vpodstatě všech domů mají otvory systému 2-1, složitější (3-1) má jen velká místnost v klenuté slepé arkádě vpravo vzhledu. Kromě hladkých neozdobných fasád se na větších a zřejmě bohatších domech objevují malovaná kvádřovaná průčelí. Na hrotitých oknech jednoho domu jsou zachyceny okenice

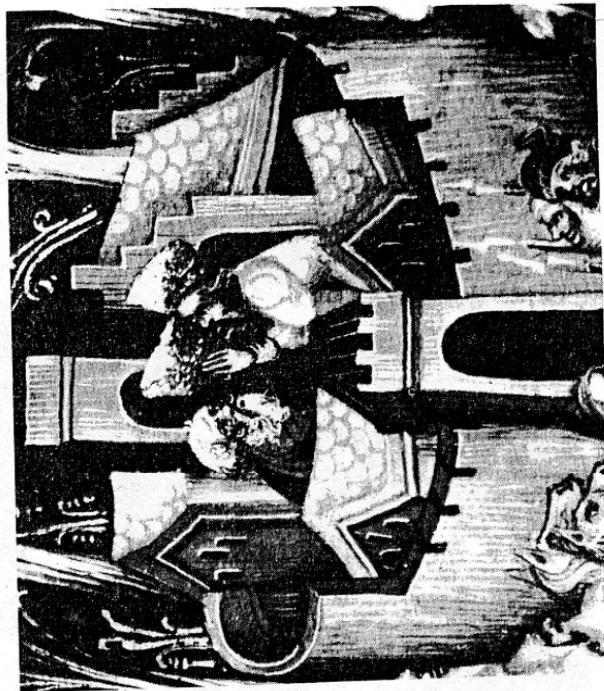

"Elimelech odchází s rodinou z Betléma" v české bibli z Vatik.knihovny. Domy mají hladká, neozdobná průčelí a drobné, téměř šterbínové otvory

Architektonická kresba z rukopisu Liber historiarum-zvýrazněná slepá arkáda s neobvyklým seskupením otvorů 1-2 a "lemem", který probíhá do spodního podlaží

Domy na výjevu "Samson nese městskou bránu" z bible Václava IV.

"David snímá korunu s hlavy krále" v bibli Václava IV. V čelních stěnách domů jsou okna (vesměs 2-1) ve výrazných, barevně odlišných vpadlinách, jejichž horní uzavření sleduje tvar střechy

na biblí Václava IV.

ve štítové stěně, bez zapuštění v arkádě, převažují na řadě dalších miniatur z václavovy bible. Že účel a nepochybně ani konstruktivní utváření vnitřních prostorů za nimi nebudou odlišností za arkádami příliš odlišné, napovídá obdobné užití obou forem, pokud se výše umístění v domech a konec konců i společný výskyt obou motivů na zobrazeních.

Nejehonosněji vybavený dům na náměstí má spodní dvojici oken vybavenou okenními. Chudší domy - většinou při hradbách v popředí - kvádrování postrádají; jsou zřejmě jen jednoduše omítnuty. V hladkých plochách jejich prostých trojúhelníkových štítů se charakteristicky seskupená okénka uplatňují ještě výrazněji.

Jednoduší a ještě masivnější výraz podobných domů na o něco mladším vyobrazení "Elimelch odchází s rodinou z Betléma" v české bibli z doby kolem r. 1430, uložené ve Vatikánské knihovně, nasvědčuje spíše zděné konstrukci domu (resp. vnějšího pláště) i v horním podlaží včetně štítů, kde se výrazně projevují stejné šterbinovité otvory 2-1 a obdobné úzká, byť o něco větší níže umístěná okénka ve stěnách bočních.

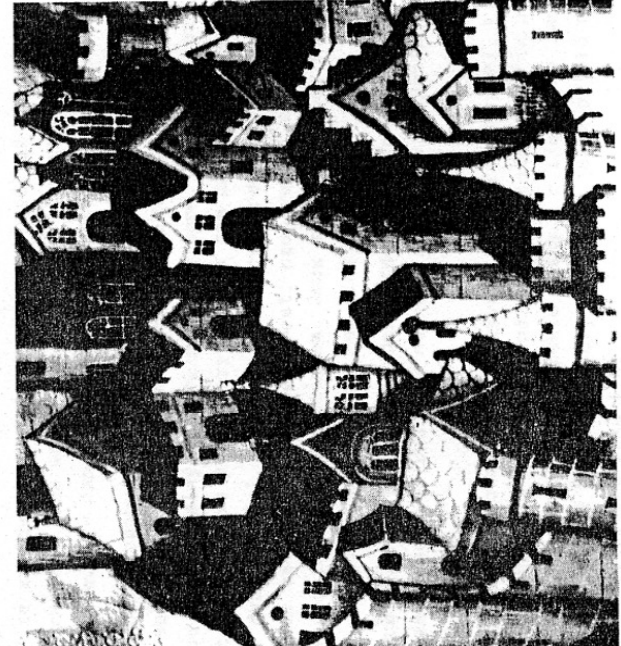
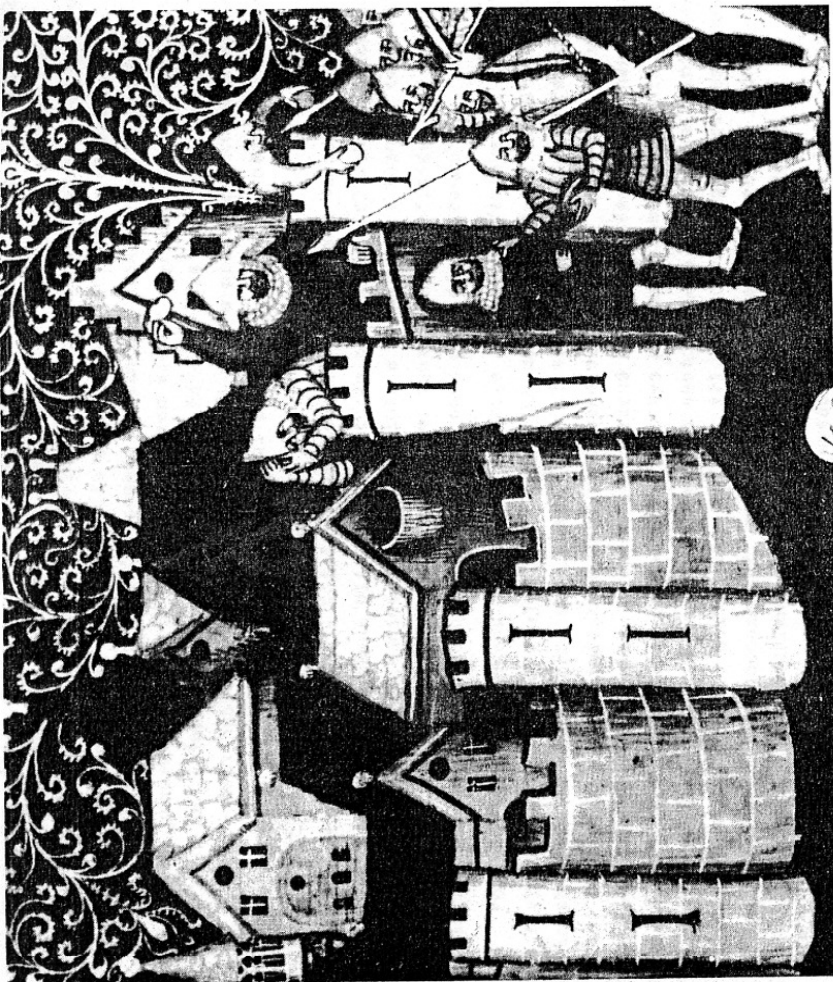
Jiná alternativa bočních otvorů v podkrovních místnostech, vybavených otvory 2-1 ve štítech, je patrná na miniatuře "Samson nese městskou bránu" opět z Václavovy bible. Okénka jsou tu (v poměrně hustém sledu) umístěna při samé koruně boční stěny.

Na předposledním obrázku z Václavovy bible je na domě v pozadí arkáda s drobnějšími otvory 3-1 ve výplni (a ještě dalším otvorem v prostoru mezi klenbou buňky a vlastním krovem), jejíž půlkruhové završení je kresleno dvojí čarou. Ještě více je takto arkáda zvýrazněna na třetí architektonické kresbě z rukopisu Liber historialium. Trámy se v ní navenek již zřejmě neuplatňovaly, protože výplň arkády je (až na zakreslení otvorů v poněkud zvláštním seskupení 1-2) bez pojednání. Jinak je totiž kresba dosti podrobná - např. v okolní stěně je kresleno opět dvoulinkové kvádrování. Oblouk arkády je kreslen dvěma čarami, mezi nimiž je provedeno o křížkování.

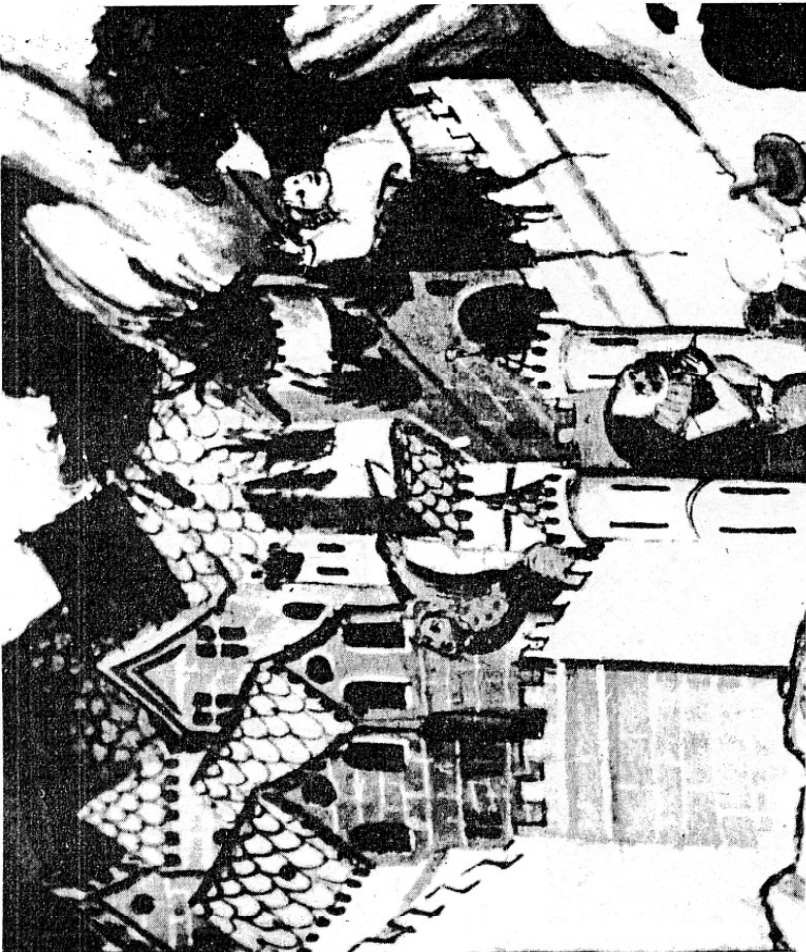
Zajímavé je svislé pokračování od obou pat arkády směrem dolů - jakoby tu teletonicky vyjádřený konstruktivní předěl vycházel už ze spodní úrovně domu. Připomíná to obdobný motiv (s hrotitým zakončením, sledujícím obrys štítu sedlové střechy), jak je vyjádřen např. v omítnutých průčelích na minulých dvou obrázcích. Pro srovnání uvádíme ještě domy z miniatury "David snímá korunu z hlavy krále", kde je tento motiv zvýrazněn takovou měrou a způsobem, jakým bývá u arkád značeno zapuštění.

Charakteristicky seskupené otvory bez doprovázejících je arkád převažují i na výjevech "Dobytí města Kariat" a "Svobodné město", i když na obou je ještě po jedné zapuštěné arkádě. V prvním případě je výplň arkády (v předposledním podlaží domu vlevo) ještě sрубová (otvory 3-1, horní kulatý), na druhém vyobrazení obsahuje výplň pouze tři větší podélná okna s půlkruhovými základy a horní kruhový otvor je až ve stěně nad arkádou. V obou městech jsou i domy s posledním podlažím konzolovitě přečnívajícím po délce domu: v prvním oba domy vlevo dole za hradbou, ve druhém dům na stejném místě, obrácený tentokrát vysunutým okrajem k domu sousednímu.

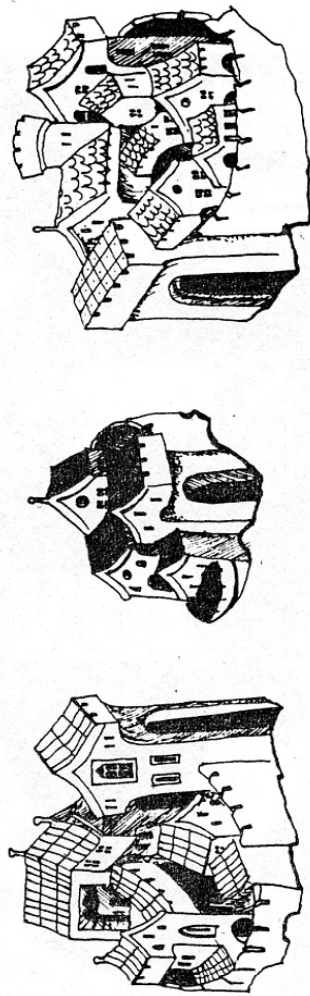
O něco méně převislé, ale tentokrát nikoli jen po jedné straně domu, jsou i podkrovní místnosti s výrazným okenním motivem 2-1 na domech v kompaktní městské řadové zástavbě na výjevu "Sezak oloupil Jeruzalém". Zvlášť dobře je tu patrné, že okna téhož systému, jako v dřevěných místnostech za arkádami, jsou i bez arkády

Města ve výjevech "Dobytí města Kariat" a "Svobodné město" v bibli Václava IV. Slepé arkády jsou jen ojedinelé, i když na horním obrázku je v patře zřejmě třípodlažního domu zachycena i roubená stěna s otvory 3-1

Scéna "Sezak oloupil Jeruzalém" v bibli Václava IV. Horní obytná podlaží domů jsou pravděpodobně dřevěná, protože přesahují obrys spadání stavby, a krytá omítkou resp. hliněnou omazávkou, která plynule vyrovnává nerovnosti povrchu konstrukce

Architektonické scénérie na ilustracích Filofofie Guillaume de Conches s množstvím objektů s charakteristicky "dřevěným" chováním horních obytných podlaží

zřejmě výrazem příslušnosti k obdobně utvářeným místnostem. Pokud jde o materiálovou stránku domu, je pravděpodobné, že - bez ohledu na mechanické překrytí omítkou se zřejmě malovaným kvádrováním - bylo použito při konstrukci alespoň horních přesazených buněk převážně dřeva. Plynulá forma předsazení bez krakorců je při zděné výstavbě těžko dosažitelná (a kamenné či cihlové krakorce by se jistě ne skrývaly) a naopak při použití dřeva je o důvod více k plynulému překrytí iluzivní omítkou. Je to také zcela v souladu s tím, že - jak lze pozorovat - postupně mizí z obrazu měst poslední zjevně dřevěné části domů a přitom nepochybně nemůžeme předpokládat, že (byť třeba ve ztenčující se míře) v domech v nějaké formě nadále neexistují.

Na ilustracích Filofofie Guillaume de Conches z madridské Národní knihovny co do zobrazených budov těsně blízkých miniaturám ostatních václavských rukopisů, je domů s vysunutými posledními patry (zpravidla s okénky 2-1 v různých tvarových variantách) bohatý rejstřík. Nechybí mezi nimi tentokrát ani případy, kdy horní podlaží přesahuje obrys spodní části domu po obou podélných stranách.

Podobně jako již uvedená "vesnická" scénérie je v bibli Václava IV. ojedinelé i vyobrazení tvrze, obsahující řadu názorných detailů zejména z oblasti stavebních prací se dřevem. Pro naše úvahy je důležitý obytný dům uprostřed hrazení, který má obdobnou charakteristiku jako zmiňované domy městské (patrový, se vstoupem ve štítové stěně) a navíc ojedinelé a názorné náznamy dřevěného obytného patra. To zřejmě především opět přesahuje přes obrys přízemí. Jeho konstrukce, krytá tentokrát svislým bedněním, se projevuje opět vystupujícím "lemem" na čelní stěně, dosahujícím až do vrcholu štítu. Jsou tu opět tři, tentokrát segmentově uzavřené otvory, ale není zcela jednoznačné, zda patří téměř prostoru, protože bednění i obě úrovně oken jsou oddělena sparou zhruba v úrovni okraje střechy.

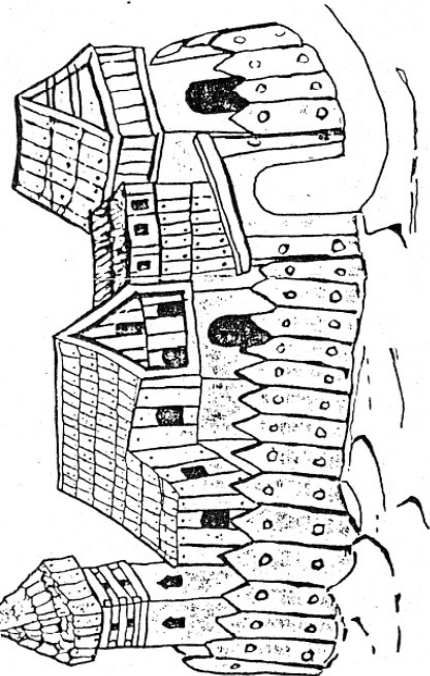
Poslední dvě městské scénérie, které uvedeme z bible Václava IV., zachycují v řadě příkladů městské domy s již naznačenou typologickou, konstrukční i výzdobnou charakteristikou. Na výjevech "Jozue přináší Hospodinovi oběť" a "Židovské trouby boří hrady Jericha" se arkády (o zjevném roubení nemluvě) už vůbec nevyskytují. Fasády prakticky všech domů jsou pojednány omítkou s iluzivním kvádrováním (jeho vazba - alespoň na kresbě - například vůbec nebdá přechodů přes nároží).

Poslední podlaží všech domů obsahují místnosti, které se navenek projevují spodní řadou zpravidla tří obdélných oken a horním kruhovým otvorem. Některé domy mají tuto místnost vysunutou přes podélný nebo čelní okraj domu. Zvláště na posledním vyobrazení je nápadná takřka typová příslušnost domu k nám už známému typologickému schématu. Domy jsou dvoupodlažní, orientované do prostranství štítovou stranou, ve které je v přízemí vstup a v patře místnost, projevující se charakteristickým seskupením oken s horním okrouhlým otvorem. Jsou tu zřejmě domy síňového typu s obytnou místností v přední části patra, nad síní.

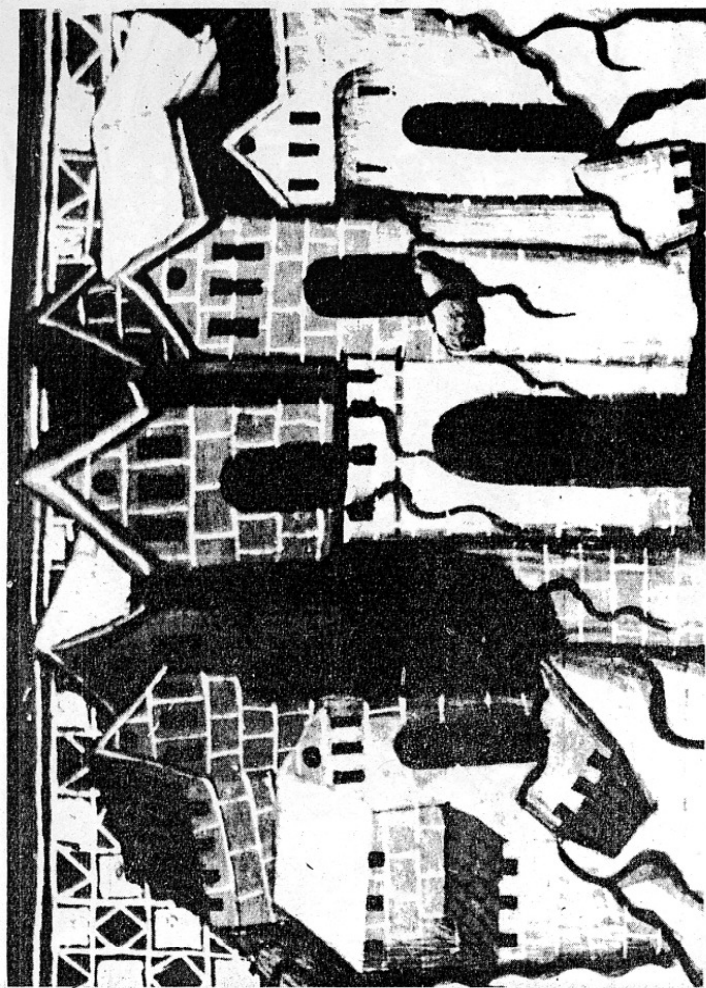
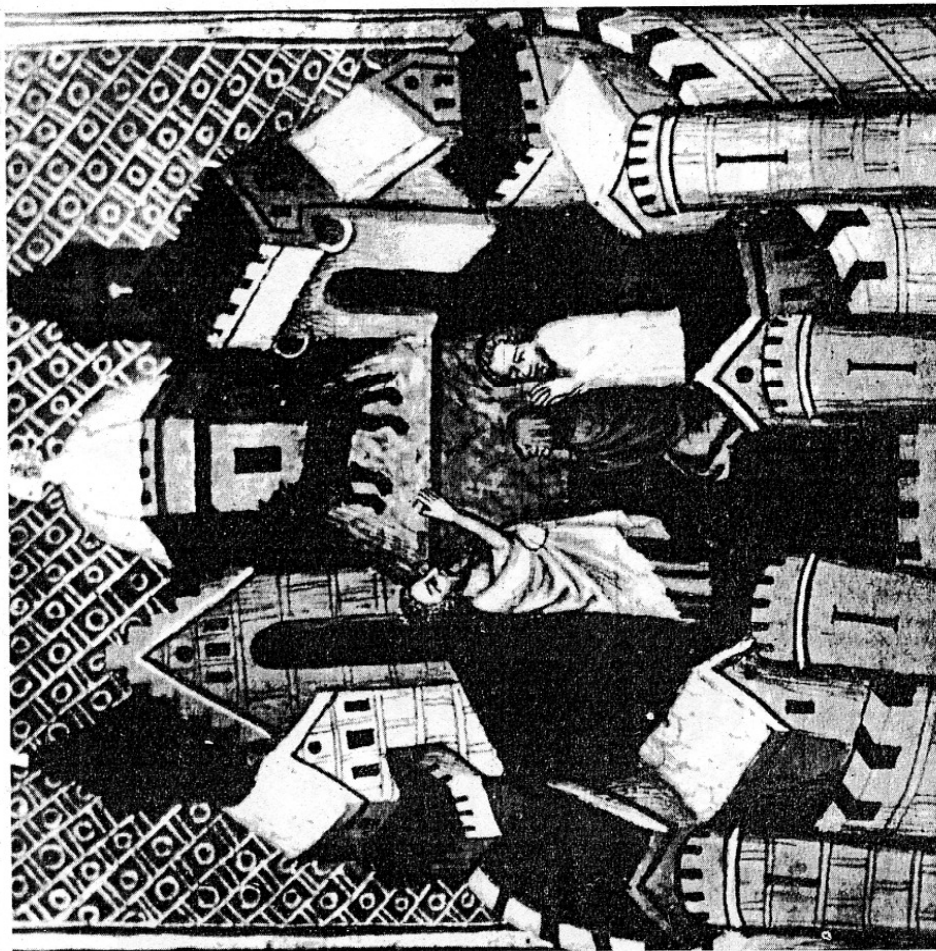
Na vedutách, které vzácně zachycují ještě pozdně středověkou tvářnost některých našich měst, se setkáváme s motivem okének v náznamu arkády na průčelích domů dosti často.

Polokruhové a segmentové arkády přímo oplývají malostranské domy, které jsou (vzhledem k petřínskému stanovišti kreslíře) znázorněny oproti ostatním pražským městům podrobněji na tzv. Vratislavském prospektu Prahy z r.1562. Ten zachycuje v podstatě ještě pozdně středověký stav zástavby, kde zatím ještě příliš nepokročila renesanční přestavba po požáru roku 1541.

Vyobrazení tvrze v Bibli
 Václava IV. s domem, jehož
 bezpochyby dřevěné obytné
 patro je visle bedněné,
 v čelní stěně s okny systé-
 mu 2-1

Bible Václava IV., výjev
 "Jozue přináší oběť Hospo-
 dinovi"

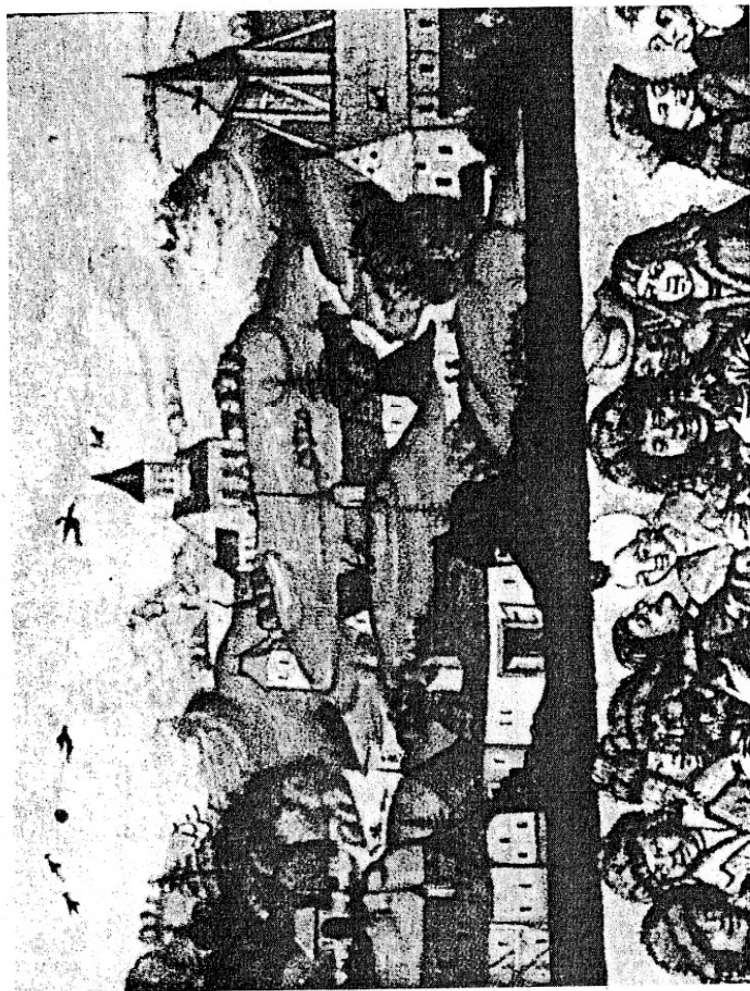
Domy v dobytém Jerichu
 v bibli Václava IV. jsou
 zřejmě vesměs síňového
 typu. Obytné místnosti
 v patrech, v čele domů
 nad síněmi jsou pravdě-
 podobně dřevěné, s ma-
 lovanými baravnými fasá-
 dami (iluz.kvadrování)
 na hliněné omázdce. Ně-
 které větrací otvory
 jsou tak vysoko, že už
 jsou možná nad obytnými
 místnostmi, v krovu

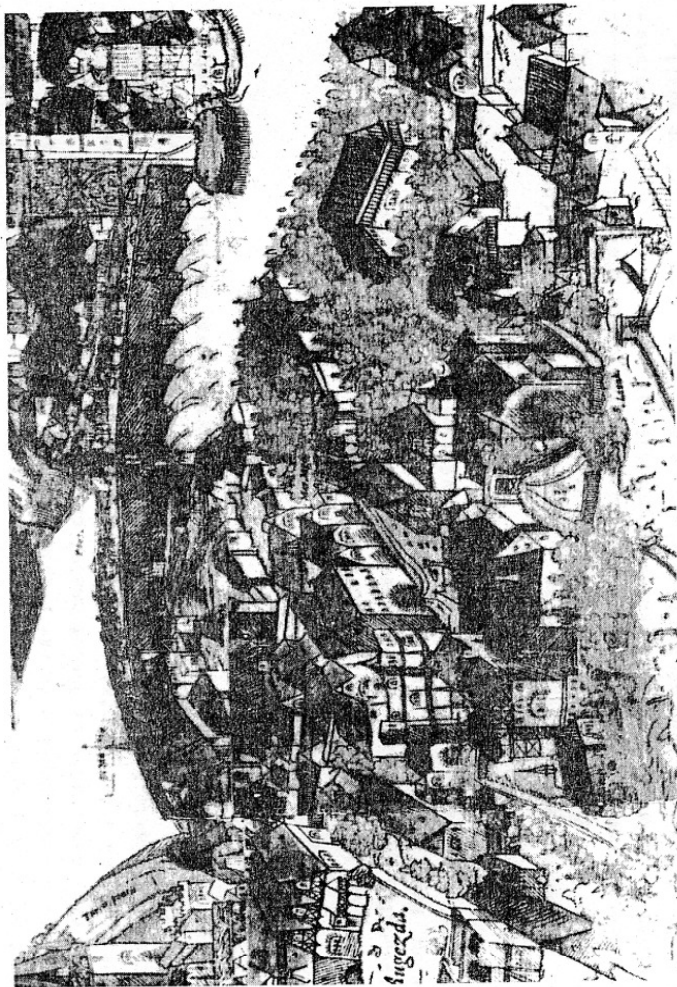
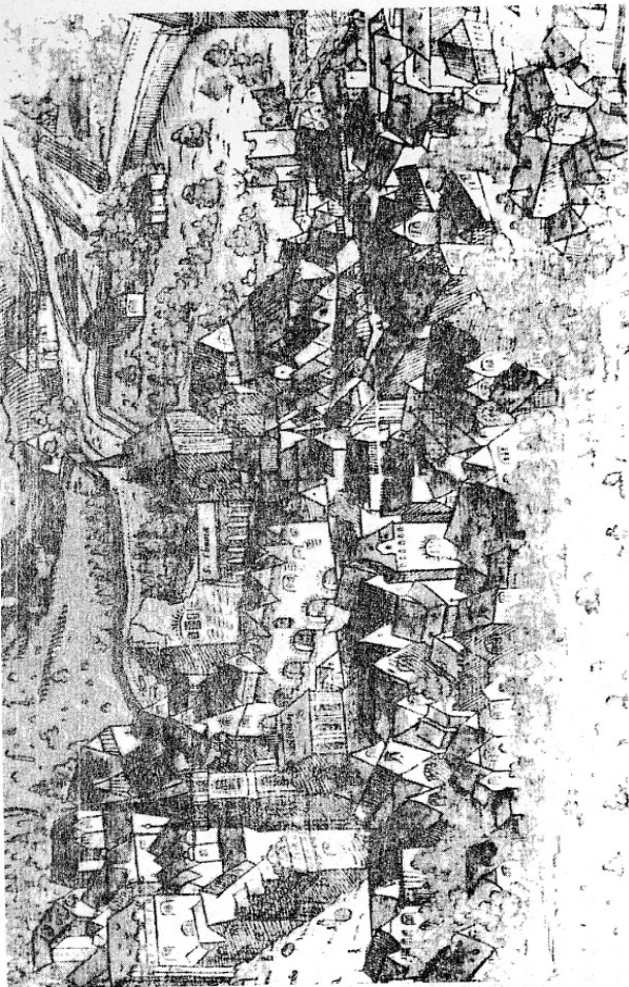
Detail z kresby města Čáslavi
 od Jana Willenberga z roku
 1602. Na výstavném zděném do-
 mě, kterým končila u presby-
 táře městského kostela fron-
 ta domů s radnicí, je výraz-
 ná (a jediná) skupina tří
 oken systému 2-1

Umístění a tvary arkád jsou zcela shodné s tím, co bylo patrné na uváděných miniaturách z doby Karlovy a Václavovy, kterým bylo ostatně pražské prostředí nepochybně inspirací nejbližší. Zběžně črtané podélné okenní otvory ve výpíních arkád jsou zpravidla stejně velké. Samostatné horní otvory se prakticky nevyskytují; někdy je střední okenní otvor kreslen o něco vyšší. Na domech se objevují komíny.

Během dalších několika desítek let mizí pak arkády se sruženými okénky charakteristických sestav z obrazu našich měst takřka beze zbytku - například často dosti podrobná vyobrazení Willenbergova z přelomu 16. a 17. století je už prakticky zcela postrádají. Na vyobrazení Čáslavi z r. 1602 nalezneme už jen jednu trojici drobných obdélných okének, sružených v systému 2-1, v patře v líci zdíva jižního průčelí (do náměstí) západního traktu výstavného zděného gotickeho domu, kterým končila radniční fronta domu u presbytáře městského kostela. Jinak už sestavy oken na průčelích podrobněji zachycených výstavných domů v zásadě odpovídají plochostropým místnostem novověkého typu, na jaké jsme zvyklí až do nejmladší doby.

Detail z vyobrazení hornických prací v Kutnohorském gradu z konce 15. století, s výhledem do krajiny u Kutné Hory. Domy vlevo a vpravo mají vysoké, bezpochyby roubené a omazané obytné místnosti s trojúhelníkově seskupenými okny v čelní stěně. Na domě vlevo je zřejmě, že navazující zadní část domu je dvoupodlažní, hrázdná. Na třech domech jsou zakresleny komíny, sice nahoře nezakryté, ale (s ohledem na velikost) bezpochyby dřevohlíněné.

Pražská Malá Strana, která je v popředí na tzv. Vratislavském prospektu Prahy z r. 1562, zachycujícím ještě pozdně gotickou tvářnost města před renesančními přestavbami. Nejběžnější charakteristikou obytného podlaží domů je v průčelí motiv slepé arkády se skupinou úzkých otvorů

3.1. Teoretické předpoklady srovnávací metody

Definujeme-li ze stavebního hlediska vesnickou lidovou stavbu jako syntézu stavebních tradic, vzorů a vlastní nové tvorby na určitém hospodářsko-společenském a sociálním stupni, příspůsobenou místním materiálovým a klimatickým podmínkám, je patrné, že v celkovém kontextu může vesnická stavba poskytnout řadu informací nejen o sobě samé a nejen o době svého fyzického vzniku.

Takto pojímanou vesnickou stavbu je možno považovat za poměrně složitý informační systém, existující jako databanka. Vypovídací schopnost takového systému je jistě dosti značná, závisí však v konkrétním případě na formulaci dotazů. Výsledkem dotazů jednostranných, ve kterých už předem z různých důvodů není připouštěna možnost existence širších souvislostí, může pochopitelně být opět jen vydání jednostranné informace.

Při formulaci základních představ o míře vypovídacích schopností vesnických staveb je zřejmé nejdůležitější metoda srovnávací, která poskytne základní představy o podobném utváření vesnických staveb a ostatní stavební tvorby v širokém rámci územním, časovém i sociálním. Přitom je třeba důkladně zvažovat možný vznik, původ a vývoj těchto podobných znaků, aby nešlo o srovnávání pouze formální.

Pro možnost uchování i velmi starých stavebních způsobů svědčí však v případě vesnických staveb jejich výrazný tradiční charakter, charakteristický zvláště pro některé stavební druhy a způsobený minimální proměnlivostí základních požadavků na stavby, sloužící tradiční zemědělské výrobě. Napomáhá také to, že i při postupném vývojem zdokonalování vesnické zástavby (zvláště při dřívějším, pomalejším a plynulejším vývoji) jen málokterý vývojem překonaný znak mizel zcela nebo "ustupoval" do méně vyvinutých (například kopcovitých, později osidlovaných) oblastí a tam se třeba déle rozšiřoval a i dlouho přetrval svůj zánik v sousední oblasti, kde vznikl - ať už samostatně nebo modifikací úspěšnějších vzorů.

Je totiž zřejmé, že kromě základní autochtonní složky vývoje venkovských staveb, podmiňené faktory přírodními a postupným vývojem hospodářským, docházelo (samozřejmě v závislosti na tomto vývoji) i k přejímání vzorů z úspěšnějšího prostředí - zvláště městského. Tento obecný civilizační vliv na vesnické stavitelství i vybavení objektů je zcela nesporný a je podmiňen - zjednodušeně řečeno - už samotnou skutečností, že úspěšnější prostředí v sousedství prostředí vesnického prostě existuje. Reálný srovnávací pohled na problematiku těchto přenosů poskytuje ostatně i jejich lépe sledovatelný vývoj v posledních staletích a zvláště v údobí nejmladším a současném.

Svědectví vesnického stavitelství o starých způsobech utváření staveb (od formování sídlišť přes uspořádání usedlosti až k utváření objektů a použití určitých konstrukcí a materiálů) může být někdy o to cennější, že tam, kde takové jevy ve vyspělejších prostředích existovaly dříve, mohl je tamější dynamičtější vývoj odstranit takřka beze stop - tím spíše, šlo-li o stavební tvorbu, používající méně odolné materiály.

Je ovšem otázka, nakolik mohou lidové stavby zprostředkovávat taková svědectví

ví přímo. I když jsou vědomosti o stavební tvářnosti našeho střešního venkovského dosud kusé, dá se říci, že úroveň stavitelství venkovského lidu nepochybně nebyla na takové výši, aby sem mohly být bezprostředně přejímány stavební podněty výše postavených společenských vrstev. Mezi šlechtickým sídlem, městem a vesnicí však existovalo vždycky dostatek mezičlánků, které mohly dříve vytvořené stavební formy uchovávat a s rozvojem společnosti je postupně předávat těm vrstvám, jež mezi tím dospěly na hospodářskou (a společenskou) úroveň, která jejich přejímání umožňovala nebo také vyžadovala.

Jak velké byly v konkrétních případech časové odstupy, po kterých k přejímání a modifikaci mohlo dojít, a nešlo-li pak spíše o vlastní a nezávislou stavební tvorbu, nelze dosud říci - zvláště pro starší období vývoje - s dostatečnou mírou jistoty. Ale i v případě, že přípustíme možnost zcela samostatného vzniku určitého stavebního útvaru ve venkovském prostředí, nemusí to jistě znamenat, že by obdobně utvářené stavby nemohly existovat, třeba v územně vzdáleném prostředí (s podobnými podmínkami pro vznik staveb) třeba už o staletí dříve. Pokud jde o stavební - konstrukční typy elementárního charakteru, může tomu být (zvláště v rámci společné kulturně - zeměpisné oblasti) i při značné odlehlosti místní a časové. V tomto smyslu mohou být vzniklé podobnosti jednotlivých konstrukcí a také celých jednoduchých stavebních útvarů nevědomé a mimoděké, ale naprosto zákonité.

Přesto se domnívám, že úplná nezávislost příbuzných stavebních jevů v monumntální (resp. městské) a venkovské architektuře v historické střední Evropě je jen málo pravděpodobná a že nám případně patrně doměňují o této nezávislosti je do značné míry dáno naším už časově značně odlehlym stanovištěm pozorování tohoto vývoje a vztahů a tedy i přetřítostí srovnávacího materiálu, který je dnes k dispozici. Při takto tarzálních možnostech je ostatně srovnávací studium, založené poněkud širěji, než bylo dosud obvyklé, už jednou z mála možností pro vyplnění mezer v poznání těchto obou dosud poněkud uměle vytvářených oblastí jedné stavební tvorby.

3.2. Varianty rubebných kleneb

Pokud jde o posuzování vesnického stavitelství jako nositele archaických stavebních znaků, má mezi jeho stavební - funkčními druhy zvláštní postavení sýpka (sруб, komora, sypanec, špýchar). Proměnlivost požadavků na jejich stavební utváření byla minimální napříkladem narozdíl od výstavby obytné části usedlosti. Tam lze archaismy sledovat o poznání obtížněji, protože obytný dům prodělal během posledních staletí značný vývoj.

V sýpkách se uchovávalo to, co bylo v usedlosti nejcennější (především obilí, ovo, zrno a mouka - ale také potraviny, šatstvo a nářadí) a musely proto být pokud možno pevné a ohnivzdorné. Těmto požadavkům vyhovující stavební znaky byly vtěleny do způsobu jejich stavebního uspořádání již velmi dávno. Jestliže po staletí prakticky neměnnému účelu objektu vyhovovaly dobře, nebylo nutné je měnit. Staré stavební typy proto mohly být v jen málo proměňované základní podobě reprodukovány i v mladších novostavbách. Sýpka tak mohla pčinést svědectví o jednoduších stavebních a konstrukčních typech jinak už dávno překonaných a zapomenutých. Srovnání relativního ustrnutí stavebního vývoje sýpky a naopak dynamičtějšího vývoje obytného domu umožňuje také domněnku, podpořenou i částečným obytným

využíváním sýpek: zda totiž jejich jednoduché stavební utváření nemůže být obra- zem starších fází vývoje obytných staveb ještě z dob, než došlo k jejich další- mu kvalitativnímu i kvantitativnímu vývoji. Takový názor podporuje i srovnání stavebních typů sýpek s těmi jednoduchými stavebními typy (především v širší oblasti středomořské), u kterých se obytný účel dosud udržel.

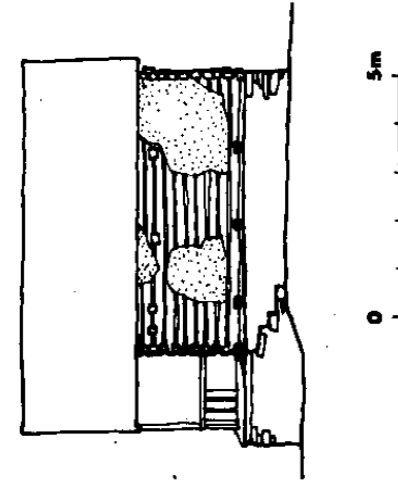
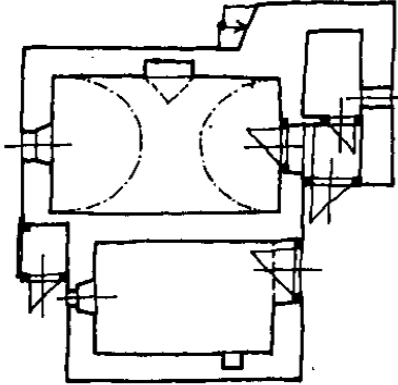
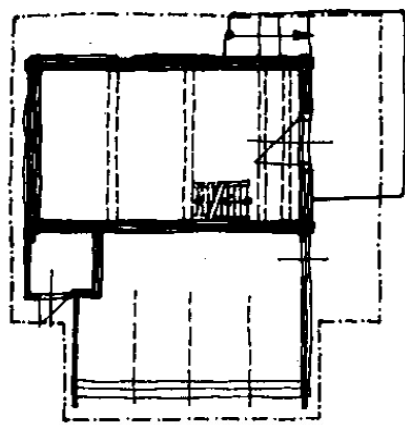
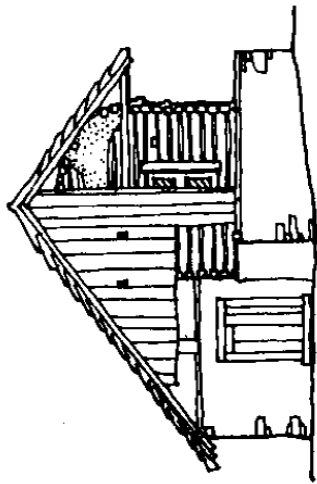
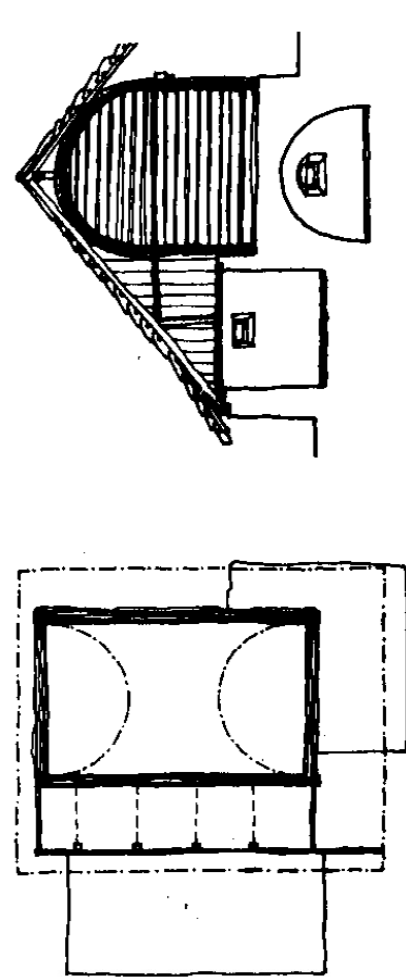
Roubená valená klenba se ve své půlkruhové formě - tak, jak je zachycena na- příklad ve Velislavově biblí - dochovala na našem území právě jen na určitých ty- pech sýpek v některých oblastech. Tato snad nejnáročnější alternativa konstruk- ce patří - jak naznačily středověké obrazové doklady - k výchozím alternativám dřevěného klenutí. Ve vesnickém prostředí jí však v některých oblastech výskytu dřevěných kleneb nacházíme jen zřídka a spíše na stavbách relativně nevelkého stáří. Jeden z nejčistších příkladů toho druhu - "sroubek" u čp.14 v Dolanech u Klatov byl datován rokem 1807 a přes výjimečnou archaičnost dispozičního a kon- strukčního uspořádání nic nenásvědčovalo jeho případnému většímu fyzickému stáří. Zdá se, že tato modifikace konstrukce patří na dochovaných či dokumentovaných sýpkách spíše mladšímu, náročnějšímu vylepšenému podání konstrukčních variant tehdy obvyklejších. Nasvědčují tomu i rozdíly v kvalitě zpracování použitého ma- teriálu. Je to patrně například na starší dokumentaci dvou příkladů ze Slezska, na níž kvalitněji zpracovaná půlkruhově valená klenutá sýpka postrádá i archaic- ké přivrácení čelních stěn.

Půlkruhový profil roubení klenby je naproti tomu zcela obvyklý ve sloven- ských oblastech výskytu trámového klenutí. Na východním Slovensku (Šariš) pak nad ostatními modifikacemi konstrukce zcela převažuje. Praktickým potřebám zbě- nějšího provádění půlkruhové klenby však vyhovuje použití slabších profilů v hor- ní části konstrukce a překrytí vrcholu - tam, kde už není možno závěr klenby pro- vázat roubením se štífovými stěnami - slabším, deskovým materiálem.

Považujeme-li tedy prozatím půlkruhový průřez trámové valené klenby za zá- kladní, lze v různých dalších modifikacích konstrukce pozorovat dvě odlišné ten- dence. Jednak zvětvování případně horní vodorovné plošky až do té míry, že vnitř- ní prostor takto uzavřeného útvaru začíná mít charakter plochostropý, a na druhé straně přizpůsobování konstrukce tvaru střechy natolik, že horní část konstrukce vymezeného prostoru dosahuje v krajním případě trojúhelníkového průřezu. Důsled- ky jsou odlišné i pro přílehlý volný prostor pod stěchou. Jen se v prvním pří- padě stále zvěštuje a v krajní mezi se může - v případě zakrytí volných štíto- vých trojúhelníkových ploch - stát půdou, zatímco v druhém případě kompaktně utvářená bunka vypínuje tento prostor takřka beze zbytku.

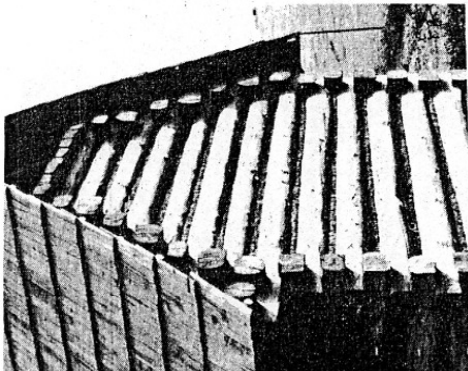
Nejobvyklejší z mladších variant konstrukce je ta, při které se na sklon střechy reaguje pouhým vodorovným posouváním trámů v roubených vazbách. Na vyspě- lejších příkladech tohoto druhu s konstrukcí z hraněných trámů se setkáváme s vě- domou reakcí na změnu sklonu stěny pootočením náběhového trámu a pokračujícím šikmým kladením v následujících vrstvách. Roubení může být v krajním případě do- vedeno až pod hřebec střechy, takže klenba má profil trojúhelníka či lomeného oblouku.

K základní charakteristice roubených sýpek s klenbou patří jejich hliněná omazávka, která chránila (a traduje se, že mnohdy skutečně uchránila) stavbu a její cenný obsah před ohněm. Prováděla se tak, že se vlnká, jílovitá hlína hnět-

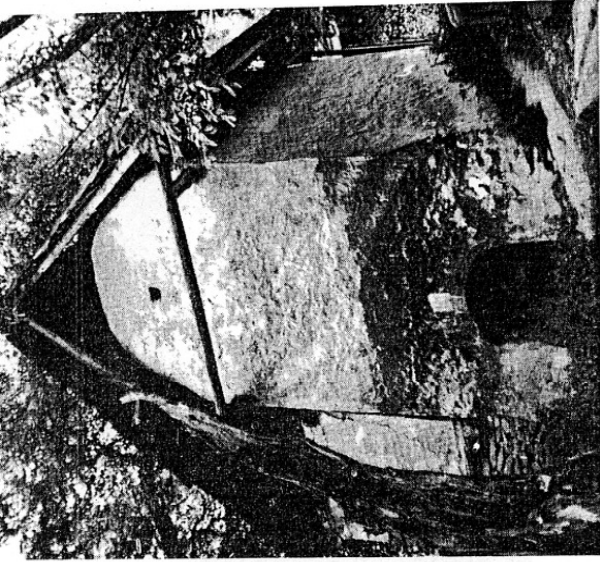

0 5m

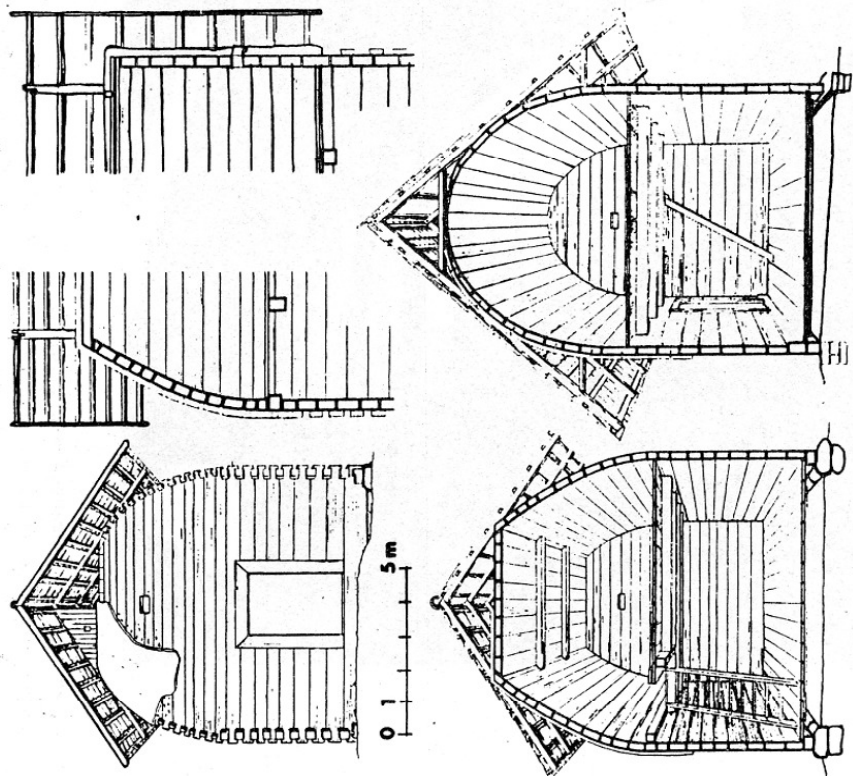
Dokumentace sýpky - "sroubku" z usedlosti čp.14 v Dolanech u Klatov. Horní komora roubené části měla valenou klenbu půlkruhového profilu, na překladech zárubně vstupních dveří bylo vyryto datování 1807

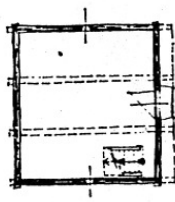
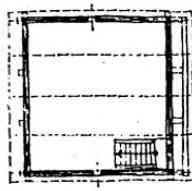
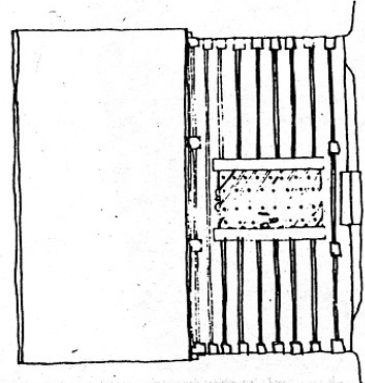
Detail jednoduchého roubeného uzavření horní sýpkové komory-rekonstrukce v oravském regionu skanzenu v Martině

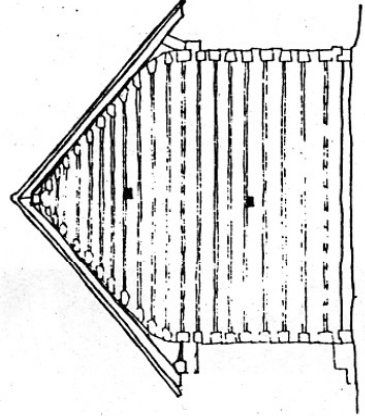
Autentický vzhled východoslovenského "sypance" v Hervartově u Bardejova. Na spodní zděné stavbě je dvoupodlažní roubená část nahoře s klenbou, v silné hliněné omázkové

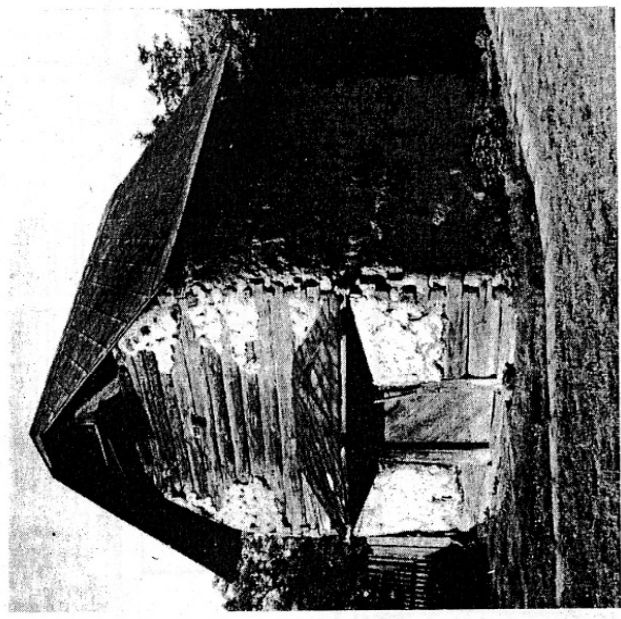
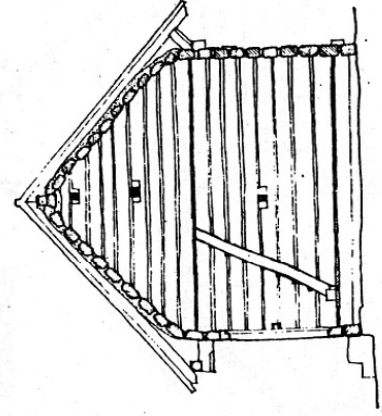
Ukázka starší dokumentace roubených klenutých sýpek z polského Slezska (H. Phleps, Holzbaukunst der Blockbau, Karlsruhe 1942, str.128)

5m

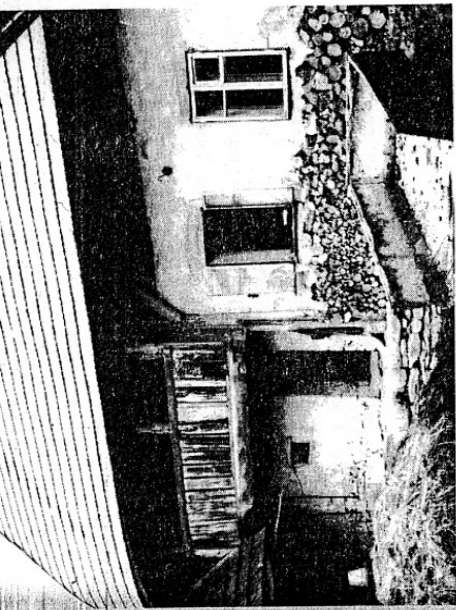

5m

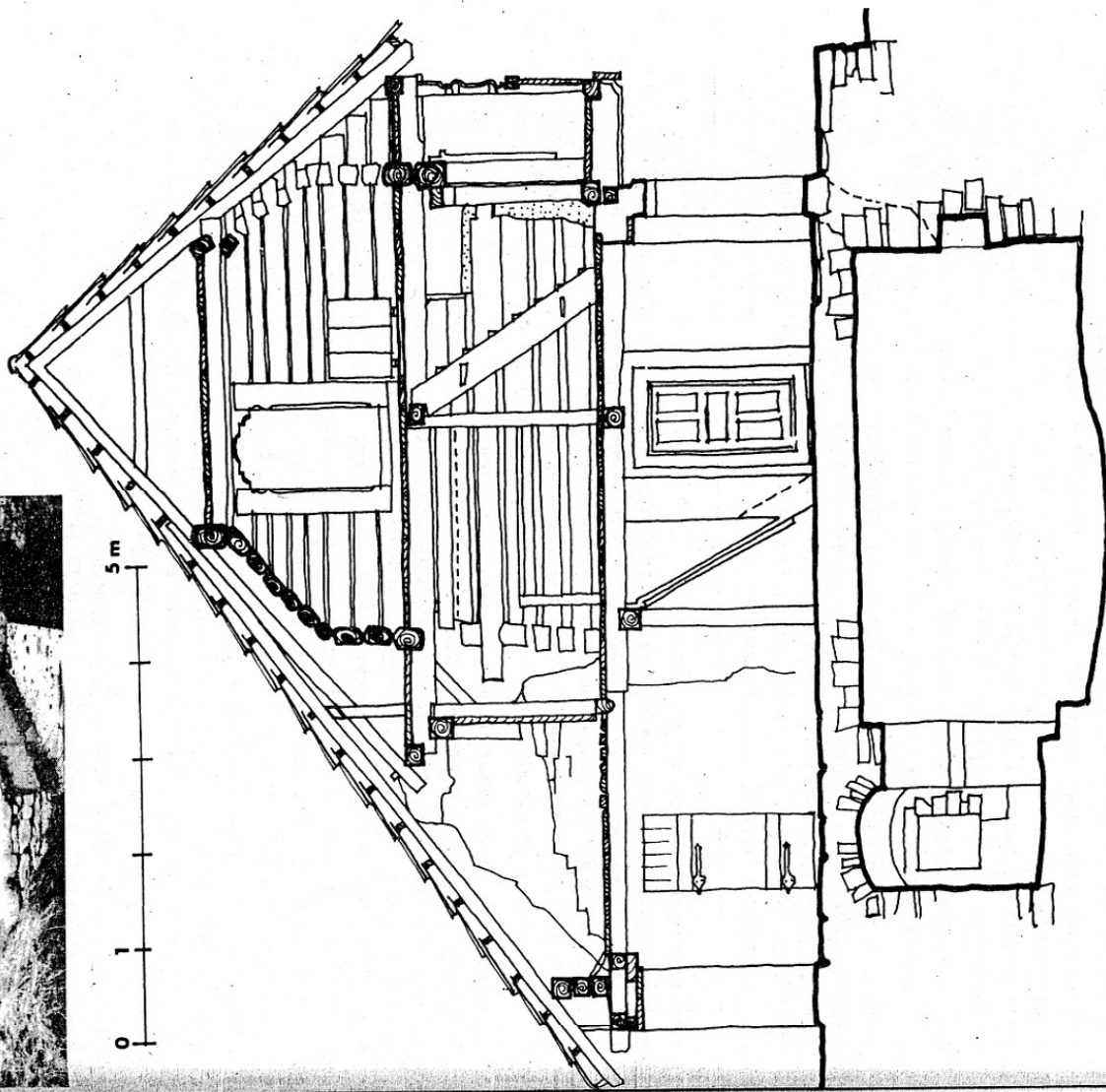

Nejběžnější varianta roubeného uzavření horního prostoru sýpky v jihozápadních Čechách-dokumentace "sroubku" v usedlosti čp.20 v Kokšíně u Klatov

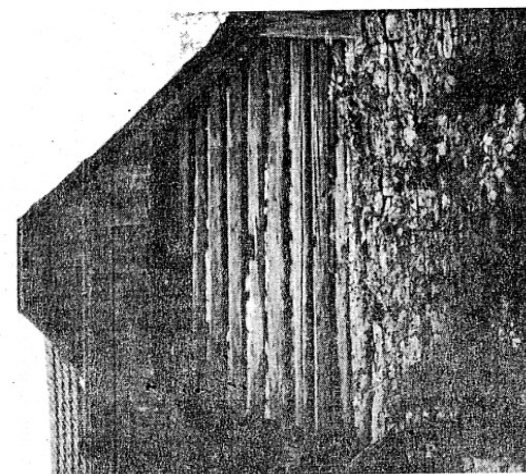
Ukázka jedné z variant vztahu poloklenutého horního podlaží roubené sýpky ("srubek") a krovu, zavěšeného na hřebenové vaznici, na severomoravském Hlučínsku (Kobetice u Opavy)

ti čp.7 v Pohore (dnes Sebranice čp.207) u Poličky. Dům má obytnou část přízemní, jenom s vysokou světnicí. Střední a zadní část domu je patrová s pavlačí, podsklepená, navíc s poloklenutými komorami, vroubenými (možná dodatečně) do krovu

Detail roubené poloklenby sýpkové komory v podstřeší domu. Pohora u Poličky čp.7, dnes Sebranice čp.207

Zadní štít domu drobné usedlosti čp.109 (?) v Čístě u Litomyšle s roubenou poloklenutou komorou, vsunutou do krovu

Roubená poloklenba horní, podkrovní komory v hospodářské budově, sdružující sýpku a kolnu. Sedmpány u Vlašimi čp.7

la na zemi šlapáním bosýma nohama. Oo husté kašovitě hmoty se postupně přidávaly plevy (ale i sláma apod.). Vzniklá stejnoměrně vazná hmota se nahazovala či nanášela na povrch stavby a nakonec byla zhruba uhlazena roztíráním rukama, namáčenými v vodě. Povrch se pak bílil vápnem. Roubené, klenuté a omazané sýpky v dolno-rakouském Burgenlandu se dokonce podle své hliněné omazávky jmenují Kitting, což je ekvivalent dále zmíněného českého názvu "lepenec". Příznačné je, že se v Burgenlandu nazývají stejně i mladší sýpky zděné, které mají v podstatě zpravidla cihlovou válenou klenbu.

Vzhledem k tomu, že hliněná omazávka tvořila takřka závaznou součást utváření stavěb s dřevěnými konstrukcemi těchto typů ve venkovském prostředí, je možno považovat za vysoce zajímavou existenci zbytků hliněné omazávky, promísené rostlinnými zbytky, která se dochovala v negativních konstrukce již zmíněné dřevěné místnosti v paláci na hradě Kašperku. Tesaři, kteří dřevěnou buňku připravili, ji tedy zedníkům k obezdění předali nepochoybně včetně hliněné omazávky. I když to mohlo mít i na hradě svůj význam - izolační, nebylo to hlavně z praktického hlediska - pokud můžeme soudit - nikterak logické. Na staveništi mohutného kamenného hradu bylo jisté k dispozici tolik vápenné malty, že by snad bylo pohodlnější užít pro těsnění a vyrovnávací vnější omazávku před obezděním buňky tento materiál. Lze tedy soudit, že opatření dřevěné buňky hliněnou omazávku byl už tehdy starý, zavedený postup, který ovšem nepochoybně neměl svůj původ v prostředí královské stavební hutě.

Na mladších klenutých sýpkách zvláště v Čechách bývá i původní omazávka víceméně symbolická a nepříliš silná. Tady také bývá nejčastěji užiti pomocných dřevěných kolíků, natičených do stěn a usnadňujících přichycení omazávky. Na protě tomu na Slovensku, kde místy do současnosti ještě živě fungující sypance zachovaly i mnohem více archaických stavebních znaků, bývá omazávka silnější, přímá a pomínající (zvláště na starší dokumentaci) spíše dřevěné konstrukce, "obezděné" hlinou. Prodloužíme-li takto uvažovaný vývojový řetězec ještě hlouběji, nemůžeme se vyhnout hypotéze, že modifikace roubené klenby by bylo možné v rámci celé konstrukce považovat i za pouhou pomocnou kostru k vytvoření hliněného (či napolíhodněného) útvaru určité formy, a zda tedy naše uvažování o roubené válené klenbě neprobírá tento útvar na základě hlediska spíše pomocného. Tomuto pohledu na podstatu věci by nasvědčovalo i to, že mnohdy bylo teprve hliněnou omazávku na dřevěné konstrukci průtezu takřka lichoběžníkového dosahováno "klenbového" završení oblíbeno, které bylo tedy zřejmě považováno za tvar finální a žádoucí.

Doprovodným znakem roubené klenby na sýpkách, souvisejícím s problémem její zární bezpečnosti, je i lehké nasazení střechy. To umožňovalo střechu s krytinou, která byla v minulosti na vesnici téměř bez výjimky spaliná, poměrně rychle strhnout. Dá se předpokládat, že hledisko protipožárního zabezpečení dřevěných konstrukcí zejména hliněnými omazávkami bylo důležitě zvláště v prostředí zástavby středověkého města, kde nebezpečí velkých požárů bylo v podstatě trvalé.

Jedním z nejarchaičtějšých znaků provádění roubené konstrukce jsou ponechaná poněkud přečnívající zhlaví trámů. Tento doprovodný znak nárožní vazby byl funkční do té doby, než se tesařské provádění srubové konstrukce zdokonalilo na tolik, že zarážku proti případnému vyjetí trámu z vazby obstaralo protisměrné sesíknění ("rybina") a později ještě složitější systémy tzv. zámků. Ve zcela ojedinělých případech se i na našich sýpkách s roubenou klenbou můžeme setkat se sou-

tě, jsou-li ještě opatřeny omazávkou - souvislý vystouplý lem kolem štítové buňky. Spíše až v rakouském Burgenlandu se můžeme na zdejším roubených sýpkách s klenbou ("Kitting") setkat s uplatněním této starobylé konstrukční zvyklosti v celém výškovém rozsahu stavby, tedy i ve spodním podlaží. Tento prvek připomíná navíc ta zobrazení ze středověkých ikonografických dokladů, kde kresebně vyznačení motivu arkády přecházelo jako svislý, ohraničující lem i do nižší úrovně nebo - lépe řečeno - už z této spodní úrovně vycházelo. Srovnání by nasvědčovalo tomu, že i ve středověkých městech se vyskytovaly stavby, jejichž základem byla vícepodlažní roubená konstrukce, završená trámovým klenutím.

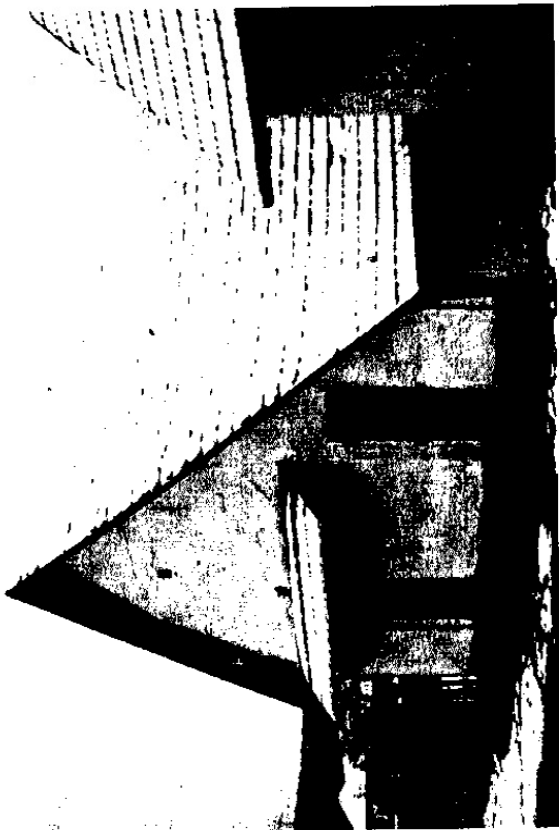
Tento s konstrukcí buňky spjatý vystupující útvar také poněkud připomíná arkádu, v níž byla zapuštěna trámová čela některých roubených buněk jinak zřejmých zděných městských domů na středověkých miniaturách. Spojitost obou podobných útvarů může být v tom, že jak při současně stavbě, tak při dodatečném zapojení roubené místnosti do zděné stavby by bylo logické chránit obezdívkou alespoň čela roubených vazeb na obvodu dřevěné buňky.

Koexistenci roubeného jádra (zpravidla obytné místnosti) s obezděním můžeme také studovat na srovnávacím materiálu z naší vesnice. Setkáme se přitom opět právě s těmi znaky, které známe z materiálu středověkého. Okna resp. špalety ve zděné vnější vrstvě před okny v roubení bývají šikmé, rozvěšené ven. Důvodem je samozřejmě usnadnění přístupu světla přes tloušťku složené stěny. Šlepar arkáda ve zdivu před celým roubeným čelem místnosti měla vlastně též účel, a navíc při bližší světlé jádru místnosti najednou, a ne pracovním vyzdívaním tří či pěti špaletových útvarů před jednotlivými otvory. V případě zvlášť silných vnějších zděných stěn (např. v některých palácích hradů) nezbylo než využít oba resp. všechny tři způsoby usnadnění přístupu světla najednou - kromě zasunutí místnosti do zdiva a zevnitř i celkové zesílení zdiva pod vylehčovacím obloukem zvenčí a ještě šikmé špalety před všemi otvory ve zbyvajících tloušťce zdi.

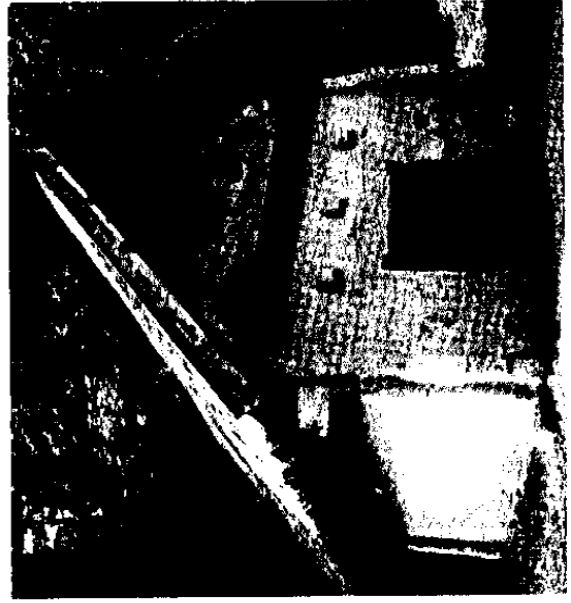
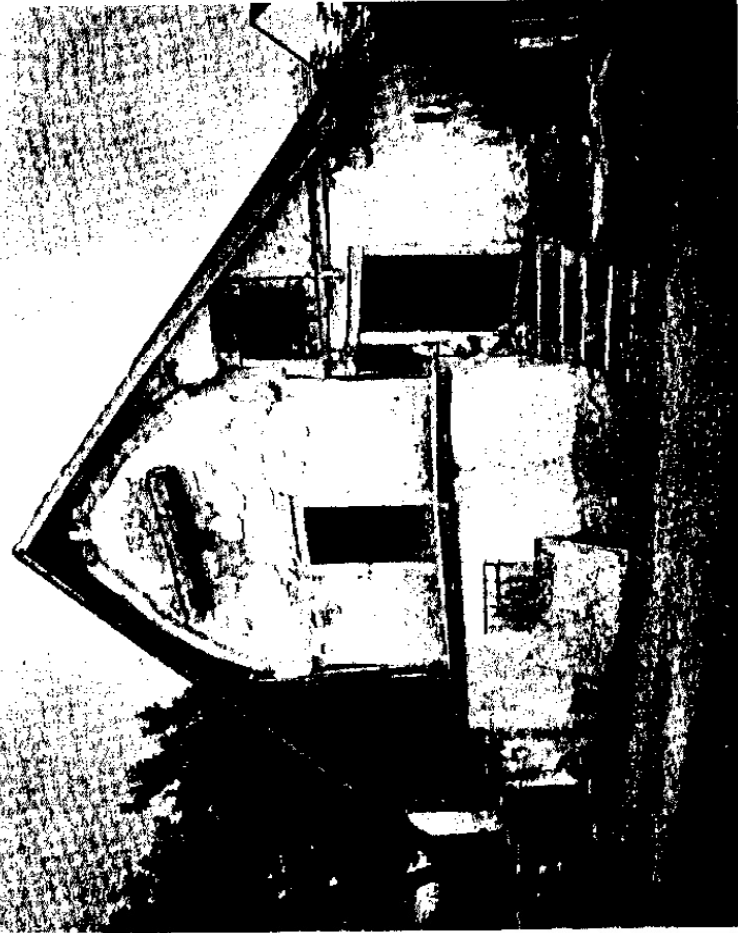
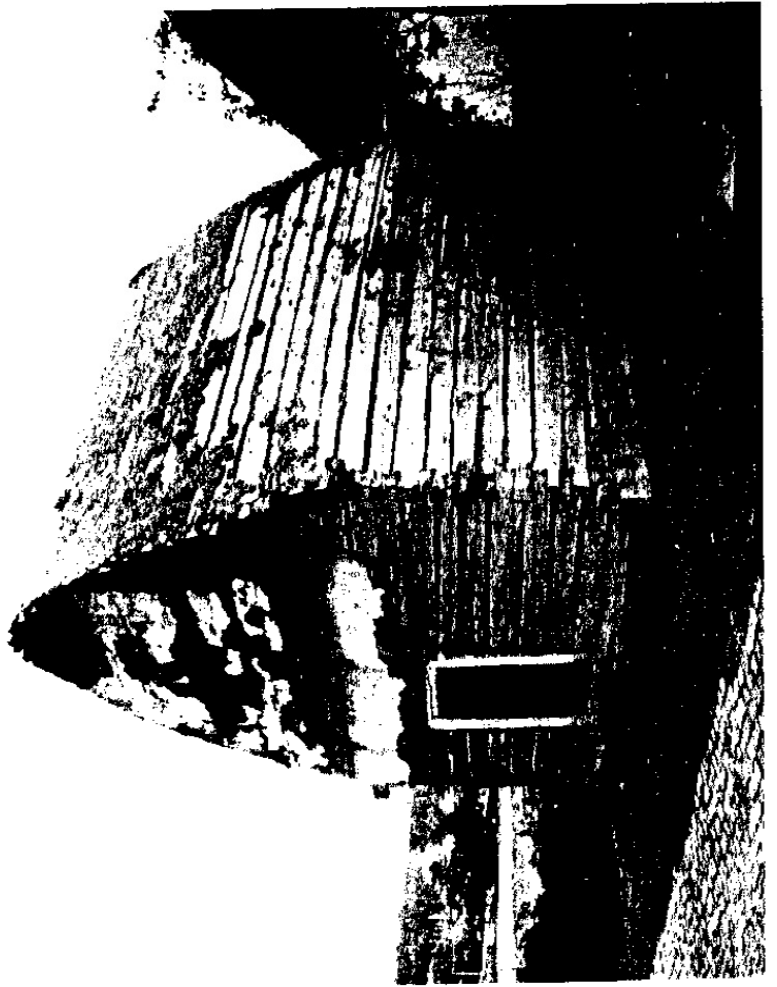
Půlkruhové či segmentové završení arkády bylo logické a vhodné nejen jako nejpolynalejší opis seskupení otvorů, ale i z hlediska nejjednoduššího provedení klenutého oblouku. Se zcela identickým zabezpečením zesíleného zdiva před okny se můžeme na vesnických domech setkat jak při ojedinělých případech dodatečného obezdění starší roubené stavby, tak v situacích, kdy bylo nutné stěnu s okny provést z nějakého důvodu zvlášť silnou.

Při popisu středověkých vyobrazení byl u staveb s posledním podlažím, přečnívajícím nad podélnou a někdy také štítovou stěnu domu, vysloven předpoklad, že konstrukce těchto prostor mohla být (také vzhledem k výskytu shodných doprovodných znaků) přinejmenším blízká roubenému klenutí. Oprávněnost tohoto názoru je opět možné doložit na mladším vesnickém srovnávacím materiálu.

Dřevem klenuté sýpky s tímto vysunutím posledního podlaží se vyskytují především v severnějších částech oblasti výskytu drevohliněného klenutí v jihozápadních Čechách. V této okrajové oblasti bývá také častěji horní podlaží v krovu nad roubeným přízemkem z méně kompaktní konstrukce, kterou můžeme označit za hráděnou, protože zpravidla sestává z trámkové kostry a lenčích výplní. Původně byly i všechny tyto sýpky omazané, takže se nepochybně od plně roubených nelišily. Lze soudit, že tu jde - podobně jako všude tam, kde se hráděná konstrukce vysky-

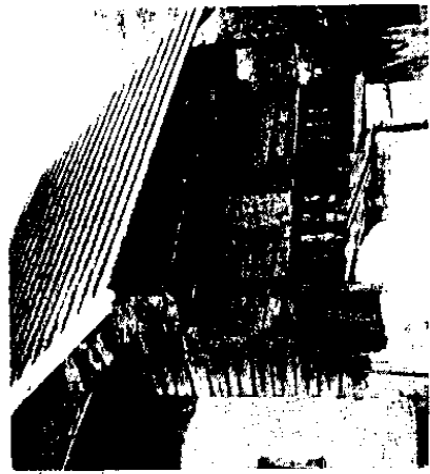
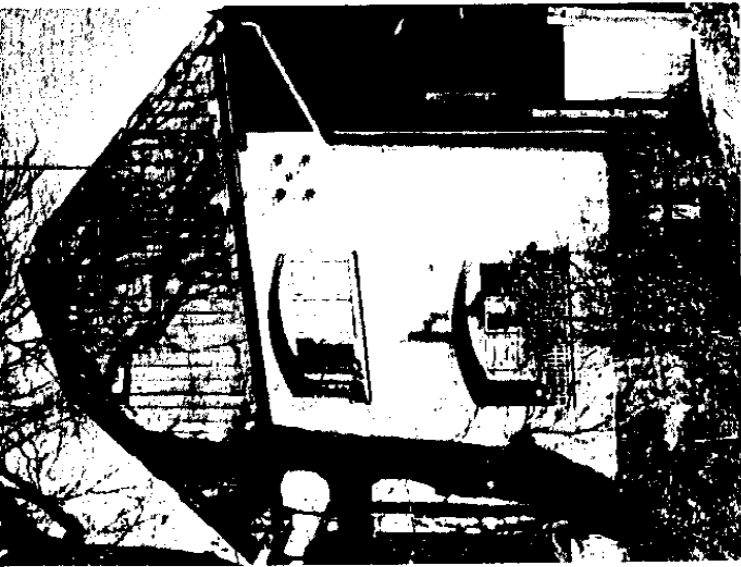

Konfrontace staršího a "svlečeného" stavu roubené a klenuté třípodlažní sýpky. Petrovice (u Měčina) na Klatovsku, usedlost čp.7

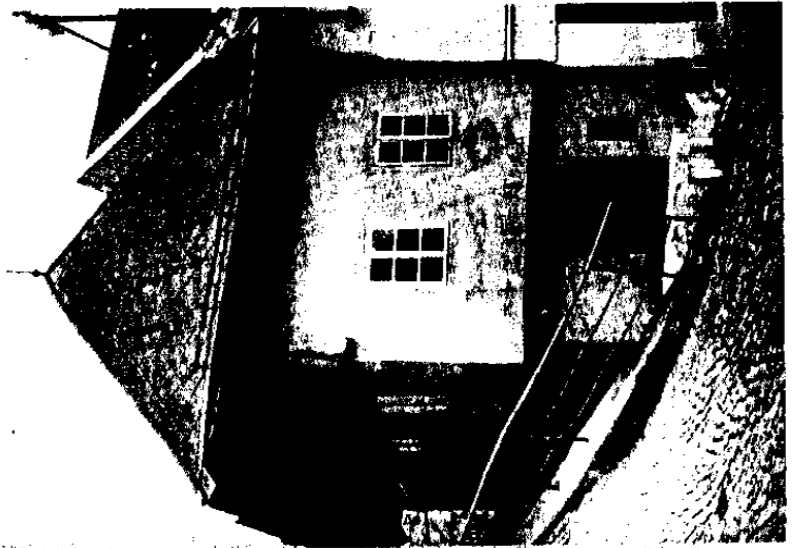
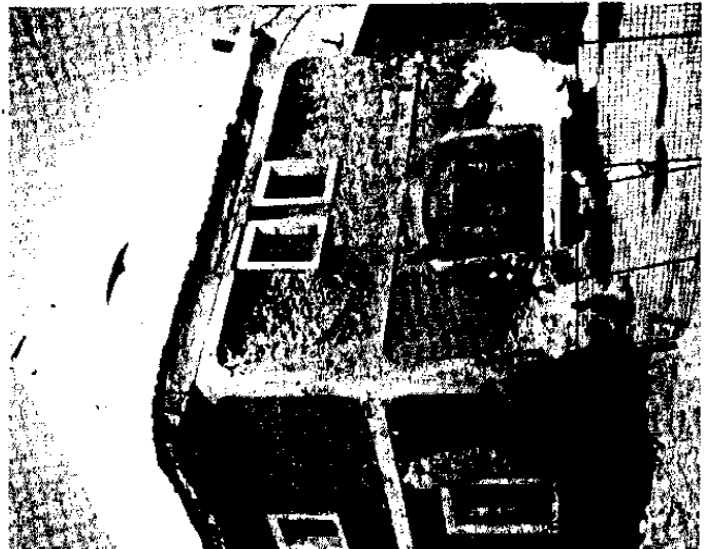
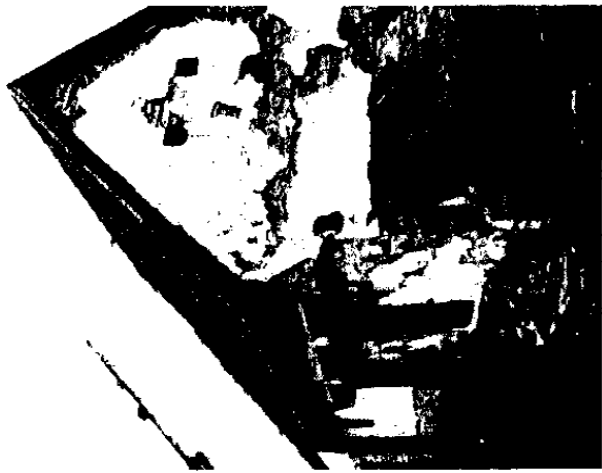
Příklady roubených klenutých sýpek s přesahy zhlavi trásmů v roubených vazbách, které vytvářejí na obvodu konstrukce charakteristický lem, zvýrazněný ještě vrstvou hliněné omáčky. Nahoře Petrovice (u Měčina) na Klatovsku čp.6, dole sýpka ("Kitting") z Burgenlandu v celorakouském skanzenu ve Stübingu u Štýrského Hradce (Graz)

Při dodatečném obezdívání starší roubené stavby (příklad z Mladobolesavska) byl při stejnym způsobem, jako na středověkých hradech: klenutými slepými arkádami s ven rozvěšenými špaletami. Na spodním obrázku je ukázka téhož řešení použitého v případě zřejmě dodatečného opěrákového zesílení čelní stěny domu (Praha 5-Stožbůlky, dům usedlosti čp.11)

Ukázky západočeských roubených sypek s bočním přesahem horního, klenutého prostoru

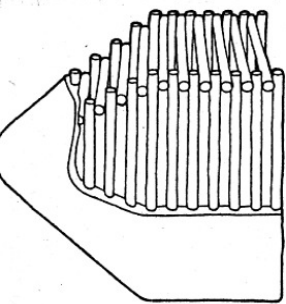
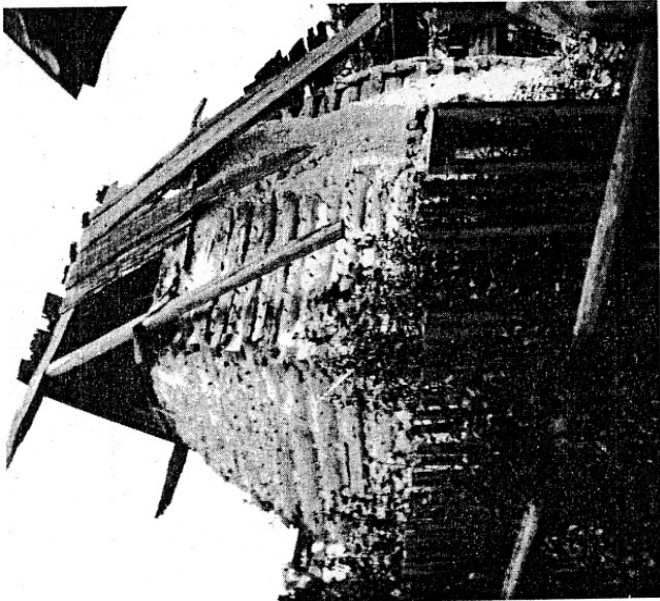
Dům čp.11 ve Vimpecku s roubenou světnicí v hliněné omázevce, která je plynule napojena na omítku zděného, ustupujícího suterénu

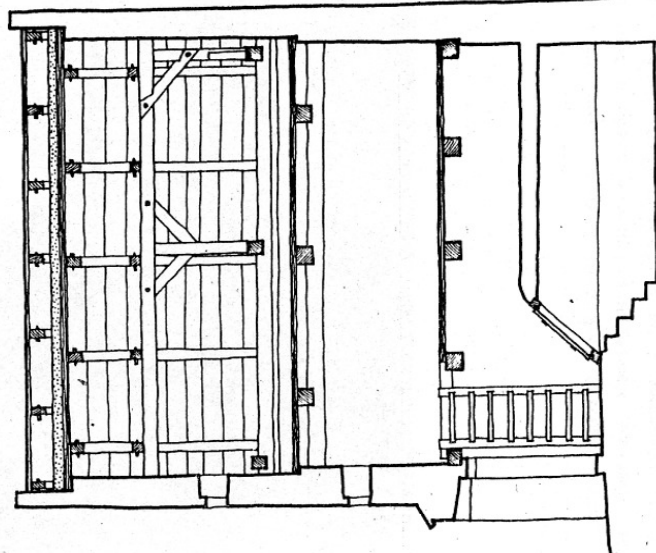
Špaletové ostění před oknem ve vnitřní, původně či dodatečně obezděné roubené stěně středověké chalupy (Břeštany u Slaného čp.5)

Dům z historického jádra Českých Budějovic, jehož charakteristické znaky by mohly být odrazem někdejší dřevěné a případně i klenuté výstavby obytné části: čelní stěna patra je vynesena konzolovým motivem, střecha dosedá přímo na uprostřed zvýšenou stěnu

Roubená konstrukce, uzavřená do tvaru klášterní klenby - nahore kresebná rekonstrukce podle Vitruviaova popisu, vlevo "sypanec" v Letartově u Bardejova, zbavený střechy i hliněné omávkou

Řezy třípodlažní zděnou sýpkou v usedlosti čp.11 ve Velké Turné u Strakonice. Konstrukci lepenice v podkrovní nese vaznice pod hambalky, zapuštěná do štítů a vzeptěná sloupky na vazných trámech

více či méně sledují tvar střechy. Konce trámů bývají zapuštěny přímo do čelních zdí sýpky resp. usazeny do ústupků, které byly v horních částech vnitřních stran těchto štítů pro usazení trámů připraveny. Tento způsob by mohl naznačovat další možnou funkci slepých arkád v průčelích středověkých městských domů: konce trámů klenuté místnosti za nimi se mohly ukládat přímo na jejich vnitřní horní okraj, a čelní stěna místnosti mohla být tudíž stavebně nezávislá jak na trámové klenbě, tak na zděné čelní stěně domu. Zánik takové výplně by zanechal na průčelí stejné málo stop, jako zánik dřevěné stěny místnosti, umístěné až za arkádu. Právě taková absence stop po výplních arkád v průčelí středověkých obytných staveb vedla k nesprávným výkladům i rekonstrukcím, při nichž byly arkády ponechány volné, jako balkóny resp. lodžie (Karlštejn, Tábor).

Stejně jako u roubených kleneb bývá i konstrukce lepenice nezávislá na konstrukci krovu resp. střechy, která bývá nad lepenicem nasazena volně, s větší či menší mezerou. Specifickou "výhodou", která umožňuje podrobnější studium těchto konstrukcí, je častý tristiňní stav historických vesnických staveb, ve kterých se lepenice užívaly a dochovály.

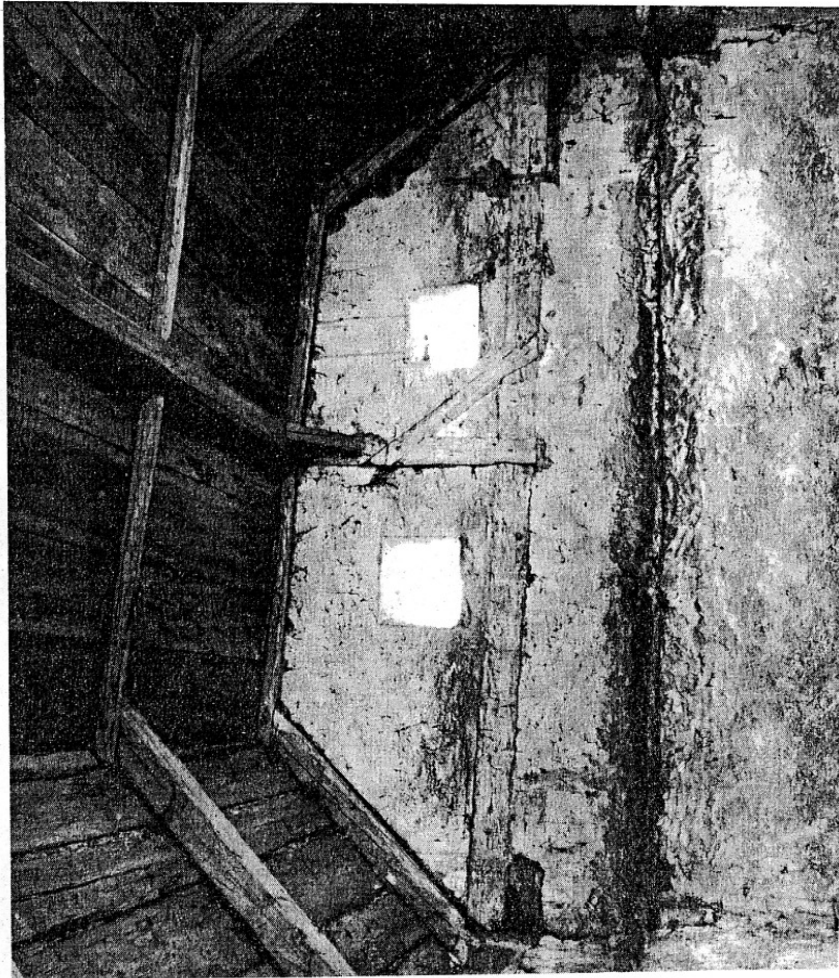
Notorickým původním znakem existence lepenice v podstřeší sýpek jsou nám už dobře známé trojúhelníkové nebo i složitější sestavy větracích otvorů. Okénka jsou navenek malá, nejčastěji téměř štěrbinového charakteru. Kruhový tvar mívají někdy otvory horní. Špalety otvorů bývají rozvedené dovnitř, jejich niky jsou zpravidla přeložené dřevěnými či kamennými deskami. Se sestavou otvorů systému 3-2 je možné se setkat vzácně tam, kde byla komora s lepenicem umístěna nikoli v nízké sýpce, ale v širším krovu nad obytnou částí domu.

Kamenné a bílené sýpky, vybavené různými modifikacemi trámových kleneb či lepenic a opatřené tudíž příslušnými seskupeními otvorů ve štítech, dosahují zvláště na Horažďovicích velice účinného výtvarného výrazu. Jejich prosté trojúhelníkové štíty s charakteristickými sestavami štěrbinových otvorů jsou některým z uvděných středověkých zobrazení podobná skoro sugestivně.

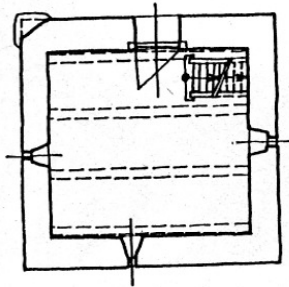
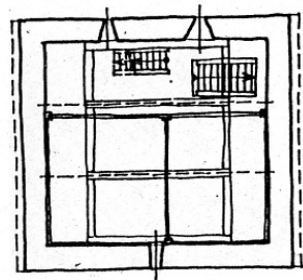
Poměrně vzácné bývá přísvětlení horního lepenicového podlaží sýpky boční stěnou. Okénka v těchto případech bývají - vzhledem k nízkým svislým stěnám horního prostoru - poměrně nízko nad podlahou a přitom zvenčí při samém okraji střechy, což připomíná některá vyobrazení zřejmě podobně vybavených městských domů na středověkých miniaturách.

Vývojovým následovníkem lepenic v horních podlažích zděných sýpek byly zděné klenby, zpravidla opět vysunutě do krovu. Tento postup může nepřímo dokládat, co asi bylo "cílem hry" při konstruování ať roubených kleneb či lepenic: kompaktní, nehořlavý a tudíž bezpečný stavební útvar. V této souvislosti je mimotádne zajímaný název sklep, který se užívá pro sýpky v široké oblasti jižních a jihozápadních Čech. Jsou to objekty kamenné, většinou nepodsklepené, s trámovým stropem nad přízemím a v horní komoře s lepenicem či jinou variantou dřevohlíněné klenby. Pro vysvětlení se musíme vrátit až do středověké češtiny, v níž slovo sklep označovalo klenbu a rozuměl se jím současně i klenutý prostor, dobře chráněný zejména proti požáru a užívaný tudíž zvláště jako úložný pro cennější věci. Límito názvem se tehdy ještě neoznačovaly (jako dnes) prostory výhradně podzemní - těm se tehdy říkalo pivnice a mívaly častěji jen rovné trámové stropy. Z toho vyplývá, že jihočeský název pro tyto sýpky je středověkého původu, že tudíž takové objekty už

ve středověku a zřejmě i na vesnici existovaly a byly považovány za pevné, ohni-
vzdorné úkryty. Na těchto vlastnostech se bezpochyby výrazně podílely i dřevohlí-
něné klenby, protože bez nich by se na běžné vesnické sýpky, kryté spalnou doš-
kovou krytinou, nemohl středověký název sklep přenést.

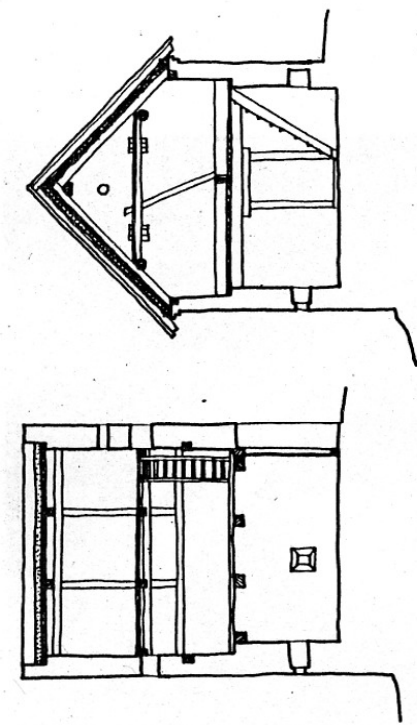

Prostor sýpkové podkrovní komory, vydělený v úrovni hambalků z prostoru, chráněné-
ho lepenecem. Konstrukce lepence sleduje tvar střechy a je založena na trámovém
věnci, vezděném i do štítových stěn. Věmec, lepenec a střecha začínaly asi 1 m nad
stropem přízemí, který je v tomto případě vyřezán. Pláštovice čp.3 u Českých Budě-
jovic

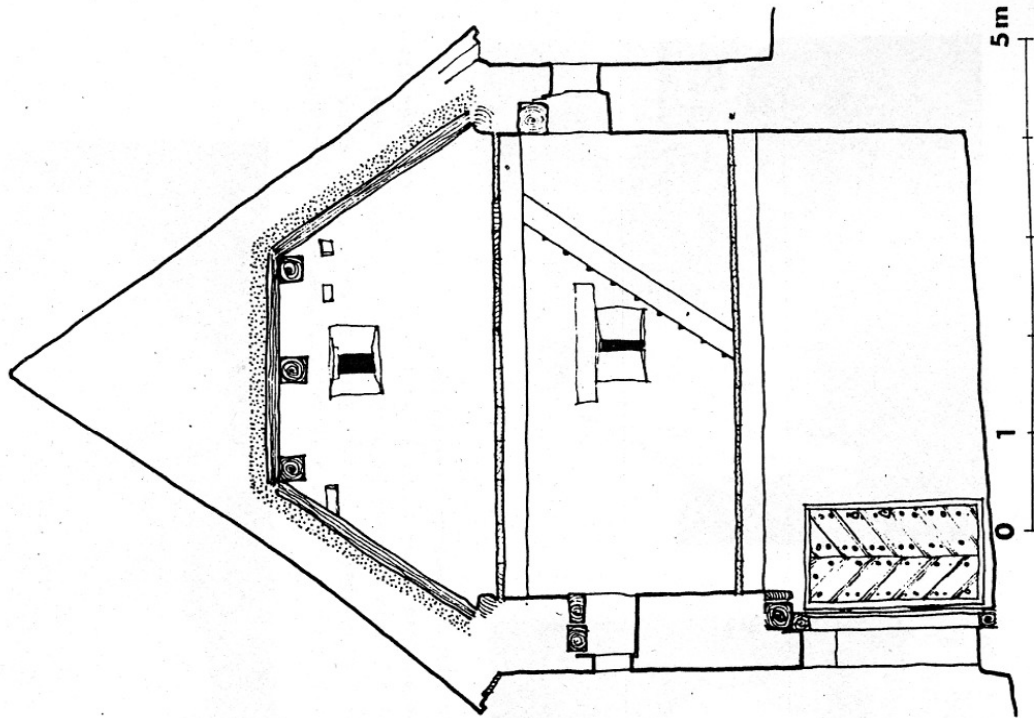

Nahoře dokumentace tří-
podlažní zděné sýpky
v Třebomyslicích čp.41
u Horažovic. Konstruk-
ci lepence podírají
při krajích hambalků a
pod stykem krokví vaz-
nice, zapuštěné do zdi-
va štítů. Ve štítu nad
vstupem je datování 1776

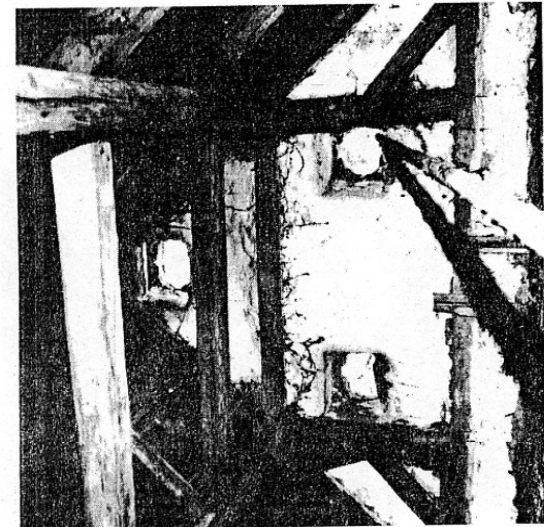
Příčný řez sýpkou ve
Strunkovicích čp.18
u Volyně. Zděná tří -
podlažní sýpka, umístě-
ná ve svahu, je snad už
ze 17.století. Nad hli-
něnou izolací lepenec
je prostor, přístupný
jen shora, při sejmutí
krytiny

0 5m

0 1 5m

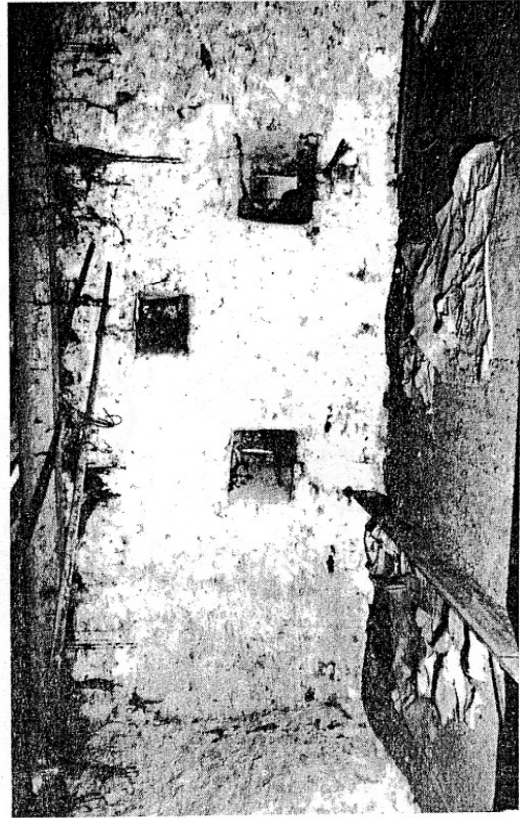
Příklad konstrukce lepence ze západních Čech, blízké mladším typům krovů se dvěma stojatými stolicemi pod hambaiky. Větrací otvory ve štítu mají sestavu 2-1

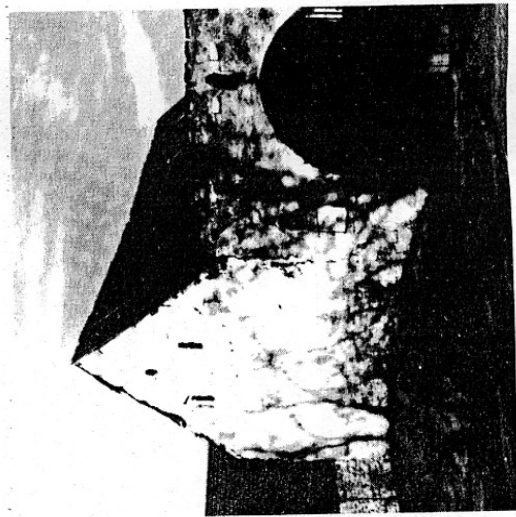
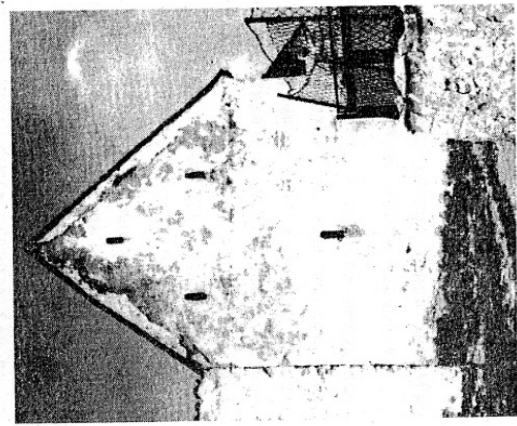
Nejobvyklejší skladba bednění pod hliněnou izolací lepence je zachycena na snímku ze sýpky ve Švejcarově Lhotě u Strakoníc

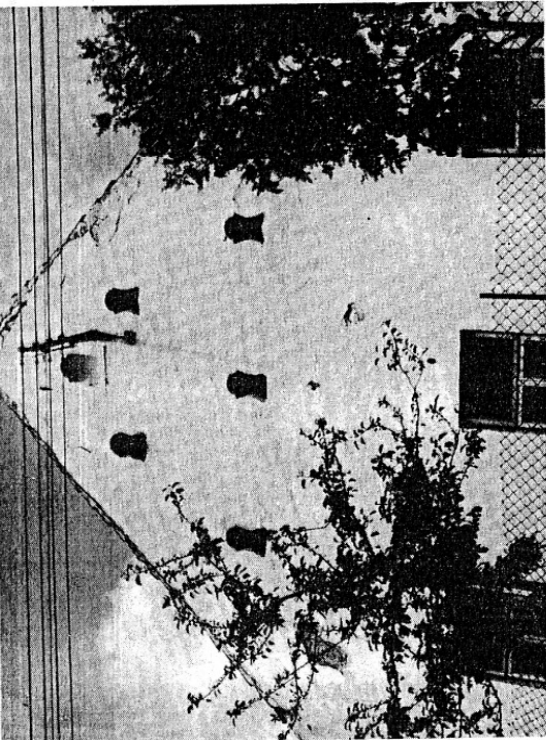

Svojišice u Sušice čp.15, vnitřek horní komory v sýpce, zabezpečené dřevohliněnou izolační konstrukcí s trámkami, uloženými na ústupky zdíva štítů. V čelní stěně je trojice otvorů systému 2-1, s horním otvorem kruhovým (pohled na sýpku z návsi je vpravo dole). Vlevo dole je štítová stěna zděné sýpky z Čechelovic se sestavou štěrbinových průduchů, nejtypičtější pro oblast Horažďovicka

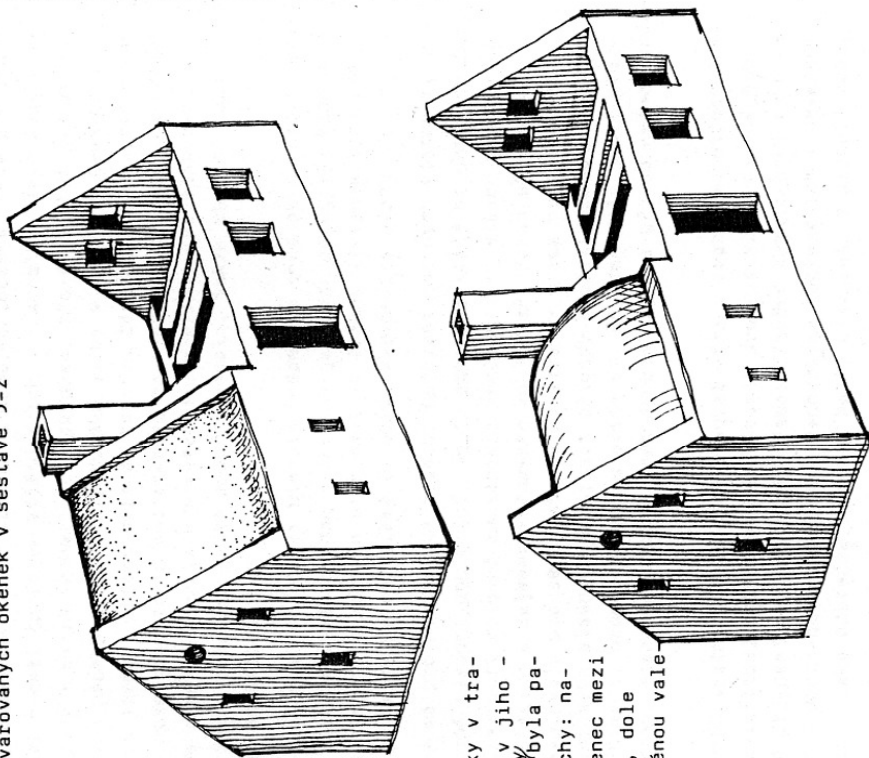

V jihozápadních Čechách je možné se v sýpkách setkat i s plochostropými prostory, v jejichž stěnách jsou větrací otvory ve dvourstvých sestavách (Želvíce u Nepomuku čp.10)

V domě čp.12 v Čečelovicích u Horažďovic byla při přestavbě roku 1835 vybudována lepenecem krytá sýpka v podkroví, která se ve štítu projevuje pěticí kasulově tvarovaných okének v sestavě 3-2

Ochrana podkrovní sýpky v tradičním vesnickém domě v jihozápadních Čechách, jak byla patrná bez krovu a střechy: nahore dřevohlinitý lepenec mezi dvojicí zděných štítů, dole mladší varianta se zděnou valnou klenbou

Konstruktivní podobnosti roubených kleneb ve středověkých obytných budovách a mladších stavbách vesnických jsou natolik výrazné, že podněcují i k vysvětlení zatím nepřilíživě jasněho funkčního pozadí tohoto jevu pomocí vesnického materiálu. Již zmiňovanou konzervativní schopnost vesnických staveb je totiž možné vyzkoušet nejen u konstrukcí staveb hospodářských, ale také u fungování staveb a prostorů obytných. Ideální možnosti k tomu poskytuje především srovnávací studium na širším území střední Evropy, kde se zejména díky odlišným podmínkám ekonomického vývoje v některých oblastech dochovaly do mladší doby starobylé způsoby fungování obytných místností, jinde už překonané a zaniklé. Tyto jevy studuje už řadu desetiletí etnografie, která pracovala nejen modely regionálního vývoje obytných místností, ale přispěla zejména tam, kde v nové době hrozil rychlý zánik zvlášť starobylých jevů, k jejich zachování a prezentaci v muzeích lidové architektury v přírodě - skanzenech.

Vodítkem pro interpretaci středověkých nálezu mohou být i mezi etnografy vcelku běžné vědomosti o vývoji vesnické obytné místnosti na našem území. Její běžně dochovaná, recentní podoba se nazývá světnice a historicky není příliš stará - v Čechách se plně ustálila až po třicetileté válce. Vyznačuje se čistým provozem topného zařízení, jehož obsluha i odvod kouře byly už mimo obytnou místnost - v síni. Ve světnici byla tedy topná tělesa (pec, kamna - a to buď jednotlivě nebo v kombinaci) umístěna, ale projevoval se tu jenom jejich vytápěcí účinek.

Starší, středověká epocha vývoje topné místnosti je od mladší světnice výrazně odlišná. Základním topným zařízením byla pec s ohništěm před svým ústím, která byla v obytné místnosti nejen umístěná, ale odtud i obsluhovaná. Do prostoru místnosti tedy unikal i kouř a na tuto skutečnost musela místnost svým stavebním uspořádáním reagovat tak, aby život v ní byl co možná snesitelný. Obytná místnost tohoto typu se nazývala jizba, v etnografickém rozlišení dymná nebo polodymná podle toho, zda součástí topeniště nebylo vůbec žádné zařízení pro odvod dýmu a nebo tu byl alespoň krátký dymník, který nad topeništěm zachycený kouř odváděl alespoň nad strop, do prostoru krovu. Tyto starší stupně topného zařízení ve venkovské obytné místnosti se dochovaly do mladší doby ve východnějších částech našeho území; už na Moravě jsou rozsáhlá území, kde název "světnice" do současnosti nestačil převládnout a obytné místnosti se říkalo jizba až do nové doby.

Nejinstruktivnější srovnávací materiál pro zcela dymné jizby poskytují ně které oblasti v Alpách, zejména Štýrsko a Korutany, kde k zakonzervování starobylých zvyklostí ve stavbě a fungování domů přispělo i určité "odříznutí" původního slovanského obyvatelstva po převládnutí německých obyvatel v okolních nižších částech území. Mohutné pece s ohništi ve zdejších jizbách mají nad sebou jenom hlínou omazané lapače jisker a kouř se rozptyluje volně po místnosti, pochopitelně zejména v její horní části, která je tmavá, zčernalá sazemí a dentem.

K odvodu kouře tu slouží výhradně otvory ve stěnách, a to nikoli v jejich nejvyšší části. Horní část prostoru (v podstatě až polovina výšky, která je značná, až kolem 4 m) sloužila jenom ke shromažďování a uklidňování kouře. Ten postupně horní část prostoru naplnil a jeho spodní hladina se snižovala, jak shora přibýval "čerstvý" teplejší dým, stoupaající z topeniště. Otvory pro odvětrání dýmu byly jednak ve vnějších stěnách, a to nad okny, a také ve stěně k síni, zpravidla nad

vestupními dveřmi. Otvory nad okny, nazývané tamnějším obyvatelstvem i odbornou literaturou příznačně "Rauchfenster" tvoří spolu s okny právě nám dobře známé sestavy typů 2-1, 3-2 i složitější. Jakmile dosáhla klesající spodní hranice zakouřené zóny úrovně některého z připravených větracích otvorů, začal kouř tímto otvorem nebo otvory "odtéká" mimo místnost a na výškovém předělu mezi okny a větracími otvory se ustálilo rozhraní spodní čisté a horní zakouřené zóny. Výška tohoto rozhraní byla volena tak, aby umožnila pobyt stojícím nebo alespoň sedícím osobám, tedy 1,5-2 m.

Dochované venkovské alpské dymné jízby, jejichž fyzické stáří sahá někdy až do 16. století, jsou vsměs plochostropé, ale různé varianty roubených kleneb se v těchto i okolních oblastech používaly na stavbách hospodářských. Vazba roubené klenby staršího typu a vesnické jízby je ale i zde zřejmě pravděpodobná, jak například půvabně naznačuje roubené klenutý dřevařský útulek ze Štýrska ve skanzenu u Grazu, kde se klenba ve vrcholu vlnkovitě zvedá kvůli umístění větracího otvoru. Provázanost tradice jízby i do vyšších vrstev zdejší středověké společnosti naznačují již zmíněná charakteristická seskupení otvorů i na zdejších hradech.

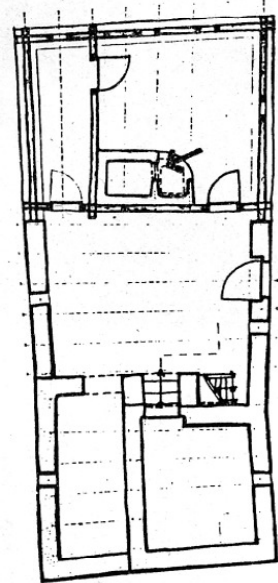
Vztah mezi vysokou starobylou obytnou místností typu jízby a roubenou klenbou byl patrný i na některých zřejmě mimořádně starých objektech u nás. Jako nesmírně vzácná dokumentace poloklenuté roubené jízby s okny systému 2-1 v čelní stěně se dochovala kresba někdejšího domu čp.2 v Sezemčicích u Mnichova Hradiště. Výrazně sešikmené horní úseky roubených stěn měla nedávno zbořená velká a vysoká obytná místnost někdejší rychty čp.15 ve Vítějovicích u Prachatic. Tyto úseky byly zabezpečeny a provázány s okolní konstrukcí způsobem, těsně blízkým již zmíněnému podepření klenbových náběhů roubené středověké jízby v čp.401 v Českých Budějovicích: podpíraly je tráčky, opívané dole do horních částí svislých stěn a na hoře podpírající konce hraněného trámu pod středem povalového stropu. O existenci a důležitosti větracího okna jako dokladu mimořádného stáří takové místnosti se v době její poměrně nedávné demolice ještě mnoho nevědělo, takže zboření domu z tohoto hlediska nikdo nesledoval.

Jako pozůstatek návaznosti na starší klenuté řešení se snad dá považovat skutečnost, že základním starším typem stropu v Čechách je strop povalový, kladený podélně, tedy ve směru hřebene a bočních stěn domu. V řešení návaznosti tohoto stropu a bočních stěn je často patrný šikmý či oblý, klenbovitý náběh.

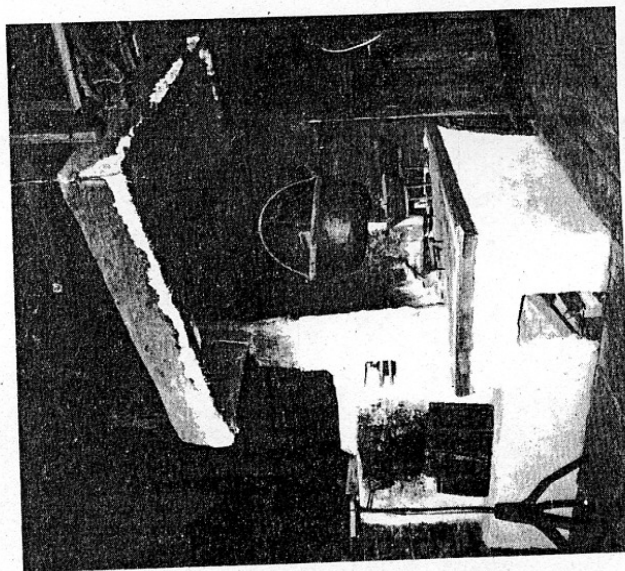
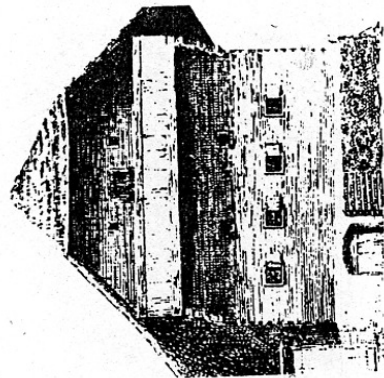
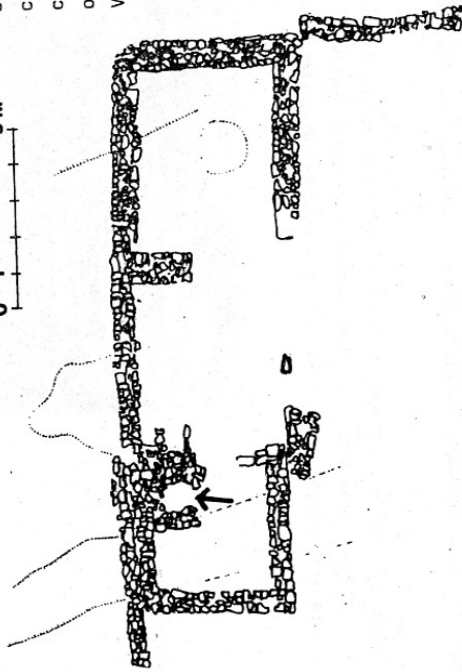
Roubená konstrukce má pro historické způsoby budování obytných místností zejména ve střední Evropě výsadní postavení. Je to patrně zvláště na okrajích toho území, kde byla v minulosti roubená konstrukce základní pro stavbu vesnických (a do značné míry i městských a zejména maloměstských) domů. Pokud už v těchto okrajových územích převažovala pro celou stavbu konstrukce třeba hrázďená nebo zděná, můžeme na historických stavbách pozorovat případy použití roubené obytné místnosti alespoň pro hlavní, otopnou obytnou místnost. Důvodem byly jistě především vlastní tepelné, snaha po dosažení pohody pro obývání při co nejvyšší spotřebě topiva.

Hlavní otopná obytná místnost byla zřejmě považována v organizmu středověkého domu za mimořádně důležitou, což se mnohdy výrazně projevovalo i na vnějším utváření domu. Výrazné příznání její odlišné, třeba dřevěné konstrukce, nebo méně výrazný konstrukční doprovod, patrný na středověkých zobrazeních i nálezech, má opticky podobný účinek jako částečné vysunutí hmoty místnosti z průčelí domu.

s dynnými jizbami: nahoře interpretace odkryvu jednoho z domů ve vesnici Pfaffenschlag u Slavonic, zaniklé v 1. polovině 15. století, dole půdorys jednoho z domů ve vesnici Svídna u Slaného, opuštěné postupně v 15.-16. století. Pece byly v obou případech obráceny do jizeb, v Pfaffenschlagu bylo ještě před pecí ohniště. Podle dokumentace V. Nekudy a Z. Smetánky

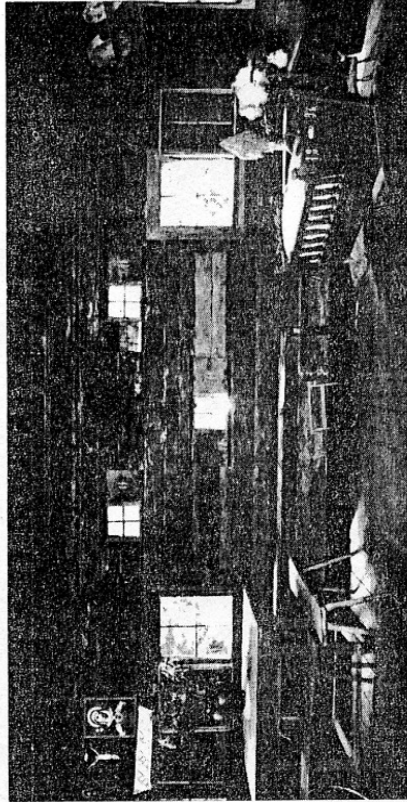
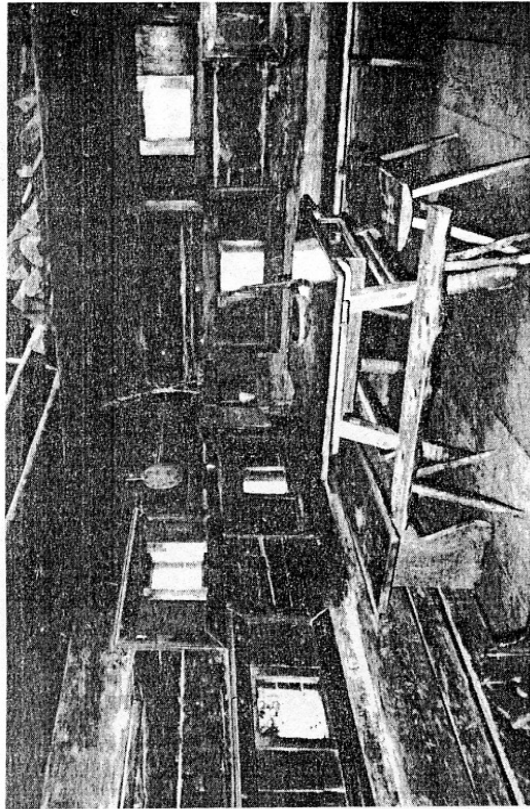

0 1 5 m

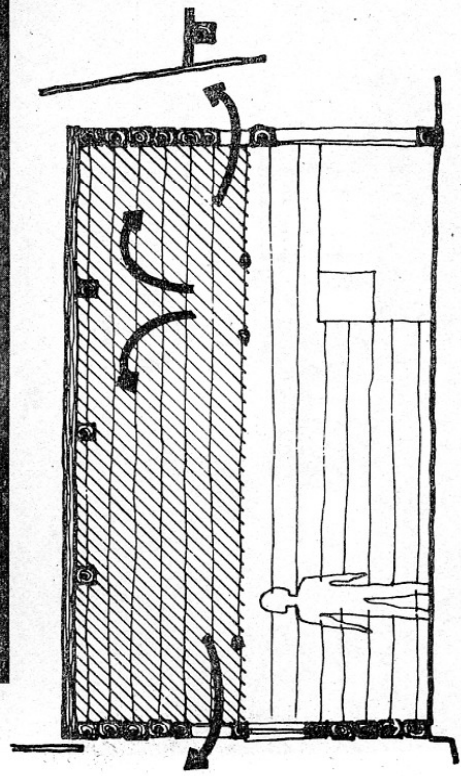
Starší dokumentace velkého roubené alpského domu s dymnou jízbou (v čelní stěně otvory systému 4-2) a topeniště alpské dymné jízby s pecí, ohništěm a lapačem jisker v korutanském skanzenu v Maria Saal

Vnitřky alpských dymných jízeb z rakouských skanzenů, s horními

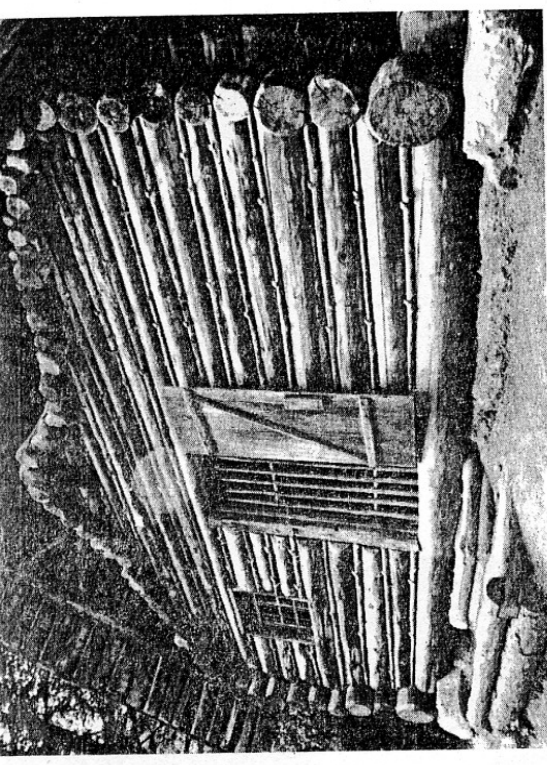

větracími okny

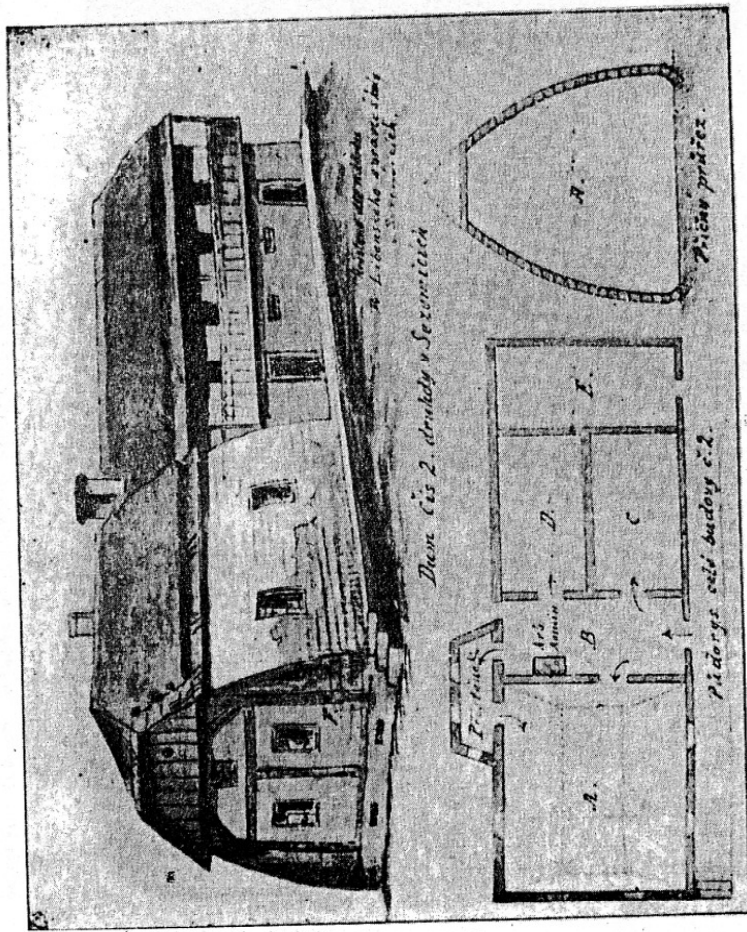
Schema odvodu kouře z alpské dymné jízby: větracími okny (Rauchfenster) a otvorem nad dveřmi, kde bývá i dymník, odvádějí kouř do podstřeší

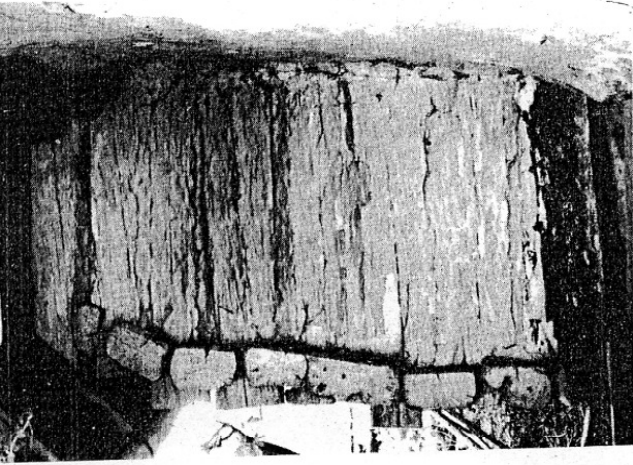
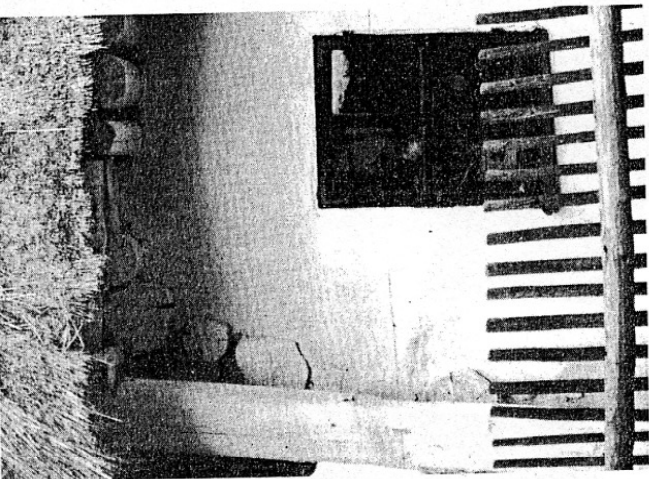
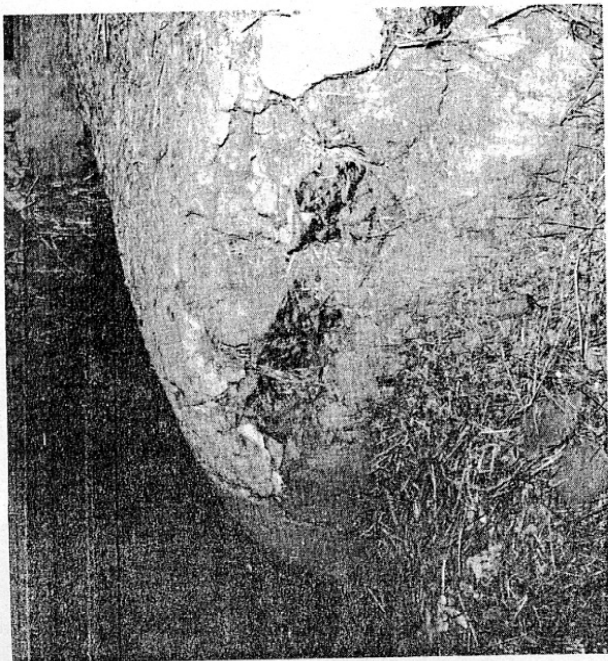
Sezonní jízba dřevařských dělníků z Mixnitz, přemístěná do skanzenu ve Stübingu u Štýrského Hradce, s dymným otvorem ve vrcholu čelní stěny

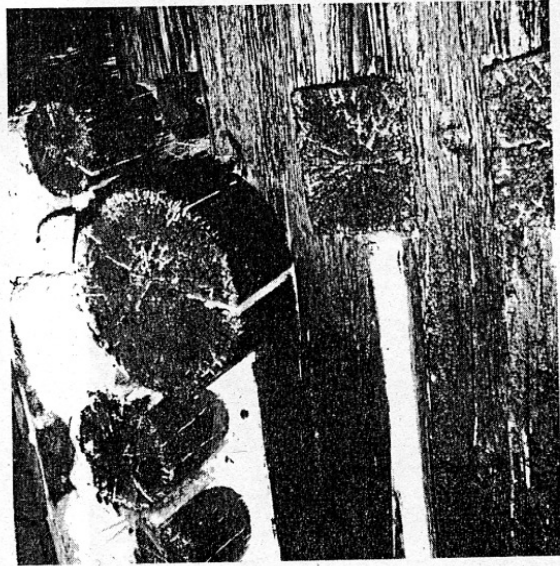
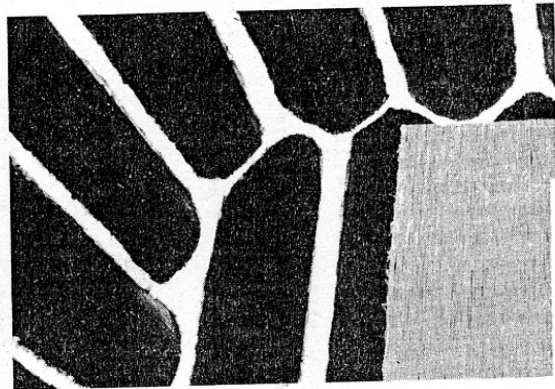
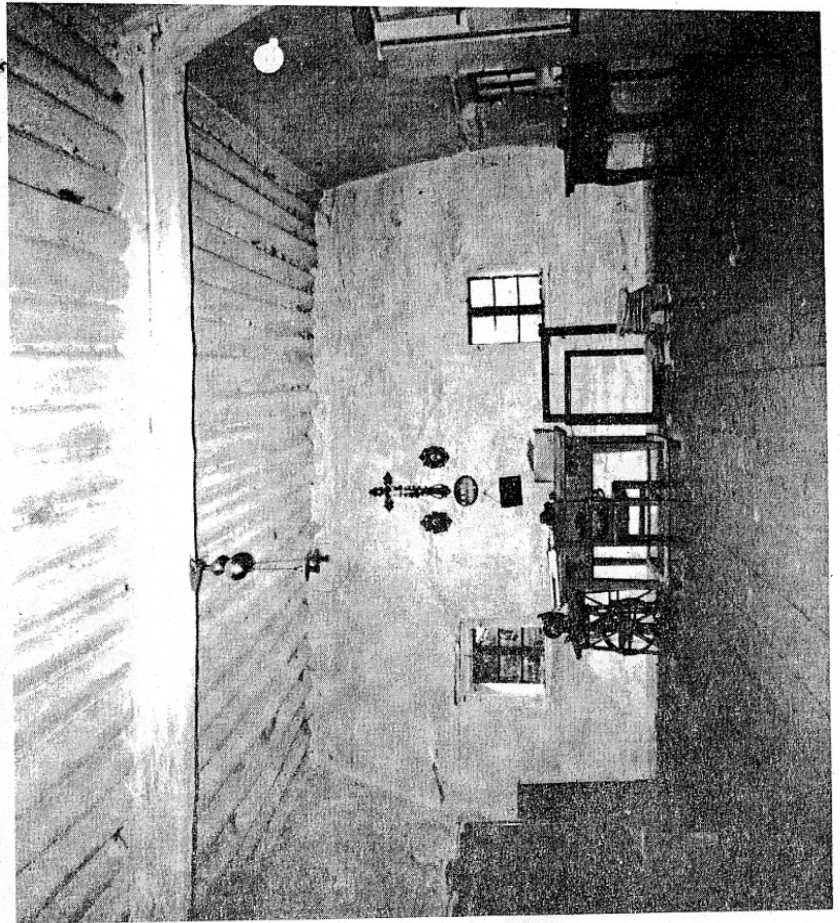
Kresba domu usedlosti čp.2 v Sezemnicích u Michova Hradiště, pořízená před demolicí na konci minulého století. Před mladší patrovou hospodářskou částí domu se až do té doby zachovávala zřejmě mimořádně stará roubená poloklenutá jízba s otvory systému 2-1 v čelní stěně

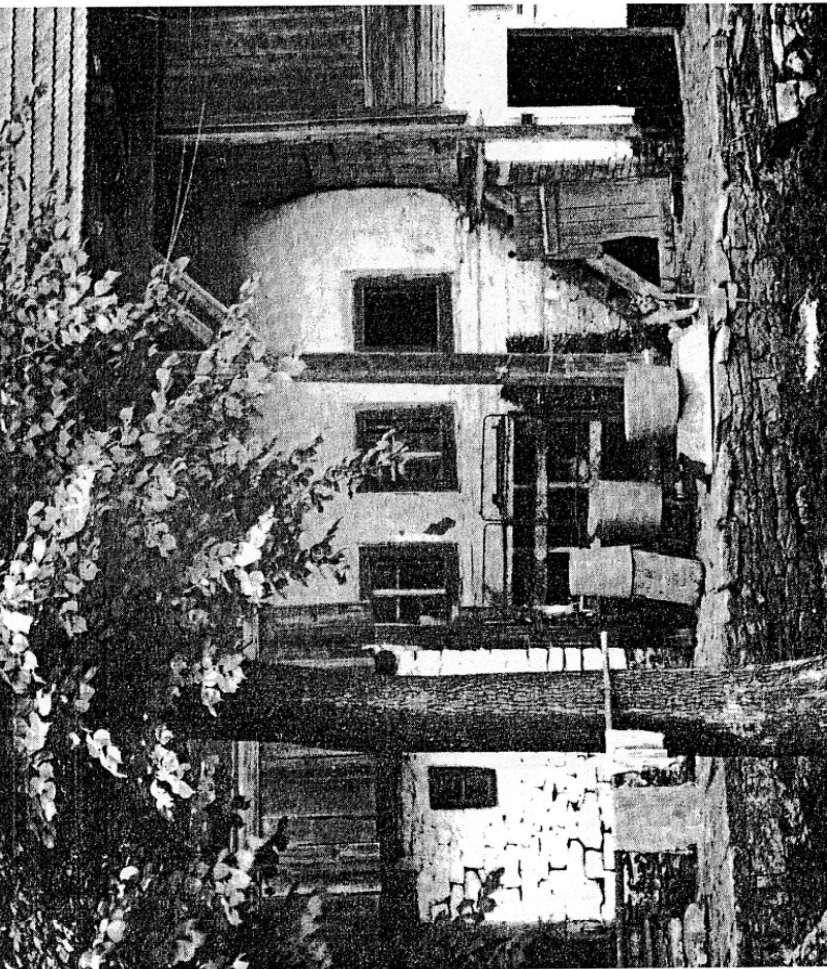
Vitějovice u Prachatic
 čp.15, velká roubená
 obytná místnost v čele
 domu, stav před nedávnou
 demolicí. Dole vnitřek,
 nahoře silná hliněná
 omazávka na horní části
 konstrukce, vyčnívající
 do krovu

Klenbovité náběhy bočních stěn pod povalovým stropem je možné sledovat ve starších
 roubených domech zejména v jižních a jihozápadních Čechách. Vlevo Švejcarova Lhota
 u Strakonice, vpravo Borovy u Klatov

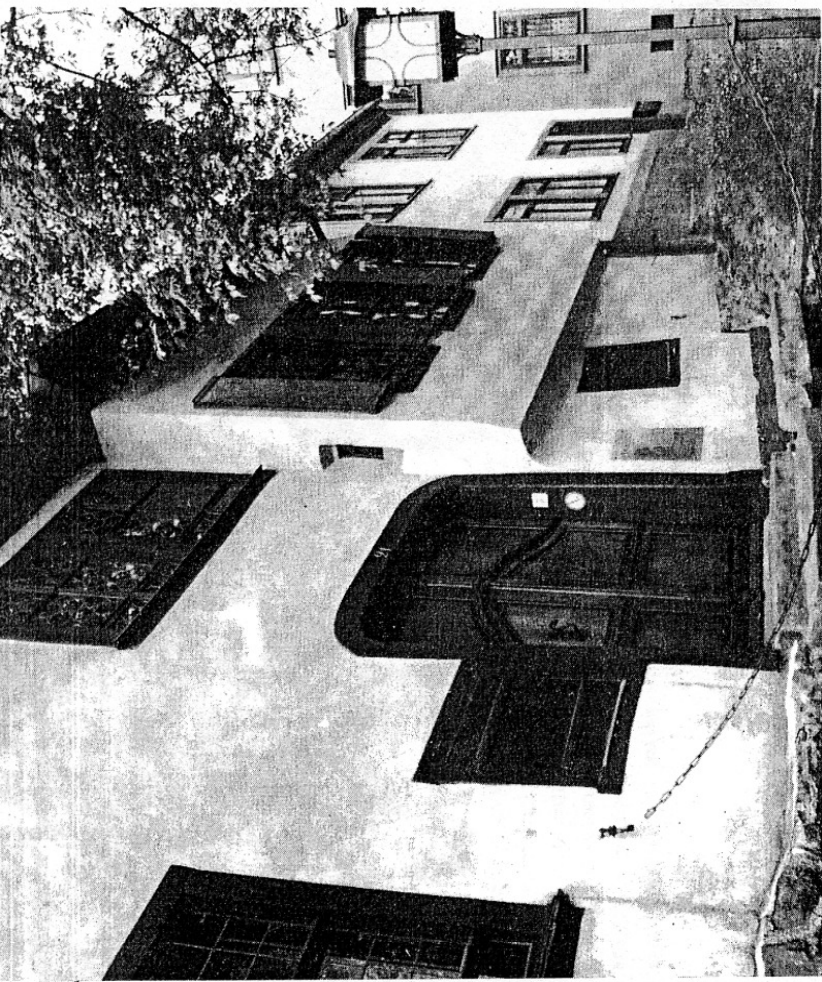

Archaické konstrukční zvyklosti se v některých částech jižních Čech udržovaly velmi dlouho-Klenbo-
 vitý náběh pod povalovým stropem chalupy čp.47 v obci Roseč na Třeboňsku, tvořený zvlášť mohutným
 kuláčem, je až z roku 1817 (datování na stropním trámu pod povaly). Vlevo je detail konstrukce
 v interiéru světnice, vpravo konce povalů, vystupující nad čelní stěnou

Snímek obytné místnosti domu usedlosti čp.12 v Čisté u Litomyšle před zbořením. Místnost byla vysoká, roubená a omazaná nahore s výraznými klenbovými náběhy

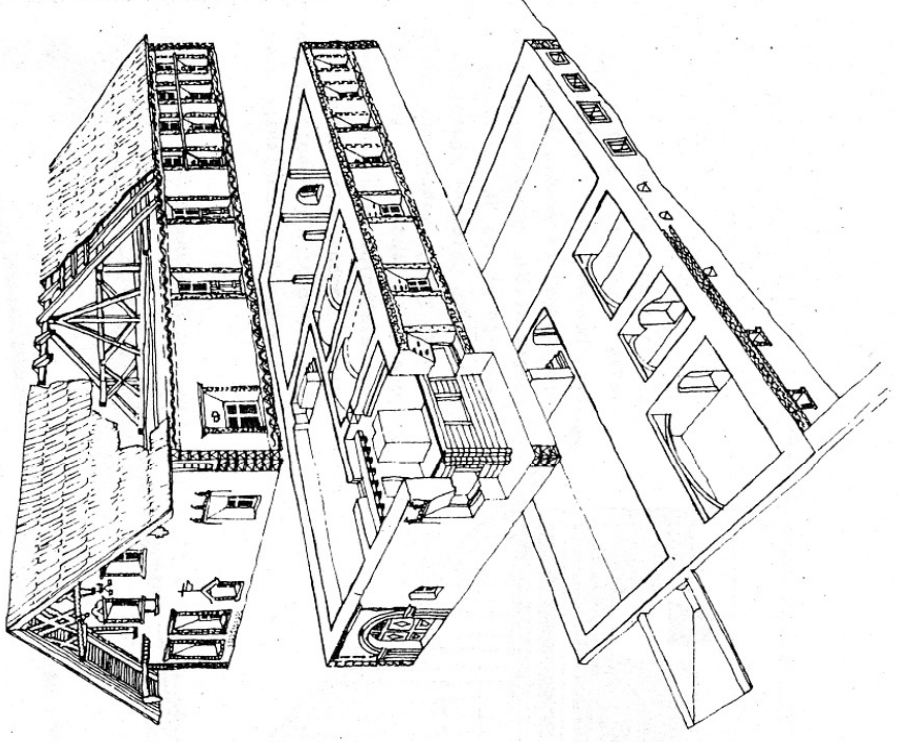
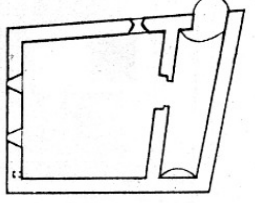
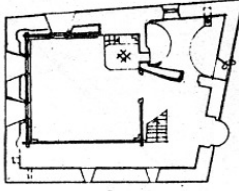
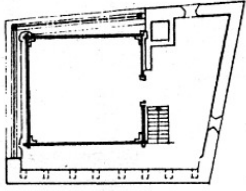
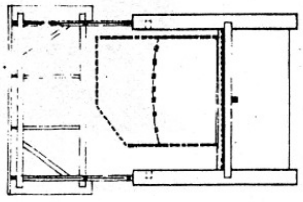
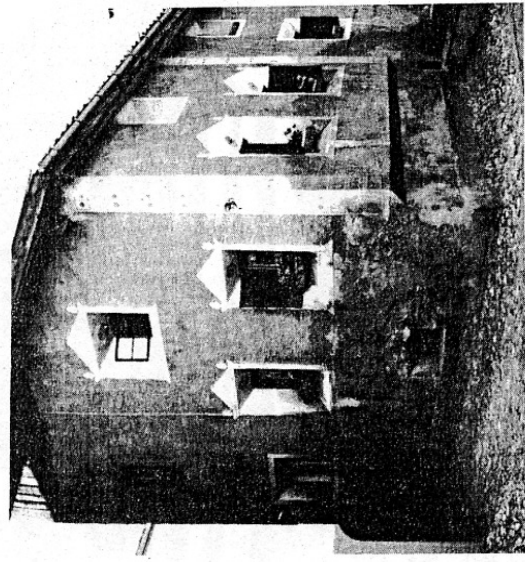
Detail vysunutě roubené obytné místnosti s klenutými náběhy v ulici všech svatých v Erfurtu

Příklady dvou převážně dřevěných, hrázděných domů v Eisenachu s charakteristicky zvýrazněnou, vysunutou hlavní obytnou místností

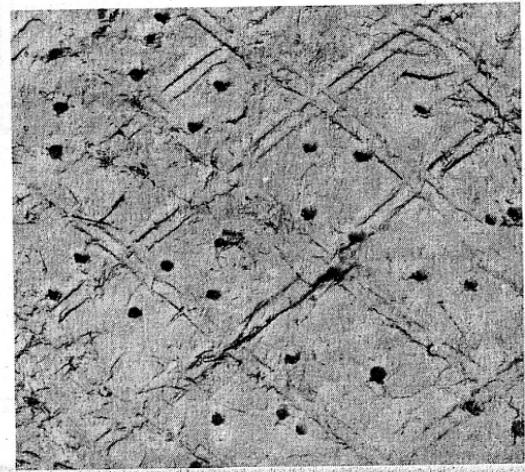
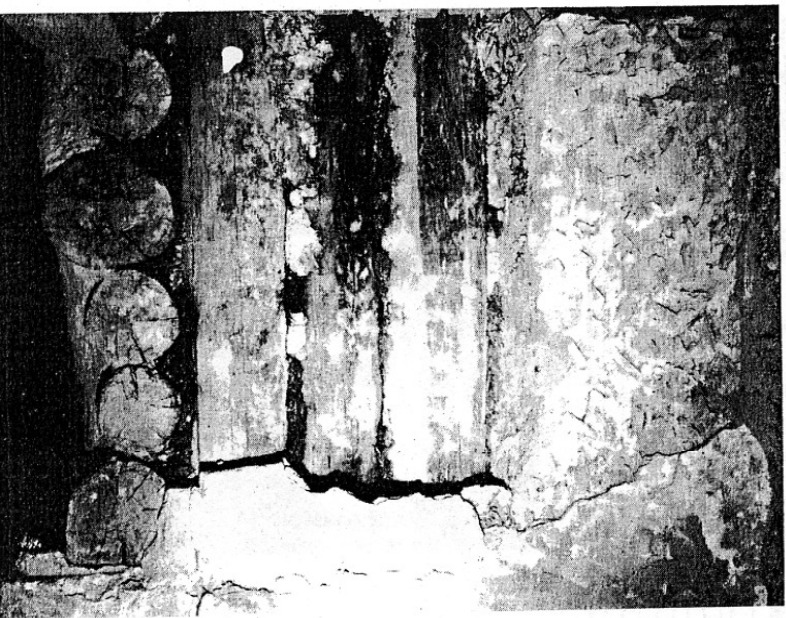

kulturní jihu alpských zděných domů ze švýcarského Engadinu, které se běžně vyznačují vloženými roubenými hlavními obytnými místnostmi, před jejichž okny jsou ve zděné stěně široce rozvětvené špalety (kresby podle C. Simonett, Die Bauernhäuser des Kantons Graubünden, Basel 1965)

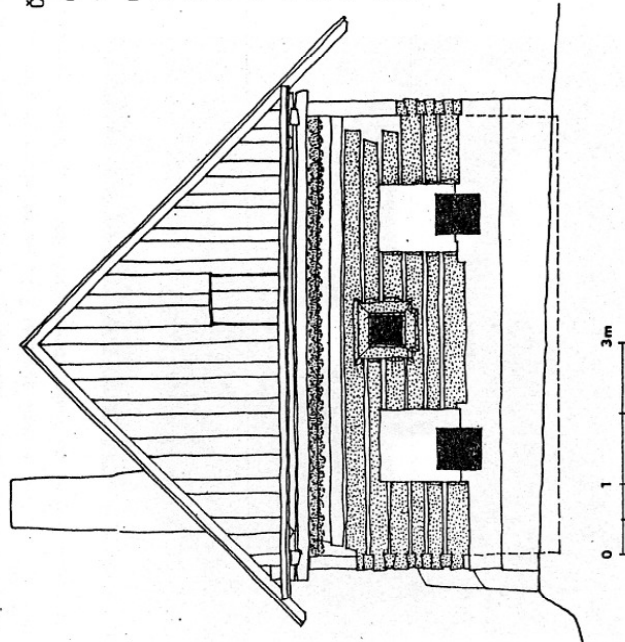
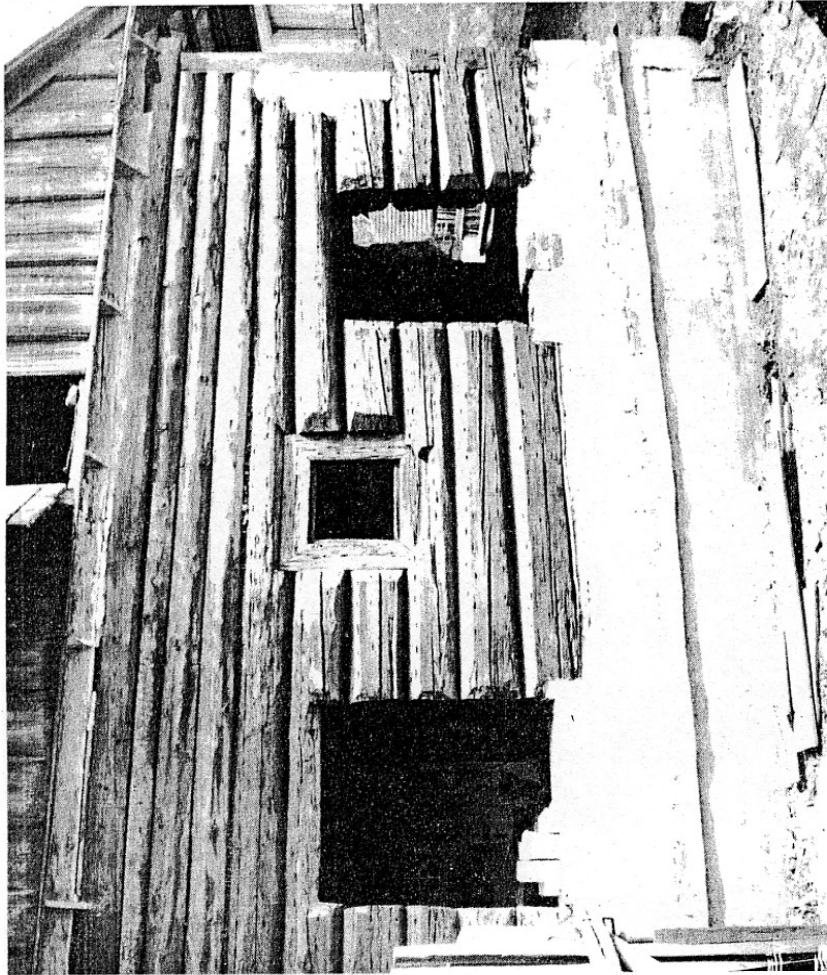

Částečná destrukce izolací na horní části roubené konstrukce obytné místnosti v litoměřickém domě, známém Dvořže, ukazuje ochranu stěn a stropu několika vrstvami omázkového. Pro přilnutí vnější jemnější vrstvy se do líce hrubší vrstvy spodní zatlačovaly střepey z prajzů

Vnější úprava hliněné mazaniny na roubené konstrukci obytné místnosti v bývalé celnici pražského Podskalí na Výtoni. Rýhy zřejmě sloužily k přichycení jemnější svrchní omázkové či omítky

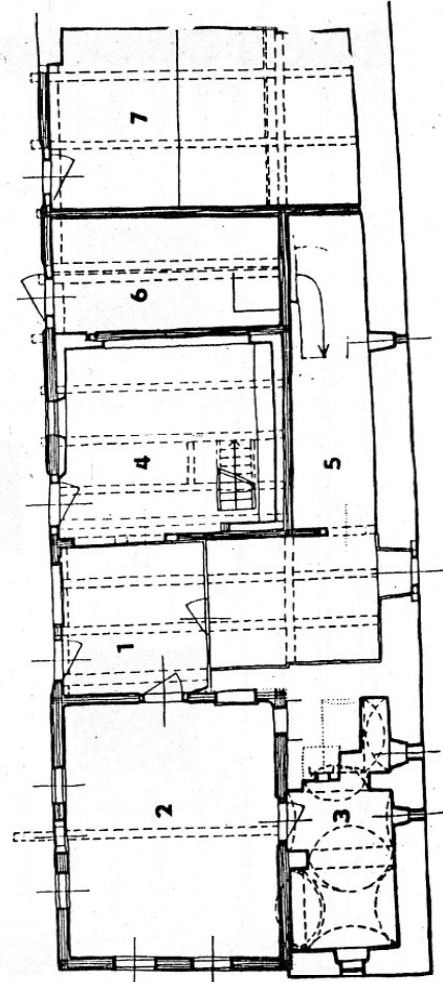
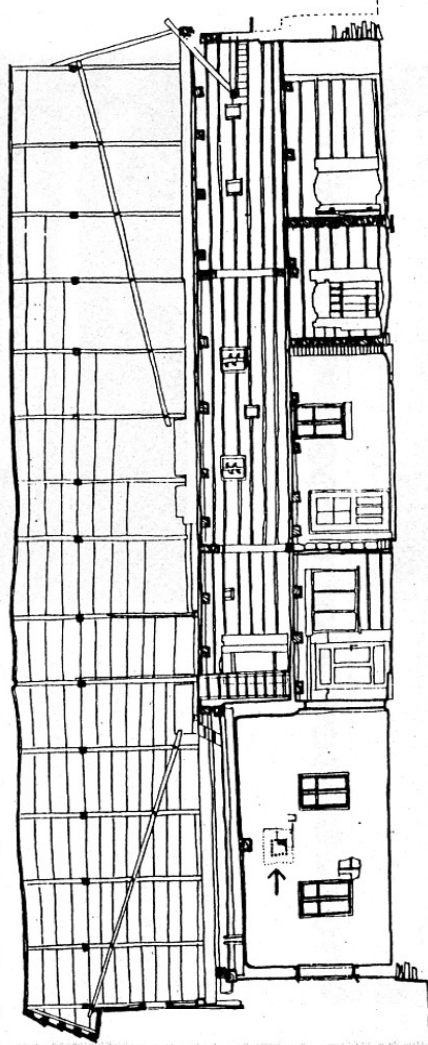
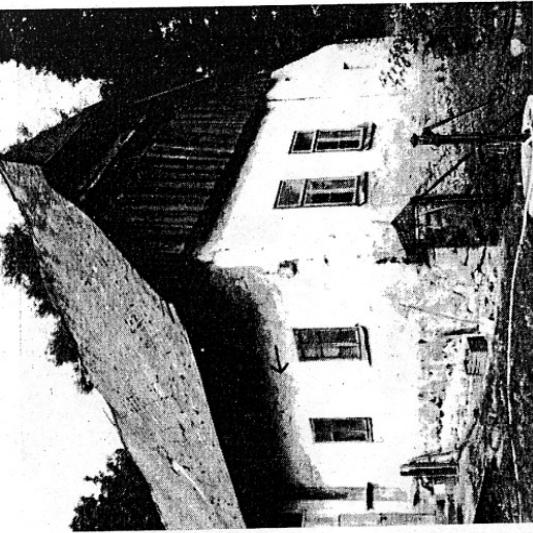

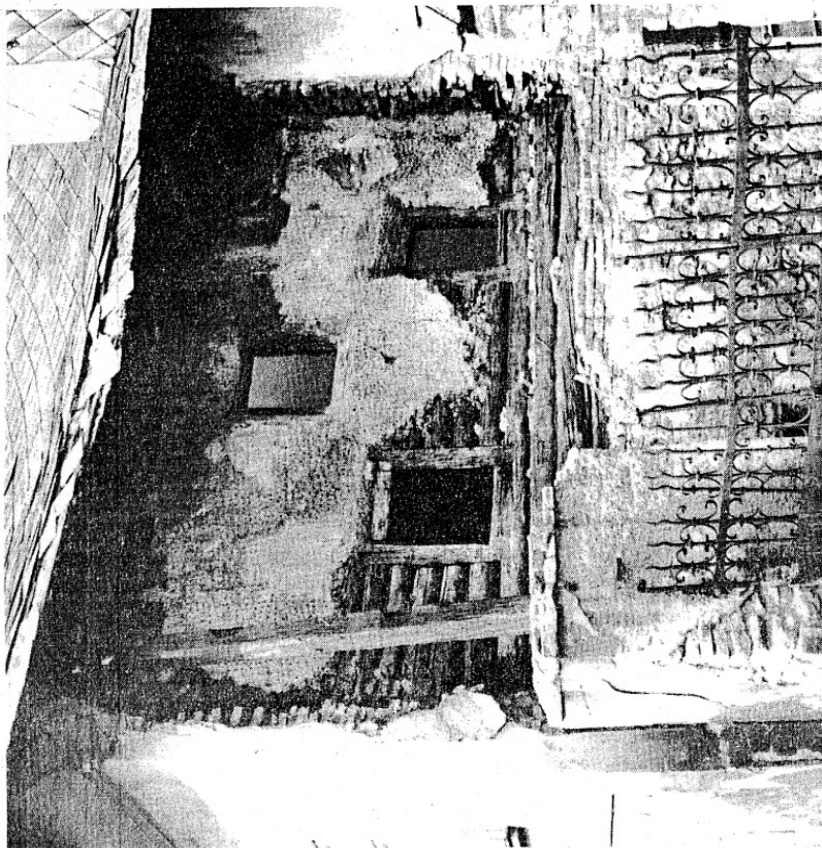
Vpravo dole otisky dřevěné konstrukce středověké etapy hlavní obytné místnosti domu čp. 226 v Mostě, jak se dochovaly po zániku této konstrukce na mladších přízdívkách. Patrné jsou vodorovné stopy trámů a šikmé rastry po říhování na líci hliněné omázkové

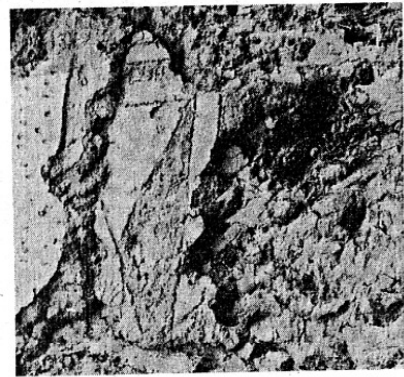
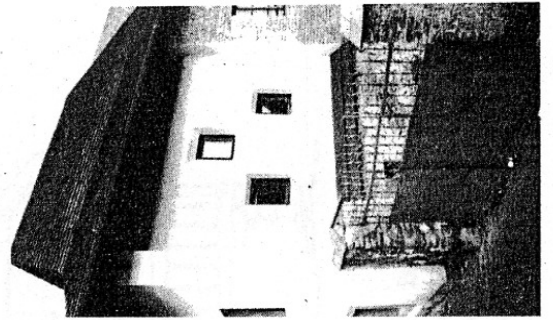
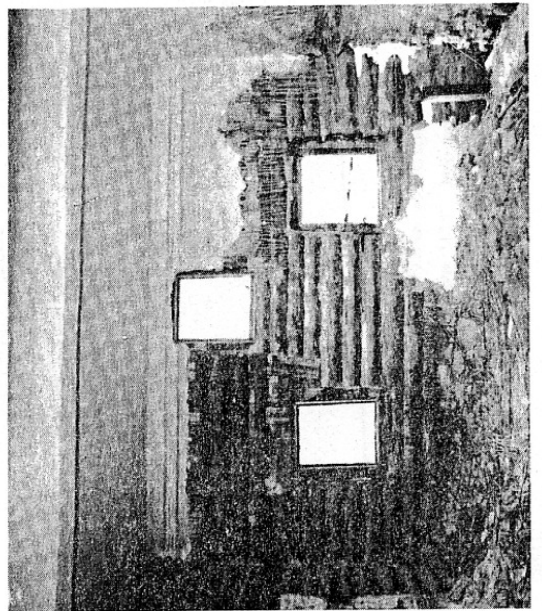
Čelní stěna jizby roubeného domu čp.2 v Lučici u Chudenic na Klátovsku, našeho nejstaršího známého stojícího vesnického domu (dřevo pro jeho stavbu se kácelo roku 1556). Neporušená zůstala zárubeň horního, větracího okna. Na kresbě je tečkovaně vyznačen rozsah dochovaného původního dřeva, čárkovane předpokládáný původní profil místnosti, jejíž výška byla postupně snížena zvýšením podlahy

Druhá existující jizba pravděpodobně rovněž předbělohorského stáří byla nedávno zjištěna v domě čp.171 v Čisté u Litomyšle. K nejstarší části domu patří jenom jizba (na půdorysu označená číslem 2), patrová zbývající část domu je dílem mladší přestavby. Horní větrací okno, dochované včetně zárubně, je v boční stěně, pod probíhajícím stropním trámenem, který podírá povalový strop

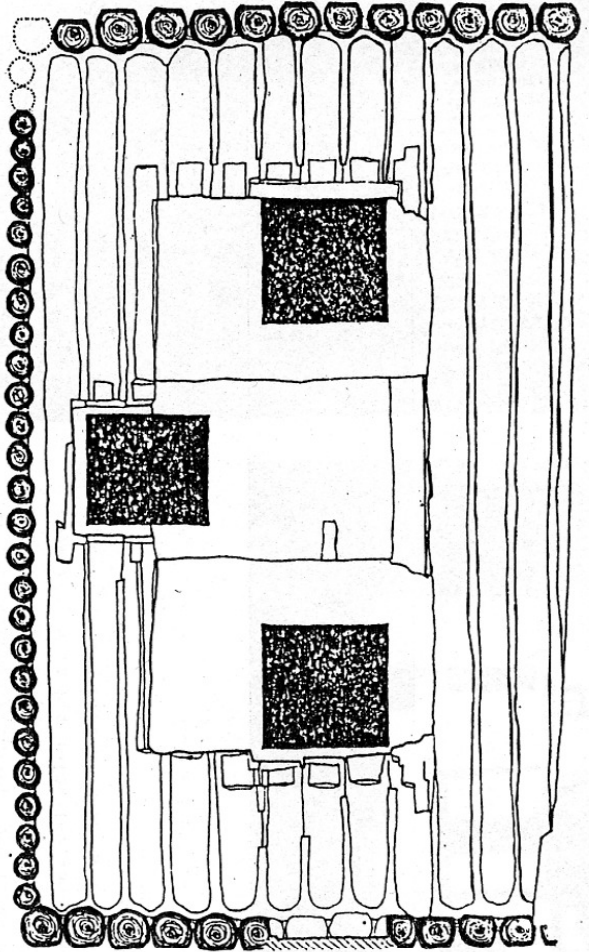
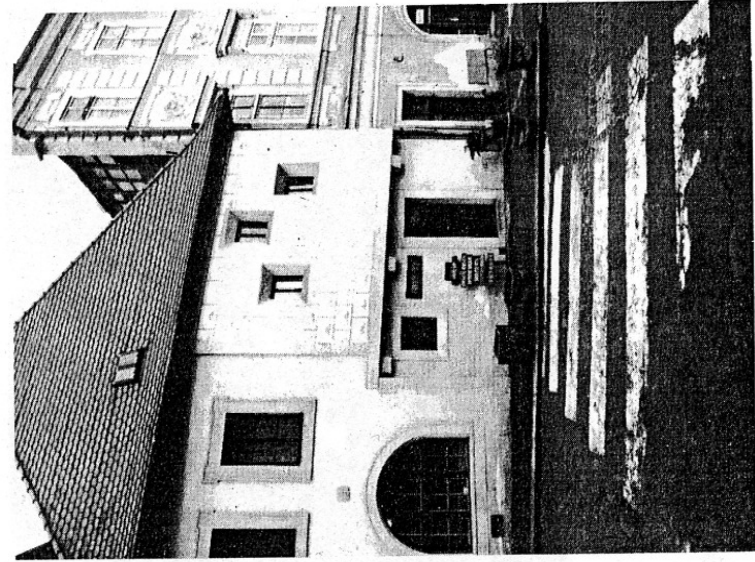

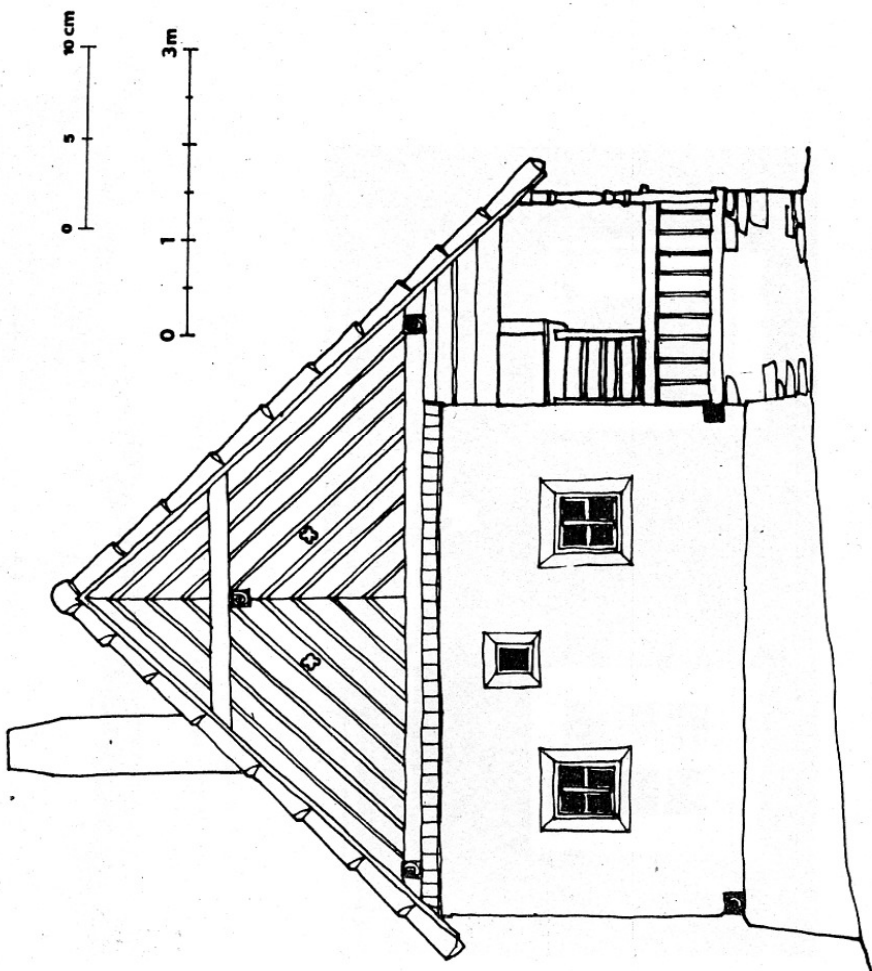
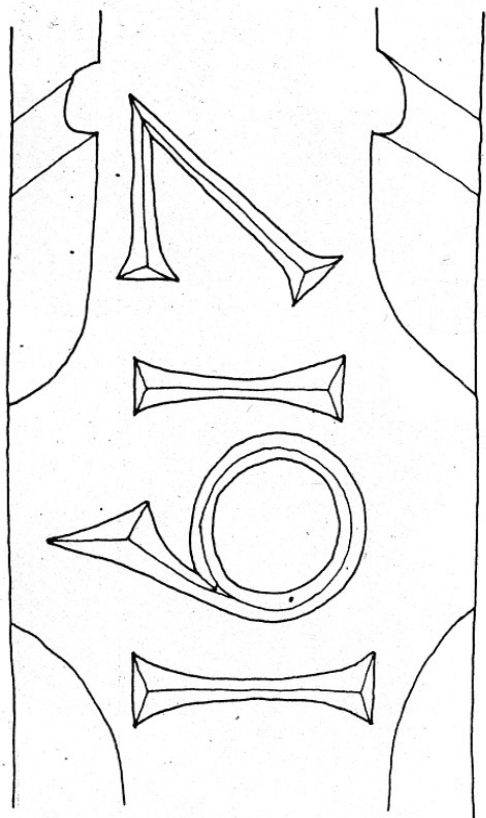
Vysoká roubená jizba v domě čp. 370 v Kutné Hoře, pravděpodobně z 15.-16. století, se šťastnou náhodou zachovalá dochovála s okny systému 2-1. Na snímcích je stub se zbytky původní hliněné omazávky (upravené u oken do tvaru rozvětvených špalet), odkryv roubení v interiéru a dnešní stav domu

V domě čp. 155 na náměstí v Kutné Hoře má nedávno odkrytá roubená obytná místnost, vysunutá poněkud z obrysu domu, v čelní stěně charakteristickou sestavu otvorů, jejichž velikost bylo možné rekonstruovat podle dochovaných zbytků. Na hliněné omazávce strubu bylo po polovině 16. století provedeno renesanční sgrafito

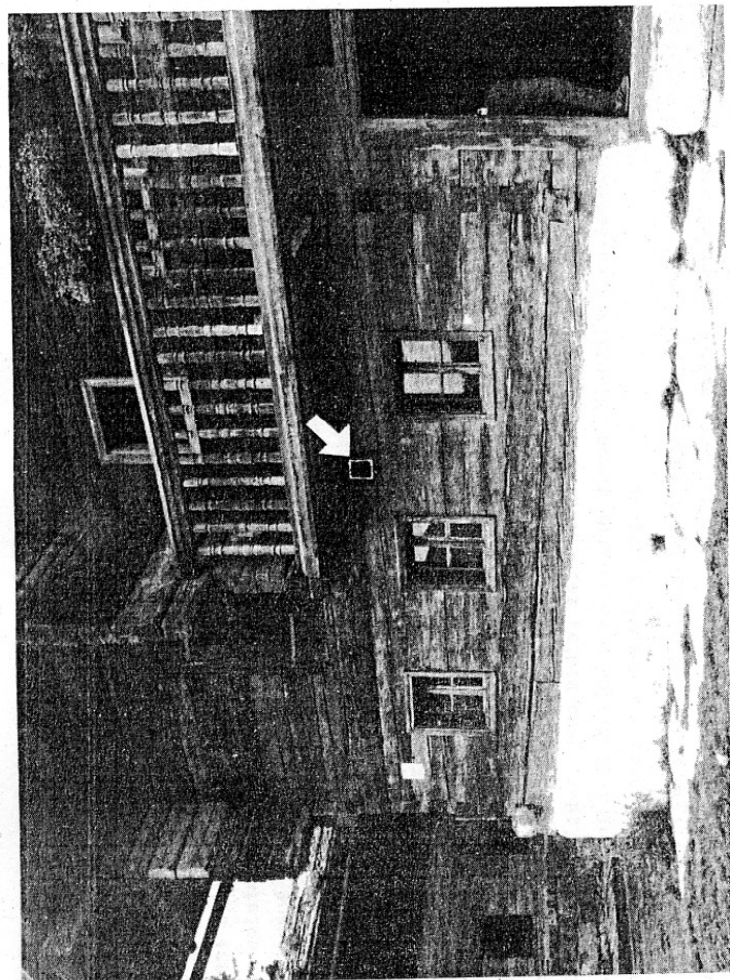
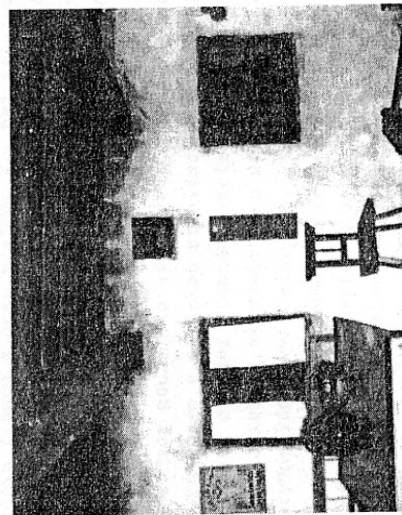
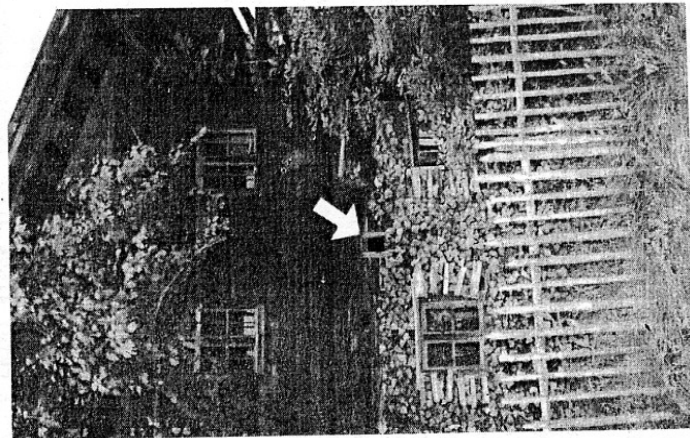

0 1 2 M

Naším donečávně nejstarším datovaným vesnickým domem byl dům čp. 22 v Živohošti, datovaný na trámů pod povalovým stropem letopočtem 1617. Jeho roubená a omazaná jizba měla v čelní stěně horní větrací otvor, menší než spodní okna. Dům byl rozebrán před vzdutím hladiny Slapské přehrady. Snahy o jeho znovupostavení byly neúspěšné; dnes z něj zbývá datovaný stropní trám a několik drobnějších částí

Snímky z domů v dolnobavorském skanzenu u Tittlingu. Obytné místnosti domů většinou z 18.-19. století jsou ještě často vybaveny větracími otvory ve stěnách, ale už menšími, umístěnými výše pod stropem

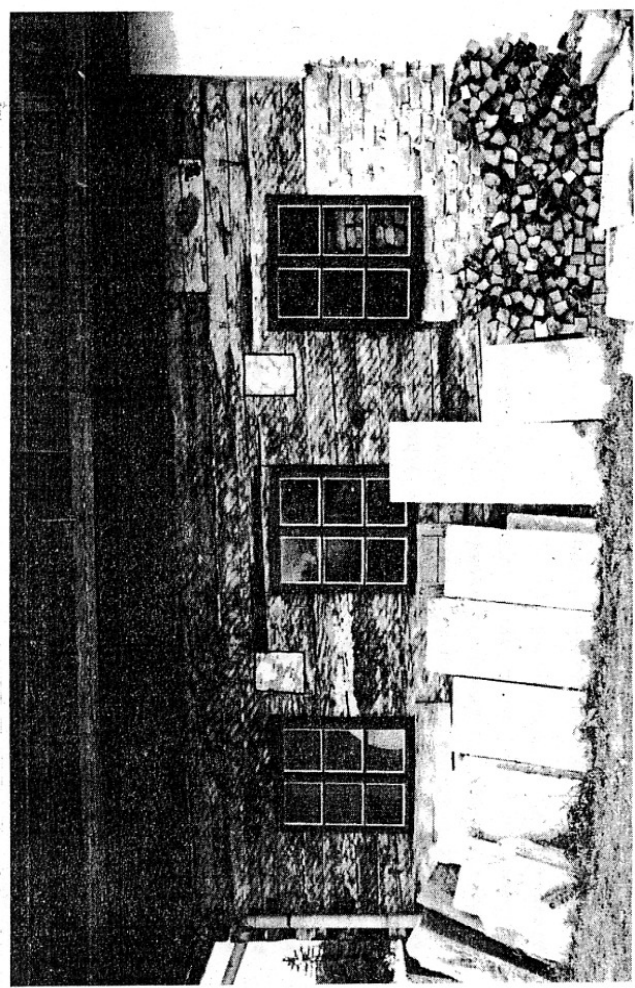
Příklady podobného zvýrazňování hlavní obytné místnosti, které tak navenek uplatňují tektonickou informaci o vnitřní struktuře domu bez ohledu na ztrátu možnosti např. symetrického řešení průčelí, jsou dosti časté v oblastech, přílehlých k Čechám na západ i na jih.

Zajímavá srovnání poskytuje i značně vzdálená venkovská stavební tvorba k problému vzájemného chování vnější zděné a vnitřní roubené konstrukce. Toto spojení bylo běžné opět především u hlavní obytné otopné místnosti a do mladší doby se uplatňovalo zejména v jihoalpské oblasti - na styku jihoevropské tradice stavby zděné a středoevropské tradice stavby roubené, odpovídající chladnějšímu podnebí. V rakouském Tyrolsku i v jihovýchodním Švýcarsku je ve starších zděných domech vložena roubená konstrukce obytné místnosti (Stube) zcela běžná a projevuje se i navenek, a to nám už opět známými šikmo rozevřenými špaletami před okny.

Srovnání středověkých dokladů a mladšího vesnického materiálu ukazuje, že základní znaky vesnických jizeb i městských obytných místností byly totožné: oproti mladším světnicím výrazně větší výška, větrací otvory ve stěnách, hliněná izolací omazávka případně specifický způsob "soužití" s vnější zděnou stavbou. Tyto píckou součástí vesnických jizeb, kterou pro středověké městské prostředí můžeme také předpokládat, jsou bidla, zabudovaná už při stavbě do bočních stěn zhruba ve výšce rozhraní mezi čistou a zakouřenou zónou. Sloužila k zavěšování a odkládání předmětů, na vesnici i k dosoušení topiva.

Všechny tyto charakteristické prvky mají nebo měly naše dnes známé nejstarší vesnické domy v Čechách, k jejichž identifikaci došlo vesměs až v posledním období, právě díky rozpoznání charakteristických prvků jízbového typu obytné místnosti. Spolehlivě datovány jsou z nich dva. Dendrochronologická metoda, založená na rozboru diferencí letokruhových přírůstků, určila rok 1556 jako datum kácení dřeva pro dům čp.2 v Lučici u Chudenic na okrese Klatovy. V čelní stěně jizby tohoto domu se v úplnosti dochovala zárubeň větracího otvoru, umístěná uprostřed nad dvěma stejnými nebo jen o málo většími okny. Srovnatelně velké větrací okno má i jizba domu čp.171 v Čisté u Litomyšle; je ale situované ale v boční, dvorové stěně. Protože v této jizbě tak jako v celé naší starší vrstvě vesnických staveb je povalový strop s jedním příčným hraněným trámem, je tento trám zabudován do stěny nad zárubní větracího okna.

V zásadě stejnou stavební charakteristiku měly i některé městské obytné místnosti, známé z nedávných nálezů: byly roubené, měly povalový strop s jedním hraněným trámem a okna systému 2-1 bez výrazného rozlišení velikosti. Jejich stavbu ještě v pokročilém 16.století nejlépe dokládá kutnohorský srub v čp.155, který má na své hliněné omazávce provedeno psaníčkové sgrafito. Nálezy tohoto typu dokládají na jedné straně totožnost základního obytného prostoru na vesnici, zčásti i v městském a případně i vyšším prostředí, ale na druhé straně působí rozpaky v odhadu použitého vývojového stupně otopného zařízení, protože existence kachlových kamen v městském prostředí byla už v 16.století bezpochyby běžná. Doklady procesu otáčení otopného zařízení a jeho obsluhy z jizby do síně očekáváme od archeologických výzkumů. Jako poslední fázi dymného vytápěcího zařízení snad můžeme předpokládat vyhřívací pec, která se od pece na pečení lišila podstatně menší vahou a objemem - neměla na sobě těžké hliněné izolace, které v peci na pečení udržovaly teplo uvnitř a zabraňovaly rozehtání jejího povrchu. Kachlová kama se od těchto pecí (kromě nepřímého vytápění ze síně) lišila jenom tím, že jejich vydívaný píášt nahradila ještě lehčím provedením z uslechtilé zpracovaného mate-

Větrací otvory ve stěnách obytných místností měly ještě i některé domy ve vesnici Dobrá u Volar, která byla vysazena na začátku 19.století

Čelní stěna roubené světnice domu čp.105 ve Stachách-Šebestově z roku 1851, ještě s drobným větracím otvorem v tradiční pozici uprostřed nad okny

Ještě doneďávána byla za naši nejstarší vesnickou obytnou místnost považována jizba z čp. 22 v Živohošti, datovaná na trámů pod povalovým stropem letopočtem 1617. Její větrací okno v čelní stěně bylo už poněkud menší (36x42 cm).

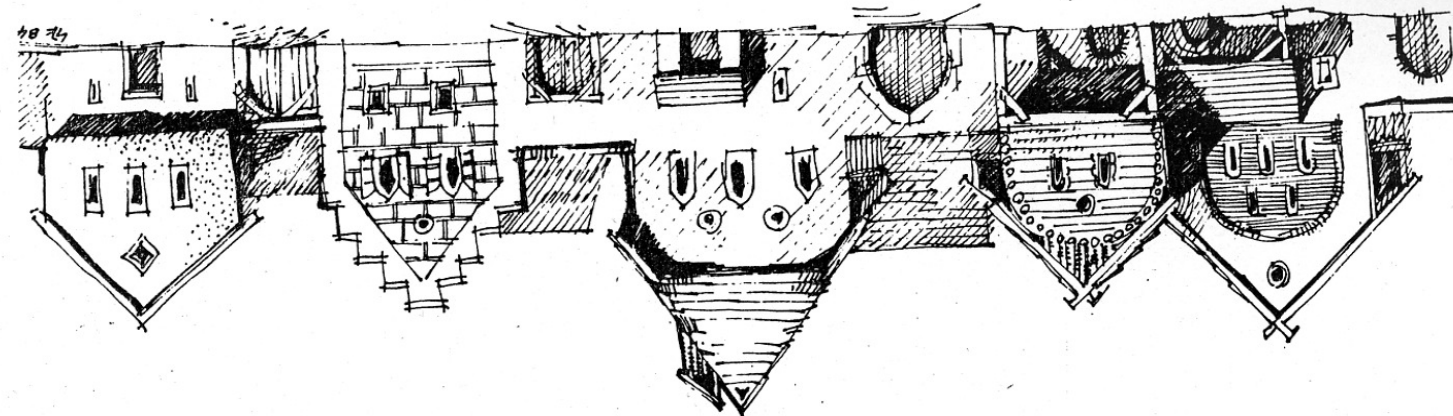
Pozůstatky stavebního uspořádání obytné místnosti, typické pro "jizbovou" etapu jejího vývoje, se zejména v odlehlejších venkovských oblastech udržovaly velmi dlouho. Potřeba odvětrání horní části obytného prostoru od spalin a tedy přizpůsobení konstrukce místnosti této potřebě není zcela závislé jen na vývojovém stupni topeniště. De facto ztrácejí relikty stavebních důsledků dynmného provozu smysl teprve od okamžiku zavedení zcela čistého, bezspalinového provozu osvětlení. Proto se setkáváme se stále menšími větracími otvory ve stěnách i na mladších stavbách. Bohatou kolekci jejich variant nabízí dnes např. bavorský skanzen u Littlingu, společlivě datovány jsou u nás např. v jihočeské vesnici Dobrá u Volar, která byla vysazena až na začátku 19. století. Ještě v polovině 19. století jsou nevelké větrací otvory ve stěnách šumavských chalup stále na "svém" místě mezi a těsně nad okny, kde měly kdysi smysl právě jen při dynmném provozu; výše pod strop se přesouvají až v mladší době.

Odrzem postupu proměny středověké jizby v novověkou světnici v jednotlivých vrstvách společnosti jsou nejen nálezy fragmentů obytných místností, ale i postupný zánik názvu jizba a vzestup názvu světnice v písemných pramenech a také nálezy kachlů případně doklady o dynmických a hlavně komínech, které jsou rovněž spjaté až s pojizbovou epochou nepřímého, čistého vytápění obytné místnosti. Střední linie tohoto vývoje ukazuje na postupný zánik jizby na české vesnici zhruba v průběhu 16. století, tedy do třicetileté války, ve městech a na feudálních sídlech už dříve. Novější nálezy roubených městských místností ze 16. století, kterým podle stavebního charakteru ještě plně náleží název jizba, však ukazují, že tento proces neprobíhal všude stejně rychle a zejména stavební charakter se mohl za vývojem otopného zařízení oppžďovat.

Pro středověké období byla roubená a často klenutá jizba důležitým, základním typem obytné místnosti. Z její typologické a konstrukční struktury se formovaly znaky našeho tradičního obytného prostoru i v mladší době, vpodstatě až do současnosti.

LITERATURA:

Dobroslava Mencilová: Blockwerkammeren in Burgpalästen und Bürgerhäusern, Acta Historiae Artium IX. (Budapest 1963), str. 245-267
 Jan Muk: Výsledky výzkumu městského domu se ztetelem k vesnickému obydlí, Archeologia historica 12-1987, str. 215-218
 Jiří Škabrada: Roubená klenba ve vývoji středověkých obytných staveb (Vesnické stavitelství jako odkaz a pramen poznání), kandid. disert. práce na fakultě architektury ČVUT Praha, 1973
 Jiří Škabrada: Poznámky k pokračujícímu průzkumu domu čp. 2 v Lučici (Ke vzniku středověkého domu s trojdílným půdorysem), Archeologia historica 12-1987, str. 203-213.

16. století

15.

14.

13.

Kresebná rekonstrukce průčelí městských domů ve 14. stol. s různými variantami vnějškového utváření jizby. Domy jsou vesměs průjezdového typu, před zvětvěním základní hmoty domu a zastavováním průjezdu

Představa o vývoji středověké roubené, klenuté jizby a jejím přechodu k nižší světnici